ISSN 2415-8453

Тернопільський національний економічний університет

До 50-ліття Тернопільського національного економічного університету

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

Том 1 (№ 2)
Volume 1 (№ 2)

Тернопіль
2016

Український журнал прикладної економіки / Ukrainian Journal of Applied Economics
Том 1. № 2.
2016 рік
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету, протокол № 8 від 22 червня 2016 р.

Рекомендовано рішенням Вченої ради Тернопільського національного економічного університету до поширення через мережу Інтернет, протокол № 5 від 23 березня 2016 р.

Науковий журнал

Засновник і видавець: Тернопільський національний економічний університет

Виходить чотири рази на рік

Заснований у січні 2016 року

Науковий журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах
Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase

Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – 140 с. – ISSN 2415-8453.

«Український журнал прикладної економіки» містить статті теоретичного та прикладного характеру з актуальних питань теорії макроекономіки та мікроекономіки, державного регулювання економіки, проблем у сфері міжнародної економіки, державних фінансів, фіскальної і монетарної політики, державного адміністрування і фінансового менеджменту, банківської справи, економіки, обліку і аудиту тощо.

Головний редактор

Язлюк Борис Олегович, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Заступник головного редактора

Ярощук Олексій Вікторович, кандидат економічних наук, доцент, Тернопільский національний економічний університет (Україна)

Редакційна колегія:

Акуліч Іван Людвигович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, Білоруський державний економічний університет (Республіка Білорусь)

Благун Іван Семенович, доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна), професор, Католицький університет (Республіка Польща)

Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку та економікоправового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Буковскі Сладомір, доктор габ., професор (Республіка Польща)

Булюк Віталій Вікторович, доктор економічних наук, заступник голови Херсонської обласної ради депутатів (Україна)

Войт Сергій Миколайович, доктор економічних наук, генеральний директор «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» (Україна)

Гайда Юрій Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гевко Роман Богданович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Гришова Інна Юріївна, доктор економічних наук, головний науковий співробітник, сектор економічних проблем законотворення відділу комплексних проблем державотворення, Інститут законодавства Верховної Ради України (Україна)

Гулей Анатолій Іванович, доктор економічних наук, голова правління, Українська міжбанківська валютна біржа (Україна)

Дацків Ігор Богданович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)

Дейнеко Людмила Вікторівна, доктор економічних наук, професор, завідувач відділу промислової політики, Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України (Україна)
Десятнюк Оксана Миронівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту інноваційних освітніх технологій, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Дмитришин Леся Ігорівна, доктор економічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)
Дудар Тарас Григорович, доктор економічних наук, професор, член кореспондент Національної академії аграрних наук України, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Україна)
Ковальскі Анжей, доктор габ., професор (Республіка Польща)
Козюк Віктор Валерійович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Копитко Василь Іванович, доктор економічних наук, професор, Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Україна)
Кравчук Наталія Ярославівна, доктор економічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)
Лагодієнко Володимир Вікторович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі, Одеська національна академія харчових технологій (Україна)
Монастирський Григорій Леонардович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Пархомець Микола Кирилович, доктор економічних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Погріщук Борис Васильович, доктор економічних наук, професор, директор Вінницького навчально-наукового інституту економіки, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Стегней Маріанна Іванівна, доктор економічних наук, доцент, декан факультету економіки управління та інженерії, Мукачівський державний університет (Україна)
Толуб'як Віталій Семенович, доктор наук з державного управління, доцент, Тернопільський національний економічний університет (Україна)
Шкарлет Сергій Миколайович, доктор економічних наук, професор, ректор, Чернігівський національний технологічний університет (Україна)
Фрадкін Аківа, PhD, професор економіки, виконавчий віце-президент Університету «Йорк» (США).

Літературний редактор
Руденко М. І., к. філол. н., доц.

Матеріали випуску друкуються мовою оригіналу.

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону про авторські права, при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим. Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

URL: http://ujae.org.ua /
http://www.nbuv.gov.ua/
http://www.library. tneu.edu.ua/

ISSN 2415-8453 **© Тернопільський національний економічний університет, 2016**
© «Український журнал прикладної економіки», 2016

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року.

ЗМІСТ

Андрушків Б. М., Мельник Л. М., Погайдак О. Б.
Інноваційні засоби формування концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава (євроінтеграційні аспекти) **6**

Бондаренко В. М.
Адаптація підприємств рибогосподарського комплексу до умов конкурентного середовища **18**

Гришова І. Ю., Митяй О. В., Гнатьєва Т. М.
Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств як основний важіль сталого розвитку аграрної сфери **25**

Гришова І. Ю., Наумов О. Б., Давидюк О. О.
Економіко- політичні конфлікти на сучасному етапі **36**

Дзюба О. М., Федченко А. О.
Особливості ведення звітності на автотранспортному підприємстві та її стейкхолдери **50**

Клопов І. О.
Моделювання енергетичної безпеки держави **58**

Копитко В. І.
Проблеми розвитку інновацій на регіональному рівні в Україні **67**

Ляшенко О. М., Ковальчук О. Я.
Прогнозна модель світового людського розвитку: економетричний підхід **73**

Назарова Л. В., Скупський Р. М., Гришова І. Ю.
Особливості дії організаційно-економічного механізму функціонування регіональних транспортно-логістичних систем **86**

Наумова Л. М.
Економічні умови адаптації підприємств рибогосподарського комплексу до конкурентного середовища **96**

Турило А. А., Ртищев С. А., Короленко О. Б.
Ефективність інноваційного розвитку підприємства **105**

Удовиченко В. П.
Зарубіжний досвід венчурного інвестування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрної економіки **115**

Чернявська І. М.
Концептуальний підхід до аналізу активності організаційно-управлінських новацій підприємства **124**

Язіна В. А.
Теоретична сутність організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством **132**

CONTENT

Andrushkiv B. M., Melnyk L. M., Pohaydak O. B.
Innovative formation means of the sustainable development evaluation concept in the system of: company – industry – region – state (european integration aspects) **6**

Bondarenko V. M.
Adaptation of fishery complex enterprises to the competitive environment **18**

Gryshova I. Yu., Mytyay O. V., Gnatyeva T. M.
Competitiveness of agricultural enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere **25**

Gryshova I. Yu., Naumov O. B., Davydyuk O. O.
Economic and political conflicts on the modern stage **36**

Dziuba O. M., Fedchenko A. O.
The specifics of reporting at the motor transport enterprises and its stakeholders **50**

Klopov I. O.
Modeling of energy security of the state **58**

Kopytko V. I.
Problems of innovations development at the regional level in Ukraine **67**

Lyashenko O. M., Koval'chuk O. Ya.
Predictive model of world human development: econometric approach **73**

Nazarova L. V., Skups'kyy R. M., Gryshova I. Yu.
Features of organizational and economic mechanism of functioning of regional transport and logistics systems **86**

Naumova L. M.
Economic conditions of adaptation of fishery complex enterprises to competitive environment **96**

Turylo A. A., Rtyshchev S. A., Korolenko O. B.
Effectiveness of enterprise innovative development **105**

Udovychenko V. P.
Foreign experience of venture capital investment of investment and innovative model of agrarian economy development **115**

Chernyavs'ka I. M.
Conceptual approach to analysis of activity of organizational and administrative innovations of enterprise **124**

Yazina V. A.
Theoretical essence of organizational and legal mechanism of management of hotel and restaurant industry **132**

УДК 330.34:65.012

Б. М. АНДРУШКІВ

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
E-mail: Bohdan.anrdushkiv@gmail.com

Л. М. МЕЛЬНИК

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
E-mail: Liliana.mel0512@gmail.com

О. Б. ПОГАЙДАК

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
E-mail: Pog_Ola@bigmir.net

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ОЦІНЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ: ПІДПРИЄМСТВО – ГАЛУЗЬ – РЕГІОН – ДЕРЖАВА (ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ)

Андрушків, Б. М. Інноваційні засоби формування концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава (євроінтеграційні аспекти) [Текст] / Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, О. Б. Погайдак // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 6-17. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Предметом статті є теоретико-прикладні аспекти оцінювання рівня досягнення сталого розвитку підприємства.*

Мета. *Мета статті полягає у використанні інноваційних засобів формування концепції оцінювання рівня досягнення сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава.*

Метод (методологія). *Для досягнення визначеної мети у статті використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження, зокрема: аналітичні та логічні узагальнення, системно-структурний та компаративний аналіз.*

Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні теоретичні положення сучасної економічної теорії та теорії управління, системно-інтегрований підхід до розгляду поняття сталого розвитку підприємства. Інформаційною базою стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблематики оцінювання рівня сталого розвитку на різних рівнях.

Результати*. У ході дослідження виокремлено групи зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів з позиції 3-х рівнів. Встановлено наявність значної неузгодженості мотивів зацікавлених сторін у реалізації концепції сталого розвитку на рівні*

© Б. М. Андрушків, Л. М. Мельник, О. Б. Погайдак, 2016

підприємства та різностороннє бачення сутності і значення терміну сталого розвитку підприємства, що обумовило необхідність формулювання концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава з аспектів зовнішньої та внутрішньої стійкості розвитку.
Одержані результати описують систему індикаторів рівня досягнення сталого розвитку з точки зору його «корисності» для регіональної та національної економіки та можуть бути використані для розроблення та впровадження заходів щодо забезпечення сталого розвитку на рівні окремого підприємства, регіону, галузі та держави.

Ключові слова: *сталий розвиток; концепція; оцінювання; система; підприємство; галузь; регіон; держава; ефективність; індикатори.*

B. M. ANDRUSHKIV

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Head of the Chair,
Department of Management of Innovation Activity and Entrepreneurship
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj
E-mail: Bohdan.anrdushkiv@gmail.com

L. M. MELNYK

PhD in Economics,
Senior Lecturer,
Department of Management of Innovation Activity and Entrepreneurship,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj
E-mail: Liliana.mel0512@gmail.com

O. B. POHAYDAK

Doctor of Sciences (Economics),
Senior Research Scientist,
Ternopil National Technical University named after Ivan Puluj
E-mail: Pog_Ola@bigmir.net

INNOVATIVE FORMATION MEANS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT EVALUATION CONCEPT IN THE SYSTEM OF: COMPANY – INDUSTRY – REGION – STATE (EUROPEAN INTEGRATION ASPECTS)

Abstract
The theoretical and applied evaluation aspects of sustainable development of the company have become the subject of the article. The purpose of the article is to use the innovative formation means of the evaluation concept of sustainable development within the system: company – industry – region – state.
The general scientific and special methods are used in the research. Among them we can distinguish the following ones: method of analytical and logic synthesis, method of system and structural and comparative analysis. These methods are used in order to achieve the goal of the article.
The fundamental theoretical principles of modern economic theory and management theory, systematic and integrated approach to the concept of sustainable development of the company

have become the theoretical and methodological basis of the research. The scientific work of have served as the information base of the paper.
The study highlighted a group of internal and external stakeholders. The results reflect the presence of significant inconsistency of stakeholders' motives in the sustainable development implementation at the enterprise level and many-sided view of the nature and meaning of the term of sustainable development of the company. This caused the need for the formulation of the sustainable development evaluation concept in the system of: company – industry – region – state.
The results of the article describe the system of sustainable development indicators in terms of its "usefulness" for regional and national economy and can be used for the development and implementation of measures for sustainable development at the level of the individual enterprise, region, sector and country.

Keywords: *sustainable development; concept; evaluation system; company; region; state; performance, indicators.*

JEL classification: O12, Q01, Q56

Вступ

У 1992 році на Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро представники 179 країн визнали, що сучасний світ перебуває у нестабільному стані. Справді, боротьба з бідністю, голодом, відсутність можливостей отримати належну освіту, руйнування екологічних систем тільки погіршуються і негативно позначаються на умовах майбутнього існування суспільства. Усі визначені проблеми охоплює основний документ, прийнятий на цій конференції. Результатом цієї зустрічі став міжнародно визнаний «Порядок денний на XXI століття», у якому зазначено, що людство постало перед необхідністю переходу від несталого розвитку до сталого [8]. При цьому під сталим розвитком визначено таку модель розвитку суспільства, при якій досягається задоволення потреб нинішнього покоління людей без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь за рахунок природоохоронних засобів.

Усі ці та інші обставини обумовили актуальність та своєчасність проблеми. Поняття сталого розвитку нині є одним з найбільш обговорюваних напрямів розвитку цивілізації, наукових досліджень, політичних прагнень. Поряд з цим система оцінювання рівня досягнення сталого розвитку окремими вітчизняними підприємствами відповідно до європейських стандартів на основі чітко визначених показників та індикаторів ще не сформована, що й визначило мету та завдання наукового дослідження.

Переважна більшість досліджень з проблеми реалізації концепції сталого розвитку орієнтується на макроекономічну теорію. Так, крізь призму використання й освоєння сукупних ресурсів, резервів і можливостей різної природи, поєднання яких генерує процеси формалізації системних ознак до сталого розвитку України, висвітлюється у працях О. М. Алимова, О. С. Гребенюка, І. В. Драган, О. О. Демешок, І. М. Лицура, В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей. Проблемні питання оцінювання результативності окремих процесів господарської діяльності підприємств, що уможливлює забезпечення сталого розвитку, досліджені науковцями у різних аспектах розглядуваної проблематики: підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її сталого розвитку – Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, О. В. Скидан [1]; оцінювання техногенних збитків у структурі механізму стійкого розвитку економічних систем – М. І. Бублик, О. Є. Кузьмін [2]; дослідження економічних аспектів управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації

влади в України – М. А. Хвесик, С. О. Лизун [4]. Питання оцінювання рівня сталого розвитку підприємств висвітлено у працях Зубової О. В. [6], Телешевської С. М. [11].

Доволі ґрунтовними є дослідження особливостей аналізування рівня сталого розвитку на рівні підприємства такими зарубіжними ученими, як Джурдіс Станіскіс і Валдас Абрасікаускас [13], Гордон Мітчел [14], Елісон Вархурст [18] та інші.

Мета статті

Метою статті є використання інноваційних засобів формування концепції оцінювання рівня досягнення сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава.

Виклад основного матеріалу дослідження

Господарюючі суб'єкти (підприємства) відповідно до Європейських вимог є основним чинником соціально-економічного розвитку як окремого регіону, так і галузі та національної економіки загалом, адже вони забезпечують зайнятість населення, виробництво товарів повсякденного вжитку, розвиток знань та навичок суспільства. Водночас соціально-економічні наслідки оточуючого середовища є основним параметром успіху в бізнесі, особливо в довготривалій перспективі. Враховуючи вибір України щодо основних Євроінтеграційних напрямів реалізації концепції сталого розвитку, вважаємо, що роль окремого підприємства у цьому процесі є ключовою.

Загалом пропонуємо трактувати сталий розвиток підприємства з позиції системно-інтегрованого підходу як процесу постійних змін, при якому використання ресурсів, у тому числі освітньої компоненти, напрямок інвестицій, науково-технічний розвиток, впровадження інновацій, розвиток персоналу та інституційні зміни узгоджені один з одним і спрямовані на підвищення рівня ефективності поточної діяльності підприємства, задоволення його потреб та досягнення стратегічних цілей у гармонії з довкіллям. Логіка такого трактування виражається у всебічній вигоді для різних зацікавлених сторін, що наведено у матриці узгодження інтересів та мотивів зацікавлених сторін, у реалізації концепції сталого розвитку на рівні підприємства (рис. 1), де більш детально виокремлено групи зовнішніх та внутрішніх стейкхолдерів (англ. stakeholders – зацікавлені сторони – фізичні і юридичні особи, які мають легітимний інтерес у діяльності організації, тобто певною мірою залежать від неї або можуть впливати на її діяльність). Іноді їх називають групами інтересів або групами впливу, які пропонуємо розглядати з позиції 3-х рівнів, зокрема:

- для підприємства – задоволення його потреб, тобто отримання прибутку та покращення іміджу на конкуруючому ринку, зростання продуктивності праці, оптимізація енергоспоживання, зниження відходів, підтримка з боку органів місцевого самоврядування, вихід на зовнішні ринки;
- для регіональної і муніципальної економіки – отримання надходжень до бюджету у вигляді сплати податків відповідальних господарюючих суб'єктів, зміцнення співпраці з представниками органів влади інших країн з питань реалізації нових програм регіонального розвитку, вирішення проблем із зайнятістю місцевого населення, зменшення рівня забруднення твердими промисловими та побутовими відходами;
- для національної економіки – практична реалізація концепції сталого розвитку, що виражається у зменшенні негативного впливу на довкілля, та покращенні загального рівня екологічної та техногенної безпеки у країні.

Групи зацікавлених сторін (стейкхолдери)		Очікувані результати від упровадження концепції сталого розвитку на рівні підприємства		
		Економічна ефективність	***Соціальна справедливість***	***Екологічна безпека***
1		2	3	4
Рівень І. Підприємство	***Власники***	одержання прибутку	покращення іміджу підприємства як соціально відповідального	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
		підтримка з боку органів місцевого самоврядування	підвищення професійного рівня і розвиток компетентностей працівників	оптимізація енергоспоживання
		вихід на зовнішні ринки	зростання продуктивності праці	зниження відходів
			упровадження системи мотивування працівників	
	Топ-менеджери	достовірна оцінка ефективності керування підприємством	одержання справедливої винагороди за професіоналізм, компетентність, вміння приймати ефективні управлінські рішення	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
			можливість кар'єрного зростання	
	Працівники	здатність підприємства своєчасно виплачувати зарплату, проводити пенсійні та інші виплати	одержання справедливої винагороди за професіоналізм, компетентність	безпечні умови праці
			можливість кар'єрного зростання	
Рівень ІІ. Оточуюче середовище. Регіон	***Інвестори***	гарантія одержання прибутку	покращення іміджу підприємства як соціально відповідального	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
	Кредитори	гарантія одержання виплат по кредиту	покращення іміджу підприємства як соціально відповідального	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
	Споживачі (клієнти)	стабільність поставок як наслідок фінансової респектабельності підприємства	наявність системи лояльності до споживачів	екологічно безпечна продукція
		наявність системи знижок		
	Партнери	одержання прибутку	покращення іміджу підприємства як соціально відповідального	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
		підтримка з боку органів місцевого самоврядування		
		вихід на зовнішні ринки		
	Постачальники	своєчасна виплата за постачання матеріалів, ресурсів	наявність системи лояльності до постачальників	покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції
	Представники органів місцевого самоврядування	надходження грошових коштів до бюджету у вигляді сплати податків	працевлаштування місцевого населення	зменшення рівня забруднення твердими промисловими та побутовими відходами, токсичними речовинами і скидами у водойми
		зміцнення співпраці з представниками органів влади інших країн з питань реалізації нових програм регіонального розвитку	спрямування коштів на соціальні потреби місцевого населення	екологічно безпечна технологія виробництва

Рис. 1. Матриця узгодження інтересів та мотивів зацікавлених сторін у реалізації концепції сталого розвитку на рівні підприємства

1	2	3	4	5
Рівень ІІІ. Держава	***Суспільні й державні організації***	від успішного функціонування підприємства залежить добробут економічної інфраструктури країни	зменшення рівня безробіття	зменшення рівня забруднення твердими промисловими та побутовими відходами, токсичними речовинами і скидами у водойми
				екологічно безпечна технологія виробництва
	Представники Уряду держави	зростання національної економіки	зменшення рівня безробіття	раціональне використання ресурсів
			підвищення рівня престижу вищої професійної освіти та наукової діяльності	зменшення рівня забруднення твердими промисловими та побутовими відходами, токсичними речовинами і скидами у водойми
				покращення іміджу країни як активного учасника реалізації «Порядку денного на XXI століття»
				покращення загального рівня екологічної та техногенної безпеки у країні
	Суспільство загалом	зростання національної економіки	підвищення рівня зайнятості	покращення стану довкілля
			підвищення рівня добробуту	

Продовження рис. 1.

На рисунку можна відстежити узгодження очікувань різних стейкхолдерів, зокрема видно, що з точки зору економічної ефективності власники підприємств та їх партнери очікують на отримання додаткової вигоди у вигляді зростання прибутку, тобто грошових «вливань» у підприємство від реалізації концепції сталого розвитку, водночас майже усі інші визначені групи стейкхолдерів сподіваються на отримання своєї вигоди, виступаючи при цьому своєрідними винуватцями витоку грошових коштів з підприємства.

Доволі цікавим є узгодження інтересів у питаннях забезпечення соціальної справедливості: власники, інвестори, кредитори та партнери сподіваються на покращення іміджу підприємства як соціально відповідального, працівники та топ-менеджери очікують на одержання справедливої винагороди за професіоналізм, компетентність, а представники органів місцевого самоврядування та рівня держави переслідують головну мету у підвищенні рівня зайнятості населення. З цього можна зробити висновок про наявність значної неузгодженості мотивів зацікавлених сторін у реалізації сталого розвитку на рівні підприємства у частині реалізації соціальної політики.

Вважаємо, що мотиви стейкхолдерів щодо забезпечення екологічної безпеки в загальному поділилися на два напрями:

– покращення стану довкілля та екологічно безпечна технологія виробництва – для зовнішніх стейкхолдерів;
– покращення іміджу підприємства як виробника екологічно безпечної продукції – для внутрішніх стейкхолдерів.

Варто зазначити, що при достатній кількості причин та мотивів для підприємств практика оцінювання рівня досягнення сталого розвитку для вітчизняного бізнесу є новим явищем. Вищезазначене вказує на те, що кожна із зацікавлених сторін має власні уявлення та мотиви забезпечення сталого розвитку. Таке різностороннє бачення сутності і значення одного терміну обумовлює необхідність формування концепції оцінювання сталого розвитку у системі: підприємство – галузь – регіон – держава з аспектів зовнішньої та внутрішньої стійкості розвитку, при цьому для кожного з них необхідне застосування відповідного аналітичного інструментарію.

Під поняттям зовнішньої стійкості пропонуємо розуміти безконфліктну взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем та рівень результативності діяльності такого підприємства для органів місцевого самоврядування, суспільства загалом. Внутрішня стійкість характеризує пропорційність та збалансованість усіх бізнес-процесів підприємства, що забезпечують позитивну динаміку основних фінансових та техніко-економічних показників його діяльності.

Оцінювання зовнішньої стійкості підприємства служить для вивчення його «корисності» у розрізі регіону чи країни загалом. Для цього необхідно брати за основу такий набір індикаторів, які б дали змогу не лише оцінити рівень досягнення сталого розвитку окремого підприємства, а й порівняти його з іншими підприємствами у межах однієї галузі.

Індикатор – це засіб, що допомагає усвідомити поточний стан, шлях розвитку і що ще потрібно зробити, щоб досягнути бажаного результату. Індикатори сталого розвитку вказують на місця, де зв’язки між економікою, суспільством і навколишнім середовищем є слабкими. Аналізування та оцінювання сталого розвитку повинно базуватися на системно-інтегрованому підході, тобто виокремленні багатофакторних показників, що відображають зв’язок між економічною, соціальною та екологічною складовими (табл. 1).

Таблиця 1. Система індикаторів оцінювання зовнішньої стійкості підприємства

Складові сталого розвитку підприємства	Кількісні індикатори зовнішньої стійкості підприємства	
	абсолютні	відносні
1. Економічна ефективність	сума чистого прибутку/збитку	частка ринку
	сума сплачених податків	продуктивність праці
	сума залучених інвестицій (фінансових, майнових)	частка витрат на наукові дослідження
	сума інвестицій «на сторону»	частка впровадження нового устаткування
	сума виділених підприємству субсидій, податкових пільг, кредитів	частка ринку в порівнянні з конкурентами або частка нових проектів у галузі
	сума фінансової допомоги	рівень якості продукції
		ефективність використання ресурсів
2. Соціальна справедливість (нормативно-правовий контент)	кількість працюючих штатних працівників	рівень безпеки і охорони праці на виробництві
	розмір середньомісячної заробітної плати штатних працівників	частка штатних працівників з вищою освітою
	сума відрахованих коштів на забезпечення соціального захисту працівників	співвідношення середньої заробітної плати робітників і мінімальної заробітної плати
	кількість конфліктних ситуацій на підприємстві	співвідношення середньої заробітної плати працівників з вищою освітою і мінімальної заробітної плати
	показники виробничого травматизму та професійних захворювань	частка працюючих, що пройшли курси підвищення кваліфікації
	кількість прогулів робочих днів	рівень плинності кадрів
	сума коштів, спрямована на підвищення кваліфікації працівників	частка вихідних днів та відпусток
3. Екологічна безпека (освітній контент)	кількість твердих побутових та промислових відходів	частка повторного використання матеріалів і ресурсів
	кількість скидів у водойми	частка небезпечних матеріалів
	кількість викидів парникових газів	частка небезпечних відходів
	кількість спожитої електроенергії	частка пакувальних відходів
	сума сплаченого екологічного податку	частка інвестицій на заходи запобігання забрудненню довкілля
	кількість витрачених ресурсів при виробництві та упакуванні продукції з поділом на: витрачені невідновлювані ресурси; витрачені відновлювані ресурси	
	кількість скарг на негативний вплив на довкілля, поданих, оброблених через офіційні механізми їх подання	

Задля докладної оцінки рівня досягнення сталого розвитку підприємства, окрім кількісних показників, до уваги слід брати й якісні показники.

Так якісними індикаторами економічної ефективності можуть бути такі: можливість змінювати графік виробництва при зміні плану маркетингу, методи управління ризиком чи можливостями, що використовуються на підприємстві, рівень та ефективність використання наданих пільг, податкових кредитів, субсидій, нагород, фінансових заохочень, рівень впливу на місцеве населення та економіку.

Рівень системи підвищення кваліфікації працівників, матеріального і нематеріального стимулювання працівників, захисту прав працівників, охорони праці, управління для постачальників і ланцюжки поставок, організаційної структури і відповідальність за нагляд і здійснення соціальної політики, рівень дотримання етичних стандартів, прозорість, дотримання прав людини та задоволеності роботою утворюють групу якісних індикаторів соціальної компоненти сталого розвитку підприємства.

До якісних індикаторів екологічної безпеки слід віднести систему екологічного управління, що містить формалізовану структуру взаємопов'язаних процедур – перевірок, звітів, планів і дій – які реалізуються на рівні підприємства з метою сприяння досягненню цілей екологічної політики та екологічне маркування продукції, що є засобом привернення уваги екологічно свідомих покупців і «захоплення» за рахунок цього додаткової частки ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підсумовуючи результати дослідження, вважаємо, що для того, щоби розвиток національної економіки загалом та кожного підприємства зокрема був сталим у довготерміновому періоді, він повинен зазнати радикальних змін у якісному плані, що вимагає постійного моніторингу та контролю. Відтак, необхідність побудови системи індикаторів досягнення сталого розвитку підприємства та їх аналіз обумовлено ступенем впливу підприємства або його намірами в майбутньому щодо поліпшення або деградації економічних, екологічних та соціальних умов, процесів розвитку і тенденцій на місцевому, регіональному і глобальному рівнях. Загалом індикатори сталого розвитку групують залежно їх функціонального призначення:

1. Економічна складова сталого розвитку відображає аналіз впливу підприємства на економічний стан зацікавлених сторін і на економічні системи на місцевому, регіональному і глобальному рівнях. Таким чином, дані цієї категорії ілюструють рух капіталу між різними зацікавленими сторонами.

2. Дані про екологічну складову сталого розвитку характеризують вплив підприємства на системи живої і неживої природи, тобто землю, повітря, воду і екосистеми. Екологічна категорія охоплює вплив, що пов'язаний зі спожитими ресурсами та утвореними відходами (наприклад, з викидами, скидами і відходами), а також дотримання екологічного законодавства та екологічні витрати.

3. Дані про соціальну складову сталого розвитку характеризують вплив нормативно-правового забезпечення на організації соціальних систем, у межах яких вона функціонує.

Поряд з основними індикаторами, що характеризують рівень досягнення сталого розвитку підприємства з точки зору його «корисності» для місцевого, регіонального та національного розвитку необхідно аналізувати ще й якісні індикатори для кожної компоненти сталого розвитку зокрема.

З метою глибшого усвідомлення сутності та особливостей оцінювання рівня досягнення сталого розвитку подальшого дослідження потребує розроблення

системно-інтегрованого методичного підходу до оцінювання його рівня на основі бізнес-індикаторів.

Список літератури

1. Андрушків, Б. М. Повний регіональний господарський розрахунок – шлях підвищення ефективності територіальної одиниці, забезпечення її сталого розвитку: колективна монографія / [Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Мельник Л. М., Погайдак О. Б. та ін.]; За ред. Б. М. Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. – 680 с.
2. Бублик, М. І. Державне регулювання техногенних збитків та його оцінювання в структурі механізму стійкого розвитку економічних систем / О. Є. Кузьмін, М. І. Бублик // Mechanismus der nachhaltigen entwicklung des wirtschfts systems formation [Mechanism of sustainable development of economic systems formation]: Collective monographie. – Nurnberg, Deutschland: Verlag SWG imex GmbH, 2014. – Vol. 1. – Глава 1.13. – С. 109-114.
3. Екологічний вектор модернізації економіки та освіти – європейський контент сталого розвитку регіонів: монографія / [Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Малюта Л. Я., Мельник Л. М., Погайдак О. Б. та ін.]; за заг. ред. Н. Г. Метеленко. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2016. – 458 с.
4. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С. О. Лизуна ; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.
5. Жарова, Л. В. Сталий розвиток України: необхідність чи неминучість? / Л. В. Жарова // Науковий вісник Київського політехнічного інституту. – 2007. – № 4. – С. 4–15.
6. Зубова, О. В. Методика оцінки і прогнозування сталості розвитку сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / О. В. Зубова // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 112. – Харків: ХНТУСГ. – 2011. – 519 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Vkhdtusg/2011_112/43.pdf.
7. Ільченко, В.М. Аналіз застосування індексів та індикаторів сталого розвитку / В. М. Ільченко, Ю. О. Гулейко // Економіка і регіон. – 2012. – № 6 (37). – С. 30-34.
8. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» («AGENDA 21»). Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992.). – Київ : «Інтелсфера», 2000. – 359 с.
9. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України / О. М. Алимов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур, І. В. Драган, В. Ю. Худолей, О. О. Демешок, О. С. Гребенюк. – Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 88 с.
10. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкина М. Ф., Андрєєва Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 540 с.

11. Телешевська, С. М. Комплексна методика оцінки рівня сталого розвитку підприємств / С. М. Телешевська // «Молодий вчений». – 2015. – № 6 (21), Частина 2, червень. – С. 78-81.
12. Global Reporting Initiative (GRI) (2015). Guidelines part 1 Reporting Principles and Standard Disclosures. Amsterdam, 97 p.
13. Jurgis K. Staniškis, Valdas Arbačiauskas (2009). Sustainability Performance Indicators for Industrial Enterprise Management. Environmental Research, Engineering and Management, No. 2(48), P. 42-50.
14. Mitchell, G. (1996). Problems and Fundamentals of Sustainable Development Indicators. Sustainable Development 4(1):1-11.
15. National Round Table on the Environment and the Economy. (2001). Calculating Eco-Efficiency Indicators: A Workbook for Industry, Canada. [http://www.nrtee-trnee.com/eng/publications/ecoefficiency-workbook/NRTEE-Ecoefficiency-Workbook.php].
16. Olsthoorn. (2001). Environmental indicators for business: a review of the literature and standardization methods. Journal of Cleaner Production 9, 453-463.
17. UNCTAD. (2004). A Manual for the Preparers and Users of Eco-efficiency Indicators. [http://www.unctad.org/en/docs/iteipc20037_en.pdf].
18. Warhurst, A. (2002). Sustainability Indicators and Sustainability Performance Management. University of Warwick, UK, No. 43, 129 p.

References

1. Andrushkiv, B. M. (2014). *The Complete regional economic calculation – the way to improve the efficiency of territorial unit and to ensure its sustainable development*. Ternopil: Terno-graph.
2. Bublyk, M. I., Kuzmin, O. E. (2014). *Mechanism of sustainable development of economic systems formation*, 1, 109-114.
3. Andrushkiv, B. M., Kyrych, N. B., Malyuta, L. Y, Melnyk, L. M., Pohaydak, O. B. (2016). *Ecological vector of modernize the economy and education – European Content of sustainable regional development*. Ternopil: Palyanytsya V. A.
4. Hvesyk, M. A., Lyzun, S. O. (2015). *Economic aspects of natural resource management and sustainable development in the decentralization of power in Ukraine*. State institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine.
5. Zharova, L. V. (2007). Sustainable development of Ukraine: the inevitability or necessity? *Scientific Bulletin of Kyiv Polytechnic Institute*, 4, 4-15.
6. Zubova, A. V. (2011). Methods of assessing and forecasting of agricultural enterprises sustainability. *Journal of Kharkov National Technical University of Agriculture: Economics*, 112.
7. Ilchenko, V., Huleyko, Y. (2012). Analysis of the use of indexes and indicators of sustainable development. *Journal of Economy and region*, 6 (37), 30-34.
8. The Programme of Action Agenda for the XXI century ("AGENDA 21"). (2000). *Kyiv "Intelsfera"*, 359 p.
9. Alymov, O. M., Mikitenko, V. V., Lytsur, I. M., Dragan, I. V., Khudoliy, V. Y., Demeshok, O. O., Grebenyuk, A. S. (2013). *System and comprehensive evaluation of sustainable development potential of Ukraine*. Kyiv: State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of NAS of Ukraine", 88 p.

10. Averkyna, M. F, Andreeva, N. M., Balgy, M. D., Veklych, A. A. (2014). Sustainable Development – XXI Century. *Management, Technologies, Models*. Cherkassy: Chabanenko publisher Y. A.
11. Teleshevs`ka, S. M. (2015). Comprehensive assessment method of sustainable development of enterprises. *Journal of Young scientist,* 6 (21), 2, 78-81.
12. *Global Reporting Initiative (GRI).* (2015). Guidelines part 1 Reporting Principles and Standard Disclosures. Amsterdam, 97 p.
13. Jurgis, K. Staniškis, Valdas Arbačiauskas. (2009). *Sustainability Performance Indicators for Industrial Enterprise Management. Environmental Research, Engineering and Management*, 2(48), 42-50.
14. Mitchell, G. (1996). Problems and Fundamentals of Sustainable Development Indicators. *Sustainable Development*, 4(1):1-11.
15. National Round Table on the Environment and the Economy. (2001). Calculating Eco-Efficiency Indicators. *A Workbook for Industry, Canada*. Retrieved from: http://www.nrtee-trnee.com/eng/publications/ecoefficiency-workbook/NRTEE-Ecoefficiency-Workbook.php.
16. Olsthoorn. (2001). Environmental indicators for business: a review of the literature and standardisation methods. *Journal of Cleaner Production,* 9, 453-463.
17. UNCTAD. (2004). *A Manual for the Preparers and Users of Eco-efficiency Indicators*. Retrieved from: http://www.unctad.org/en/docs/iteipc20037_en.pdf.
18. Warhurst, A. (2002). Sustainability Indicators and Sustainability Performance Management. *University of Warwick*, UK, No. 43, 129 p.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.

УДК 338

В. М. БОНДАРЕНКО

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу та реклами,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТУ

АДАПТАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДО УМОВ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Бондаренко В. М. Адаптація підприємств рибогосподарського комплексу до умов конкурентного середовища [Текст] / В. М. Бондаренко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 18-24. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Розкрито конкурентоспроможність як економічне явище. Визначено чинники, які визначають ефективність економічного механізму функціонування конкретного підприємства. Окреслено вимоги ефективного функціонування організаційно-економічного механізму господарювання.

Ключові слова: *конкурентоспроможність; ефективність; економічний механізм; середовище.*

V. M. BONDARENKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Vinnytsya Trade and Economic Institute KNTEU

ADAPTATION OF FISHERY COMPLEX ENTERPRISES TO THE COMPETITIVE ENVIRONMENT

Abstract

Competitiveness as an economic phenomenon is considered. We have considered the factors that determine the effectiveness of the economic mechanism of functioning of a particular company. The requirements of effective functioning of organizational and economic mechanism of management are investigated.

Keywords: *competitiveness; efficiency; economic mechanism; environment.*

JEL classification: L19

Вступ

У період проведення економічних реформ підвищується роль наукових досліджень в області кожного конкретного виду господарської діяльності і пошуку способів організації стратегічного управління всіх видів ресурсів як резерву господарської діяльності в майбутньому, як основи для стійкого і комплексного розвитку економіки країни. Уміння зберегти і примножити ресурси в умовах реформування національної економіки стає одним з показників ефективності

© В. М. Бондаренко, 2016

організації управління будь-яким видом виробничої діяльності, по якому можна судити про рівень розвитку держави, особливо, якщо він має природний характер.

Сучасний стан ведення рибного господарства, оцінка його ефективності, дослідження можливостей адаптації підприємств рибогосподарського комплексу та вибір шляхів поліпшення складного його становища мають знайти відображення у науково обґрунтованих положеннях та рекомендаціях, а також практичних діях.

Науковому дослідженню з питань економіки підприємств рибного господарства, а також їх адаптації до складних мінливих умов ринкової економіки присвячені публікації С. І. Алимова, С. Козія, Г. Васюкової, Л. Геращенко, М. В. Гринжевського, М. Євтушенко, Є. Оболенцевої, М. Стасішина, Т. Теслюк та інших.

Розробкою наукових основ вирішення питань адаптації підприємств у конкурентних умовах займалося багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Г. Л. Азоєв, З. М. Борисенко, М. П. Бутко, О. М. Гаркуша, І. Ю. Гришова, А. І. Ігнатюк., Л. А. Костирко, О. О. Красноруцький, І. М. Ліфіц, А. О. Мельник, Є. Ю. Маркова, Л. В. Назарова, Л. М. Наумова, Б. О. Язлюк та інші [1-10].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема раціонального використання живих рибних ресурсів, коли потреби населення і галузей економіки повинні задовольнятися з урахуванням збереження належного стану рибних ресурсів. Проте, виходячи із особливостей розвитку рибогосподарського комплексу в сучасних умовах, низку стратегічних аспектів його розвитку, зокрема щодо їх можливостей адаптації, розроблено недостатньо повно. Деякі з них є дискусійними і потребують більш фундаментальних наукових досліджень та обґрунтувань.

Мета роботи – формування економічного механізму адаптації підприємств рибогосподарського комплексу до умов конкурентного середовища.

Адаптація рибогосподарських підприємств набуває все більшої актуальності в умовах посилення невизначеності оточуючого середовища, в якому вони функціонують і розвиваються [1; 3; 5]. Саме розвиток створює так званий запас міцності (запас фінансової міцності), який формує підґрунтя стійкого та стабільного функціонування підприємств в умовах невизначеності та динамічності оточуючого середовища. Це обумовлює необхідність трактування понять стабільності та стійкості, а також взаємозв’язку між ними, що безпосередньо пов’язано з процесом адаптації. При цьому слід ураховувати, що в процесі функціонування та розвитку промислові підприємства мають адаптуватися як до зовнішнього середовища, так і до зміни станів внутрішнього.

Стійке функціонування і розвиток підприємства рибогосподарського комплексу за допомогою своєчасної мобілізації і найбільш раціонального використання трудових, фінансових, техніко-технологічних та інших ресурсів підприємства в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз забезпечує економічну безпеку підприємства, яку можна розглядати як складну динамічну систему. Основною перевагою системи збалансованих показників є поєднання фінансових і нефінансових показників, внутрішнього та зовнішнього погляду на роботу підприємства, забезпечення взаємозв’язку між показниками та цілями, які підприємство ставить перед собою, та інтеграція із заходами, необхідними для досягнення цілей.

Діяльність підприємства рибогосподарського комплексу в умовах конкурентної боротьби залежить від його конкурентоспроможності. Економічне середовище сучасного ринку, якому властиві невизначеність і мінливість, вимагає від суб’єкта господарювання якісного управління і постійного контролю конкурентоспроможності своє діяльності. Якісне управління конкурентоспроможності визначається здатністю формування конкурентних позицій у такому середовищі й утримання їхнього потенціалу.

Конкурентоспроможність як економічне явище і невід'ємний атрибут ринку досліджується у працях зарубіжних і вітчизняних вчених, у яких пропонується різне тлумачення поняття, але усі вони спрямовані на виробничі галузі. У зв'язку з цим, актуальною є проблема дослідження різниці управління конкурентоспроможності саме торговельного підприємства [6].

Таким чином, конкурентоспроможність рибогосподарського підприємства можна розглядати як володіння властивостями, котрі формують його переваги в конкуренції з іншими підприємствами як за відповідні ресурси, так і за споживача. Властивості конкурентоспроможності доцільно розглядати лише для об'єктів, яким притаманна певна мета і які прагнуть її реалізувати у процесі свого функціонування (підприємство чи галузь), або для цілеспрямованих систем з метою досягнення своїх цілей.

Згідно з нашими дослідженнями, організаційно-економічний механізм господарювання у підприємствах рибогосподарського комплексу є сукупністю економічних методів господарювання, що забезпечують його ефективне функціонування і конкурентоспроможність на основі високого рівня економічної самостійності підприємства, товарно-грошових взаємин матеріальною зацікавленістю у кінцевих результатах праці. Він повинен створювати ефективну систему мотивації для забезпечення активної участі в трудовій діяльності всіх учасників виробництва, інтенсивного характеру праці, зацікавленості у високоефективному виробництві. Оскільки, зрештою, саме якість і інтенсивність праці визначає ефективність виробництва.

Дія економічного механізму визначається двома основними складовими, що керують його спрямованістю та визначають його ефективність: державним регулюванням та ринковим механізмом. За допомогою першого визначаються умови та напрям розвитку економічної системи, а ринковий механізм формує якість споживчих ринків, взаємовідносини на них та їх наповненість. Без ринкового саморегулювання не можлива побудова будь-якої економічної системи, а без державного регулювання економічних процесів не можлива стійкість цієї системи та надання їй керованості і соціальної спрямованості.

Чинники, які визначають ефективність економічного механізму функціонування конкретного підприємства: сильний менеджмент; підсилення маркетингової діяльності; підвищення зацікавленості в кінцевих результатах; диверсифікація діяльності та ризику; надійність обладнання та технологій; створення інтеграційних об'єднань; покращення якості трудових ресурсів.

Організаційно-економічний механізм – це система формування цілей та стимулів, які дозволяють перетворювати у процесі трудової діяльності динаміку матеріальних та духовних потреб суспільства у динаміку засобів виробництва та кінцевих результатів виробництва, які спрямовані на повне та ефективне задоволення цих потреб.

На основі функціонування організаційно-економічного механізму, стимулів його розвитку створюються визначені соціально-економічні передумови для ефективної діяльності будь-якого підприємства, в тому числі і підприємств рибогосподарського комплексу. Однак ми вважаємо, що цей вплив механізму треба розглядати як необхідну, але недостатню умову формування ефективної діяльності, оскільки, крім соціально-економічних передумов, об'єктивно виникають технічні, які спричинені науково-технічним прогресом. Основою формування організаційно-економічного механізму слід вважати організаційно-економічну взаємодію суб'єктів.

На нашу думку, комплекс елементів організаційно-економічного механізму господарювання підприємств рибогосподарського комплексу повинен забезпечити ефективний, стійкий розвиток виробництва, при економії матеріально-грошових витрат і скороченні втрат продукції на всіх стадіях виробництва, транспортування, зберігання, переробки, реалізації; повне використання виробничих ресурсів: землі, засобів виробництва, праці; впровадження у виробництво досягнень науки і передової практики.

Для ефективного функціонування організаційно-економічного механізму господарювання необхідно дотримуватись наступних вимог:

- елементи економічного механізму, прийняті на різних рівнях (державний економічний механізм, економічний механізм підприємств, первинних підрозділів), не повинні суперечити один іншому, а взаємно доповнювати, розвивати, конкретизувати, збагачувати їх;
- механізм господарювання повинен бути гранично простим для розуміння широких мас працівників;
- критерієм ефективності організаційно-економічного механізму господарювання повинен бути максимум продукції на одиницю виробничих ресурсів (землі, основних і оборотних засобів, трудових ресурсів);
- будь-який елемент організаційно-економічного механізму, перш ніж отримати широке застосування, повинен проходити експериментальну перевірку.

Як ми вважаємо, до складових організаційно-економічного механізму функціонування підприємств рибогосподарського комплексу належать:

1. Економічні важелі – сукупність прийомів, за допомогою яких здійснюється економічний вплив на об'єкт управління. До економічних важелів належать такі:

- планування – складна високорозвинена форма суспільного впливу на соціально-економічні системи, якими є підприємницькі структури, що полягає у визначенні за прогнозованими науковими розробками цілей, потреб і параметрів розвитку систем, які розглядаються як орієнтири для суб'єктів господарювання;
- оплата праці – є винагородою, визначеною зазвичай у вартісному вираженні, яка виплачується працівникові власником або уповноваженим ним органом за виконану роботу відповідно до трудового договору, контракту;
- собівартість продукції (робіт, послуг) – сукупність витрат, пов'язаних з використанням у процесі виробництва продукції (робіт, послуг) природних ресурсів, сировини, матеріалів, палива, енергії, основних фондів, нематеріальних активів, трудових ресурсів, а також інших витрат на її виробництво та реалізацію;
- прибуток – різниця між доходами і економічними витратами, що містить разом із загальними витратами змінні витрати;
- фінансування – забезпечення грошовими ресурсами поточних витрат і капітальних вкладень; здійснюється за рахунок власних коштів підприємства, держави, підприємців, позичкових та інших коштів;
- ціноутворення –- система обміну цінотвірних факторів: витрат ресурсів на виробництво та реалізацію товарів; рівня споживчої вартості, якості товарів, науково-технічного рівня та новизни товарів, співвідношення попиту та пропозиції, взаємовпливу цін на аналогічні товари чи товари-субститути, зміни купівельної спроможності грошей, темпів інфляції тощо.

2. Організаційні заходи – сукупність прийомів, спрямованих на досягнення цілей чи вирішення поставлених завдань.

До організаційних заходів ми віднесемо наступні:

- організаційна структура управління – це сукупність організаційно-впорядкованих відносин і зв'язків між ланками та рівнями керівництва.
- рівень централізації і децентралізації. Вагомий вплив на ефективність управлінського процесу має розподіл повноважень у прийнятті рішень між різними рівнями управління, тобто співвідношення централізації і децентралізації. Таке співвідношення забезпечує оперативність і реалістичність управлінських рішень;
- формування ефективної організаційної культури. Організаційна культура втілюється в комплексності важливих положень діяльності організації, які визначаються її місією і цінностями, що сприймаються більшістю працівників. Організаційна культура має охоплювати низку заходів, зокрема ідентифікованість працівників з організацією, ефективну систему управління конфліктами, управління ризиками, тобто рівень, за якого працівники заохочуються в інноваціях і беруть на себе ризики, інтеграцію, структуру взаємодії органів або правила управління і контролю;
- створення інформаційних баз. Для зменшення ступеня ризику під час прийняття рішень підприємству необхідно мати достовірну інформацію про стан матеріальних, грошових і людських ресурсів на поточний момент. У сучасних умовах зазначені проблеми неможливо вирішити без ефективної організації збору й обробки інформації. У такому разі процес управління – це комплекс процесів зі створення, зберігання і перероблення даних з метою отримання інформації як продукту зазначеного процесу для використання її під час управління підприємством;
- створення комунікаційних мереж. Комунікаційні мережі на підприємстві забезпечують швидкість та оперативність обсягу і використання інформації. Внутрішні комунікації підприємства є системою зв'язку між відділами, підрозділами, керівниками і підлеглими. Систему зовнішніх комунікацій спрямовано на презентацію організації (її продукту чи послуги) у зовнішньому середовищі;
- організація робочих груп. Робочими групами є групи людей, які виконують окремі завдання для досягнення загальної мети. Здатність до нововведень характеризується такими рівнями, як сприйняття нововведень організацією, її готовність і здатність до реалізації нововведень, що сприяє підвищенню її конкурентоспроможності внаслідок збільшення гнучкості, динамізму та можливості розвитку відповідно до науково-технічного прогресу.

На наш погляд, можна визначити для підприємств рибогосподарського комплексу конкурентне середовище як сукупність економіко-організаційних та соціальних умов, у яких підприємства ведуть конкурентну боротьбу за вагому частку ринку.

Це середовище найбільш адекватне наявному стану суспільного виробництва і його ринковим виявам. Воно слугує основою для реалізації конкурентних відносин на споживчому ринку і його розвиток пов'язаний з наявністю великої кількості контрагентів. Конкурентне середовище формується залежно від форм конкуренції, конкуруючих суб'єктів або під-приємств – конкурентів, які існують на ринку.

Конкурентне середовище містить у собі систему чинників, що аналізують конкретну ситуацію, у якій підприємство реалізує свою обрану стратегію. Усі чинники умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні чинники впливу на формування конкурентного середовища створюють мультиплікаційний ефект внутрішніх змін усередині цього середовища. Взаємодія підприємства у конкурентному середовищі відбувається у двох зонах: макросередовищі та мікросередовищі .

Необхідність дослідження проблеми взаємодії підприємства і зовнішнього середовища зумовлена постійними змінами навколишнього середовища, які істотно впливають на результати його діяльності, навіть за умови, якщо в самому підприємстві не відбувається ніяких змін.

Стан зовнішнього середовища підприємства визначається такими характеристиками: взаємозв'язку чинників, який характеризує рівень сили, з якою зміна одного чинника впливає на інші; складність зовнішнього середовища, під яким прийнято розуміти кількість та різноманітність чинників, на які підприємство повинно реагувати, а також ступінь зміни кожного чинника; рухливість середовища, яка характеризує швидкість змін, що відбуваються в оточенні підприємства; невизначеність зовнішнього середовища, що дає оцінку того, наскільки правильно підприємство може передбачити можливі зміни у своєму оточенні [10].

Потреба в адаптації до нестійкого, динамічного спектра зовнішніх умов, до умов конкуренції та обмеженої раціональності спонукає рибогосподарські підприємства до еволюційних перебудов. Для того, щоб зберегти і зміцнити свої позиції в конкурентному середовищі, останньому необхідно не тільки підтримувати високу конкурентність, але й постійно її підвищувати.

Список літератури

1. Красноруцький, О. О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ТНЕУ. – № 2 (53). – 2013. – С. 90-99.
2. Красноруцький, О. О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». — № 3. — 2010. — С. 62-73.
3. Довбыш, О. Е. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О. Е. Довбыш // Рибне господарство України. – №2. – 2010. – С.2-9.
4. Державне Агентство Рибного Господарства. – Режим доступу: http://www.darg.gov.ua.
5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України №1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF
6. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ucluster.org/universitet/ klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi.
7. Скупський, Р. М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р. М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – №1. – С.86-101.
8. Язлюк, Б. О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій/ Б. О. Язлюк// Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина ІІ. – С. 57–63 [Серія: Економічні науки.]
9. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.

10. Гришова, І. Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації/ І. Ю. Гришова // Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції 15 жовтня 2015 р. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка», 2015. – С.45-48.
11. Gryshova, I. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets/ І. Ю. Гришова, О. В.Митяй, В. В. Кужель// Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3(177) – С. 66-73.

References

1. Krasnoruts'kyy, O. O. (2013). Teoretyko-metodolohichni aspekty otsinky rozvytku konkurentsiyi ta efektyvnosti zbutu sil's'kohospodars'koyi produktsiyi. *Visnyk TNEU*, 2 (53), 90-99.
2. Krasnoruts'kyy, O. O. (2010). Otsinka kharakteru realizatsiyi ekonomichnykh interesiv sub"yektiv rynku sil's'kohospodars'koyi produktsiyi. *Visnyk KhNAU. Ser. «Ekonomika APK i pryrodokorystuvannya»,* 3, 62-73.
3. Dovbysh, O. E. (2010). Zarubezhnyy opyt razvitiya morskoy akvakul'tury i ee prioritetnye zadachi v Ukraine. Rybne hospodarstvo Ukrayiny, 2, 2-9.
4. *Derzhavne Ahent·stvo Rybnoho Hospodarstva*. (2016). Retrieved from: http://www.darg.gov.ua.
5. *Derzhavna tsil'ova ekonomichna prohrama rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrayiny na 2012-2016 roky*. Zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny #1245 vid 23.11.2011 r. (2011). Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF.
6. K*lastery rybodobuvannya, rybopererobky, akvakul'tury. Ukrayins'ki klastery*. (n.d.). Retrieved from: http://ucluster.org/universitet/ klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi.
7. Skups'kyy, R. M. (2015). Marykul'tura Chornoho morya – kontseptual'ni zasady stvorennya rybohospodars'koho klasteru. *Ekonomichnyy forum*, 1, 86-101.
8. Yazlyuk, B. O. (2014). Metodyka otsinky rivnya z·hladzhuvannya ekonomiko-instytutsional'noyi y sotsial'no-ekonomichnoyi asymetriyi rozvytku vnutrirehional'nykh terytoriy. *Zb. nauk. prats' Cherkas. derzh. tekhnol. un-t*, 37(II), 57–63.
9. Gryshova, I., Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine`s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24–27.
10. Gryshova, I. Yu. (2015). Restrukturyzatsiya pererobnykh pidpryyemstv APK v umovakh hlobalizatsiyi. *Prykladna ekonomika – vid teoriyi do praktyky*: materialy Pershoyi Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 15 zhovtnya 2015 r. Ternopil: TNEU, 45-48.
11. Gryshova, I., Mytyay, O. V., Kuzhel', V. V. (2016). Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 3(177), 66-73.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2016 р.

УДК 333.43:631.11

I. Yu. GRYSHOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Chief Researcher,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

O. V. MYTYAY

T. M. GNATYEVA

COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE MAIN FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SPHERE

Gryshova, I. Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I. Yu. Gryshova, O. V. Mityay, T. M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 25-35. – ISSN 2415-8453.

Abstract

The essence of sustainable development of agrarian sphere enterprises has been grounded as their capacity through the mobilization of their internal resources to create a rational structure of production. The mentioned structure has to mitigate the adverse impacts and obtain minimal deviations from the current trends of development. The interrelation between the sustainable development of agricultural sector and competitiveness of agricultural enterprises has been considered. The basic criteria of sustainable development have been defined. The structural model of sustainable development of the agricultural sector and its interim mechanisms have been formed. It includes such innovation as "corporate social responsibility" of the agricultural enterprises for safe life activity and competitiveness.

Keywords: *agrarian sphere; agricultural enterprises; sustainable development; mechanism of development; competitiveness.*

І. Ю. ГРИШОВА

доктор економічних наук,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України

О. В. МИТЯЙ

Т. М. ГНАТЬЄВА

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВНИЙ ВАЖІЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Анотація

У статті обґрунтовано сутність сталого розвитку підприємств аграрної сфери як їх

© I. Yu. Gryshova, O. V. Mityay, T. M. Gnatyeva, 2016

спроможність через мобілізацію внутрішніх резервів створити таку раціональну структуру виробництва, яка б при випадкових зовнішніх впливах сприяла пом'якшенню несприятливих наслідків і одержанню мінімальних відхилень від сформованої тенденції розвитку. Встановлено взаємозв'язок між сталим розвитком аграрної сфери і конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Визначено основні критерії сталого розвитку. Сформовано структурну модель сталого розвитку аграрного сектора економіки і його забезпечувальних механізмів, серед яких нововведення – «корпоративна соціальна відповідальність» сільськогосподарських підприємств за безпечну життєздатність та конкурентоспроможність.

Ключові слова: *аграрна сфера; сільськогосподарські підприємства; сталий розвиток; механізми розвитку; конкурентоспроможність.*

JEL classification: F14; O33

The problem setting. The problem of economic mechanisms formation for sustainable development of agricultural sector of the national economy in the context of rational use and restoration of natural resources in agricultural sector takes an important place in agricultural economic science. The components of this mechanism enable a deeper understanding of the nature of its operations.

The period of systemic social transformation of the agricultural sector in Ukraine should lay the foundation for sustainable integrated development of businesses, industries and state as a whole. An important role in this process plays the problem of agricultural sector enterprises' sustainable development of the national economy and the mechanisms of its providing. The main tools to achieve this goal are the interim mechanisms of social and economic growth and environmental development.

The defined negative tendencies and problems of agricultural enterprises' development, which exacerbated in the transformation period, including the deepening of economic, social, demographic and ecological imbalances require a comprehensive study and solution to ensure balanced development based on long-term growth when negotiating national and business interests.

In modern conditions the prior quality characteristics of production is the level of interdependence of economic dynamics, social and environmental progress, which reflects the policy of sustainable enterprise development. Systematic formation of long-term growth principles of agricultural enterprises and a new quality of life in Ukraine requires in-depth theoretical development of modern conceptual approaches and mechanisms. These tools will enable the realization of sustainable development that is leading for national economic strategy.

Thus, the formation of agricultural enterprises' competitiveness based on sustainable development determines the urgency and importance of the researched problem.

Recent research and publications analysis. The problems of interaction between economy and ecology, formation of scientific basis for sustainable development are reflected in the works of such prominent scientists and economists as S. O. Bila (2011), B. V. Burkinskiy, V. N. Stepanov, S. K. Kharichkov (2007), V. A. Ivanov, A. S. Ponomareva (2013), N. A. Mikula, S. I. Shakhraiuk-Onofrei (2015), O. L. Popova (2011), O.V. Shubravska (2007). However, in the conditions of overcoming the consequences of the global financial crisis and in the context of sustainable development the improvement and definition the mechanism's components of economic insurance of natural resources rational use in agriculture require a further study.

The aim of the article is to define the essence of agricultural sector sustainable development as the basis for the competitiveness of agricultural enterprises and justify its interim mechanisms.

Key research findings. "Sustainable development", which became the makro aim of world economic system, firstly appeared in 1987 in "Bruntland Report" of UN International Commission on Environment and Development. Sustainable development is the development, when the ensuring of vital needs of modern humanity and future generations is achieved (The outcome document of the UN Conference on Sustainable Development "Rio + 20" "The future we want", 2014).

The concept of sustainable development implies certain limitations in the exploitation of natural resources, but these limits are not absolute but relative and related to the current level of technology and social organization, and the ability of the biosphere to cope with the effects of human activity. It should be emphasized that the choice of the term "development" rather than "growth" is not accidental. The term "growth" is often associated with the concept of "economic growth", which comes to a total increase of national income per capita, while the term "development" covers such elements as quality of the environment, the level of health, education and life, quality of work, social stability etc (Burkinskiy B. V., Stepanov V. N., Kharichkov S. K., 2007).

Sustainable development of agrarian sphere is the process of optimizing the level of agricultural production, preservation and restoration of the quality parameters of the agricultural environment and improvement of social status indicators of the rural population in conditions of strengthening the state's food and environmental security. There is a relationship between the sustainable development of agricultural sector and competitiveness of agricultural enterprises. In the agricultural sector, any new products, technologies, methods and mechanisms that are necessary to the industry and its entities have been competitive are real means of increasing the ecological sustainability of the environment.

Therefore, sustainable development of the agricultural sector is the ability of the agricultural sector and its economic entities to create such rational structure of production, which could mitigate the adverse impacts and obtain minimal deviations from the established trends of development.

The main question in the system of sustainable development of the agricultural sector and agricultural enterprises is the rational use of natural resources, which is provided by using organizational and managerial, technical, technological and financial and economic mechanisms.

In the definitions of sustainable development in the context of agricultural development contained in the materials the session of the Food and Agriculture Organization (FAO) in Rome in 1996, it was stated that the main objective of the program of sustainable agriculture and rural development is to increase food production and food security. To solve this problem it is necessary to support educational initiatives to encourage the use of economic innovation and promote the development of new technologies, ensuring a stable access to food, according to the human needs of nutrients; access for poor groups; development of commodity production; reducing unemployment and increasing income in order to combat poverty; management of natural resources and the environment protection (Popova O. L., 2011).

A Ukrainian scientist O. Popova considers sustainable development in the context of agrosphere development and defines it as a system oriented to the interests and potential of man and society general adaptive by its nature and qualitiveю. Also by its essence targeted changes accompanied by the increasing of environmental and economic efficiency, social and economic progressiveness and environmental sustainability as for the previous invariant

conditions, and as for the achievement of rational models of sustainability at different stages of evolution (Popova O. L., 2011).

The above material lets us to conclude that the sustainable development of the agricultural sector should be considered as businesses' ability to maintain rational proportionality between the factors of reproduction and necessary rate of its development in terms of uncertainty and variability of the environment in order to meet the needs of the population in food and goods. It produced taking into account the responsibility to create the necessary social conditions and the prevention of environmental pollution.

Taking into consideration the diversity of interpretation of the concept of sustainable development of the agricultural sector its essence can be seen through the prism of complex generalization of its components such as: sustainable economic development, sustainable environmental development and sustainable social development. The concept of sustainable development of the agricultural sector as a whole is inextricably linked with the growth of such factors as food production, efficient use of economic and intellectual resources, improving of the quality of life of the rural population, sustainable use of natural resources (Bila S. O., 2011).

The main criteria for sustainable development is the growth in production of safe food to meet the needs of population, ensuring economic efficiency, which will enable to stimulate expanded reproduction. The social component of sustainable development includes the improving of living standards and life quality of the rural population, stabilization of demographic and migration processes.

Effectiveness of the mechanisms of natural resources functioning is determined by a system of criteria and indicators for each target subsystem. Functional subsystems, or the mechanism elements implement economic methods of management, the use of which contributes to the goals achievement. Planning, forecasting, regulation, pricing, investment, financing, taxation, insurance, and accounting analysis are their components. These elements were presented in the system of economic management in a planned economy terms, but now the nature of their mechanisms should be rethought. It is necessary to use a system of evaluating indicators and criterion, legal, regulatory and information services in the structure of interim mechanisms subsystem (Mikula N. A., Shakhraiuk-Onofrei S. I., 2015).

In order to use security mechanisms for sustainable development it is necessary to assess the impact of environmental factors. It is also necessary to consider environmental factors at an early stage of economic decision-making with the aim of minimizing its harmful effects to environment components. This assessment is a form of environmental protection and environmental management, in modern conditions, and this procedure is a tool to prevent possible negative impacts on environmental components at the planning stage of activity and is used not only for production activities, but also for new substances, materials, etc. which can be used in production and be environmentally hazardous. The essence of the term "influence" means "any effects of the proposed activity on the environment, including health and safety, flora, fauna, soil, air, water, climate, landscape" (Burkinskiy B. V., Stepanov V. N., Kharichkov S. K., 2007).

We formed structural model of sustainable development of the agricultural sector and its interim mechanisms (Fig. 1).

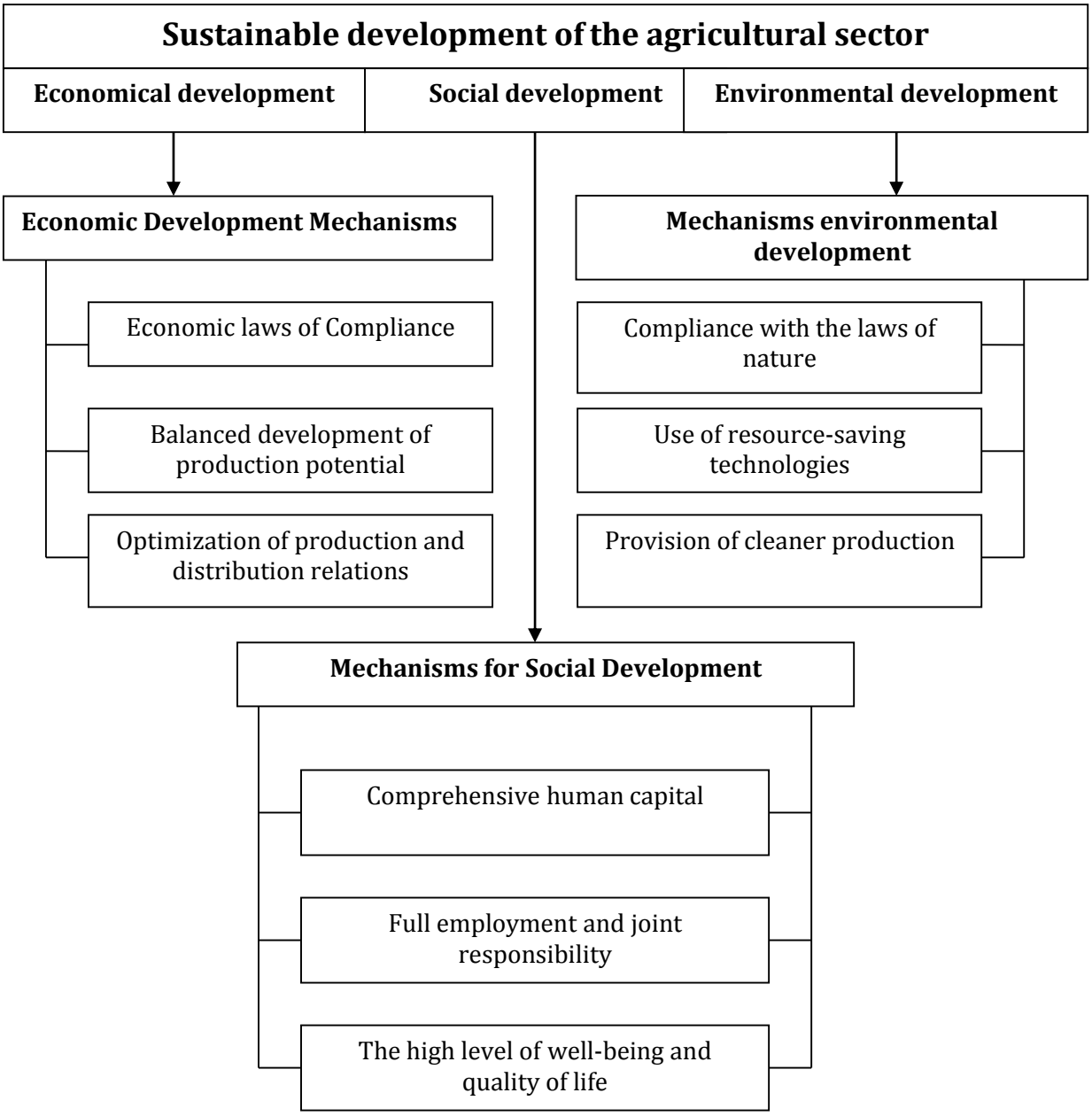

Fig. 1. Structure of interim mechanisms for entities sustainable development in the agricultural sector

Source: made by the author

As it is shown in Fig. 1, the sustainable development of the agricultural sector based on economic, environmental and social development and is provided by appropriate mechanisms. The main components of economic development mechanisms are: following economic laws of development; balanced development of productive capacity; optimization of production and distribution relationships. Mechanisms of environmental development include: compliance with the laws of nature; the use of resource-saving technologies; ensuring waste-free production. Mechanisms of social development include: the full development of human capital; full employment and solidarity; a high level of well-being and quality of life.

So, on the way to sustainable development of the agricultural sector, based on three

components (economic, environmental and social), there is a need to achieve a balance between social and environmental costs in economically profitable activity. In particular, social expenditures are aimed at achieving certain tangible and intangible benefits. Environmental costs are intended to prevent pollution and promote the transition from non-renewable to renewable resources, implementing processes that would have minimal environmental impact.

Grounding the interim mechanisms for sustainable development, we must take into account the fact, that agriculture is characterized by high dependence on climatic conditions, the use of land as a limited resource, poor infrastructure, low wages and inadequate protection against risks. The combination of these factors causes less stability of the agricultural sector compared to other sectors of the national economy. Also, this view is confirmed by the fact that land is a limited resource with different baseline characteristics, creating various potential opportunities of production per unit of spent resources. Based on the existing diversity in the agricultural sector factors, they can be divided into two groups: external and internal.

Such external factors as: availability of resources; the competitive environment; sophistication of domestic demand; government support; scope and sophistication of markets; institutional environment; state science and technology policy; investment climate; price and tax policies; environmental conditions; environment and natural resources; cooperative-integration ties in agri-food system; social development of rural areas; foreign economic conditions play a decisive role in formation of the sustainable development of the agricultural sector. This group of factors is one of the most important conditions for the agricultural sector functioning. It also affects directly the efficiency of economic entities and regulates internal factors stimulating or restraining them.

The influence of internal factors is largely dependent on management factors, namely the availability of skilled managers who are able to make better management decisions using the best world achievements, modern technologies in order to modernize and diversify production, efficient use of resource potential to adapt to changing environmental conditions. Sustainable development of the agricultural sector is also influenced by such internal factors as location, specialization and concentration of agricultural production; economic potential and intellectual resources; internal infrastructure; quality and competitiveness of products; organizational forms of business enterprise; organization of production and management; investment and innovative activity; recording and responding to fluctuations in demand, supply and market prices; availability of reserve capacity, resources, agricultural raw materials; labor motivation (Popova O. L., 2011).

It should be noted that the agricultural sector as a complex production system will operate sustainably if all factors of production are balanced, if the socio-economic and agricultural policy is accompanied by a legal and financial support. On the other hand, the system will be unstable if the factors of production will remain unbalanced, and the level of resource potential is low.

The overall final result of businesses functioning as a system of production institutions of agricultural sector is projected for the future, representing the stability of food security and the maintenance of a stable position in the highly competitive global market.

In this context, the main factor for sustainable development of the agricultural sector is competitiveness. It provides a creation of a standard system for food quality. Enterprises producing uncompetitive products using outdated processes will not succeed in the long term perspective (Ivanov V. A., Ponomareva A. S., 2013). Therefore, they should be changed according to the best international traditions in the enterprise, develop insurance system and

implement environmentally sound stimulation of production of certified products that would meet international standards.

Practical implementation of sustainable development of the agricultural sector requires setting of priorities, which would take into account the economic interests from the standpoint of social and environmental responsibility of economic activity subjects. In this context the following priorities can be defined:

- formation of interconnected, integrated approach towards economic, environmental and social development;
- Introduction of sustainable and environmentally sound land use. This concept covers many aspects, such as: protection and restoration of soil fertility, increase of humus, compliance with technological features of tillage, reducing pollution by nitrates, pesticides, heavy metals and other harmful substances that enter the soil;
- spatial organization of natural resource use that aims to ensure appropriate conditions for the rational use of potential resources available without violating the ecological balance for certain administrative units and the state in general;
- optimal combination of private interests with public in the sphere of natural resources reproduction (Shubravska O. V., 2007).

However, the presence of many priorities causes the systematic approach necessity follow in their implementation.

The conducted analysis allows to conclude that sustainable development could be achieved if the reproduction of productive capacity, human resources and environment are ensured in unity and cooperation. A key role in the sustainability of the agricultural sector and its individual branches is the consideration and adjustment of external and internal factors influence. It applies particularly to the agricultural sector, directly associated with the use of natural resources.

Economic reforms are needed to go to the principles of sustainable development. Their strategic direction which should be strengthening their social and environmental focus, implemented through the following main objectives: improving the social, economic and industrial conditions; increasing of real incomes on the basis of state regulation of wages and pensions; increasing of educational and cultural level of the population; creating of favorable conditions for health protection, maternity-and-child protection (Popova O. L., 2011).

Based on the absolute priority of human development, economic reforms necessity and at the same time providing them with the support of the general public, the government should provide employment and maintain incapacitated population. Ensuring of free basic health services and free education guaranteeing is also important.

Changes in the social and economic sphere and the environment need to be reformed in political system and adequate institutional reforms that are designed to ensure social stability of the state. One of the immediate tasks in this area is to ensure the rights and freedoms of citizens, carried out as part of creating an open society. Such a society is going to provide the role of major population groups in the formation of social and economic changes in terms of state and market economy.

The primary task of Ukrainian society transformation during the transition to sustainable development is to promote the widest population activity, their creative participation in the reforms implementation. The main factor is democratization of social relations that is an important component of the transition process (Burkinskiy B. V., Stepanov V. N., Kharichkov S. K., 2007)

An important feature of the democratization process in Ukraine is increasing the role of non-governmental organizations that represent the vanguard of further destruction of

monopoly in politics, governance, social and environmental organization of society, the formation of an open democratic type state.

The transition to sustainable development must take place within a rational combination of efficient functioning of the market system and the state regulation of the economy through coordination in all areas of society, reorienting socio-political relations, social, economic, environmental and political institutions of the state.

The implementation of sustainable development primarily associated with an active structural policy in the sphere of material production. It's essence is in creation of a highly economic complex and meeting the requirements of the market economy and environmental safety. Environmentally oriented state structural policy should be implemented through targeted comprehensive programs (Bila S. O., 2011). They need to reach a balance of production and consumption, as well as species, technological, sectoral, reproductive and territorial structure of the productive forces. The construction of a social market economy which will ensure adequate standard of living, greening production, reduction of anthropogenic impact on the environment and material consumption, the transition to new methods of human activities, which are based on environmentally friendly technologies, improving economy balance by the reorientation of production to meet the needs of the population are the basis of the state structural policy (Popova O. L., 2011).

Sustainable development requires the formation of efficient production combined with changing consumption structure in industry, agriculture, energy. This will ensure economic growth while reducing the cost of energy, raw materials and waste.

Sustainable energy and resource conservation contribute to the formation of sustainable development basis. It acts as a precondition for the rise of industrial development, mechanisms for effective and economical use of fuel and energy. The main directions of solving the problems of energy saving are:

- development and implementation of mechanisms for energy savings, including the improvement of pricing policies;
- modernization, reconstruction and replacement of technologies that will reduce energy consumption;
- efficient use of its own base of energy resources.

One of the main tasks of and preconditions for sustainable development is the creation of appropriate conditions for sustainable use of natural resources for the benefit of present and future generations. It provides the following measures: reduction to the optimal output and consumption of natural resources; optimization of correlation between the production of the production means and consumption, which also has social and economic importance; formation of effective investment policies for development and use of nature- and resource-saving, low-waste and non-waste technologies, the production of environmentally friendly products (Burkinskiy B. V., Stepanov V. N., Kharichkov S. K., 2007).

A large proportion of land resources determines the need for balanced development of the economy towards agriculture, conservation and rational use of land resources.

To solve these problems it is needed to reduce plowing land and increase soil fertility, while stopping their degradation. It is also necessary to achieve ecological balance of land in zonal systems of land use. The urgent task is to optimize and increase the efficiency of the use and protection of land resources in Ukraine.

Among these interim mechnisms such notion as "Corporate Social Responsibility" is an innovative one. The basis of corporate responsibility are the ideas, which are the continuation of the sustainable development concept. The enterprise in its activity corresponds not only to current but also to future generations and that is why it should monitor both economic, social and environmental indicators of its activities.

Corporate Social Responsibility is a philosophy of an entity's behavior, the concept of its activities with the state, enterprises-contractors, and other businesses with a focus on the following guidelines: manufacturing of quality products and providing quality services; creating attractive jobs; payment of legal wages; investment in human development; legal compliance, tax, labor, environmental and other; efficient business. It is also important the consideration of social expectations and generally accepted norms of doing business and maintaining the idea of civil society formation through funding of relevant programs (Ivanov V. A., Ponomareva A. S., 2013).

Corporate Social Responsibility is the way in which an entity manages its business processes, making a positive contribution to society. That is, according to this approach, every enterprise has economic, environmental and social responsibility, thus ensuring its viability and competitiveness.

In Ukraine, only in recent years the researches have begun to pay attention to this issue and made the first steps towards forming their own vision of corporate social responsibility of enterprises especially with economic, political, cultural and social development of our country. We consider that it is necessary to include this concept as part of the mechanism of economic sustainable development of agrarian sector.

Thus, the results of the study show that the mechanism of economic sustainable development of agricultural sector of Ukraine's economy must include both well-known elements and components as EIA corporate social responsibility that will ensure the implementation of environmental management in agriculture, its environmentalizing and implementation of basic principles of sustainable development in agriculture.

Conclusions of this study. The essence of sustainable development of agricultural sector as its capacity through the mobilization of the internal resources to create a rational structure of production has been grounded. The mentioned structure would be the manifestation of random external influences contributed to mitigate adverse impacts and obtaining minimal deviations from the current trends.

The interrelation between the sustainable development of agricultural sector and competitiveness of agricultural enterprises has been set. The latter is the main factor of sustainable development, the real mean to improve the ecological sustainability of the environment. It provides creation of a system of standards of food quality. Enterprises producing uncompetitive products using outdated processes will not succeed in the long run perspective.

We defined such basic criteria of sustainable development as: the growth of safe food production; ensuring of the economic efficiency of production; improving of the level and quality of rural population life, stabilization of demographic and migration processes.

Sustainable development of the agricultural sector is based on economic, environmental and social development and provides appropriate mechanisms. The main components of the mechanisms of economic development are: respect for economic laws of development; balanced development of productive capacity; optimization of production and distribution relationships. Mechanisms of environmental development include: compliance with the laws of nature; the use of resource-saving technologies; ensuring of waste-free production. Mechanisms of social development solve the following problems: the full development of human capital; full employment and solidarity; a high level of well-being and quality of life.

Such innovations in the structure of security mechanisms as "Corporate Social Responsibility" have been grounded. According to these mechanisms every enterprise has economic, environmental and social responsibility, thus ensuring its viability and competitiveness.

References (in language original)

1. Біла, С. О. Інституційне забезпечення соціально-економічного розвитку проблемних територій (світовий досвід) / С. О. Біла // Стратегічні пріоритети. – №3 (12). – 2011. – С. 172-183.
2. Буркинский, Б. В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития / Б. В. Буркинский, В. Н. Степанов, С. К. Харичков, ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одеса: Фенікс. – 2007. – 575 с.
3. Иванов, В. А. Методологические основы устойчивого развития аграрного сектора / В. А. Иванов, А. С. Пономарева // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2013. – Вип. 4(16) – С. 109-121.
4. Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию «Рио+20» «Будущее, которого мы хотим», 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : URL : http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement.
5. Панюк, Т. П. Роль соціальної відповідальності бізнесу в діяльності молокопереробних підприємтсв. / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 2 (2). – 118-122.
6. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР): пер. с англ. – М. : Прогресс, 1989. –376 с.
7. Гришова, І. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як чинник соціально-економічного розвитку / І. Ю. Гришова, М. Ю. Щербата, В. В. Гришов // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – № 3 (3). – С.17-28.
8. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24-27.
9. Конюхов, Ю. М. Формування людського капіталу регіональних структур агробізнесу під впливом соціальної відповідальності / Ю. М. Конюхов // Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – №12 (66). – 2015 – С. 21-25.
10. Конюхов, Ю. М. Активізація соціальної відповідальності бізнесу як напрям усунення асиметрії соціально-економічного розвитку / Ю. М. Конюхов // Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – № 8 (65). – 2015 – С. 228-231.

References

1. Bila, C. O. (2011). Instytutsiyne zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku problemnykh terytoriy (svitovyy dosvid). *Stratehichni priorytety*, 3 (12), 172-183.
2. Burkynskyy, B. V. Stepanov, V. N., Kharychkov, S. K. (2007). *Ekonomiko-ekolohicheskie osnovy rehional'noho prirodopol'zovaniya i razvitiya.* Odesa: Feniks.
3. Ivanov, V. A. & Ponomareva, A. S. (2013). Metodolohicheskie osnovy ustoychyvoho razvitiya ahrarnoho sektora. *Ekonomicheskie i sotsial'nye peremeny: fakty, tendentsii, prohnoz*, 4(16), 109-121.
4. *Itohovyy dokument Konferentsii OON po ustoychivomu razvitiyu «Ryo+20» «Budushchee, kotoroho my khotim»*. (2012). Retrieved from : http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/476/12/PDF/N1147612.pdf?OpenElement.

5. Panyuk, T. P. (2015). Rol' cotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu v diyal'nosti molokopererobnykh pidpryyemt·sv. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, 2 (2), 118-122.
6. *Nashe obshchee budushchee: Doklad Mezhdunarodnoy komyssyy po okruzhayushchey srede y razvytyyu.* (1989). Moscow : Prohress.
7. Gryshova, I. Yu. Shcherbata, M. Yu., Hryshov, V. V. (2015). Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu yak chynnyk sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya, 3 (3), 17-28.
8. Gryshova, I. Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine`s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24-27.
9. Konyukhov, Yu. M. (2015). Formuvannya lyuds'koho kapitalu rehional'nykh struktur ahrobiznesu pid vplyvom sotsial'noyi vidpovidal'nosti . *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 12 (66), 21-25.
10. Konyukhov, Yu. M. (2015). Aktyvizatsiya sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu yak napryam usunennya asymetriyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 8 (65), 228-231.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2016 р.

УДК 321

І. Ю. ГРИШОВА
доктор економічних наук,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України

О. Б. НАУМОВ
доктор економічних наук,
професор,
Херсонський державний технологічний університет

О. О. ДАВИДЮК
здобувач кафедри фінансів,
Чернігівський національний технологічний університет

ЕКОНОМІКО- ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Гришова, І. Ю. Економіко-політичні конфлікти на сучасному етапі [Текст] / І. Ю. Гришова, О. Б. Наумов, О. О. Давидюк // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 36-49. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті показано причини (збудники) політичних та економічних конфліктів, проаналізовано основні механізми їх вияву, запропоновано визначення категоріям політичного, економічного конфлікту. Розкрито зв'язок політичних конфліктів з економічними і пояснено, чому вони почали виникати частіше. Досліджено об'єкти та суб'єкти конфліктів та визначено суперечності «економіка-політика», встановлено взаємозв'язок економіки і політики: їх позитивні та негативні характеристики. Розглянуто економічні та політичні конфлікти на прикладі взаємовідносин між Україною та Росією, Росією та іншими країнами. Поставлено питання щодо взаємозв'язку держав між собою. Проаналізовано проблеми формування стабілізаційної економіки в умовах сучасної політичної ситуації в країні. Обґрунтовано необхідність пошуку шляхів виведення країни з кризового становища. Запропоновано проводити історичні паралелі з метою передбачення наслідків таких подій для всіх країн учасників.

Ключові слова*: економічний конфлікт; політичний конфлікт; міжнародні відносини; втрати; економічна ізоляція; політична ізоляція; економічна політика.*

© І. Ю. Гришова, О. Б. Наумов, О. О. Давидюк, 2016

I. Yu. GRYSHOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Chief Researcher,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

O. B. NAUMOV

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Kherson State Technological University

O. O. DAVYDYUK

PhD Student,
Chernihiv National University of Technology

ECONOMIC AND POLITICAL CONFLICTS ON THE MODERN STAGE

Abstract

The causes (pathogens) of political and economic conflicts are considered in the article. The basic mechanisms of their expression are analysed. We have defined the categories of politica and economic conflict. It has been disclosed the feedback of political conflicts with economic ones. We have provided the explanation of frequent appearance. We have studied objects and subjects of conflicts. The contradictions "economy-politics" are identified. The interrelation between economics and politics, their positive and negative characteristics are defined. Economic and political conflicts in the example of relations between Ukraine and Russia, Russia and other countries are considered. The question of the relationship between the states themselves has been discovered. It has been proved that neither escalating political tensions in Ukraine, nor collapse of the Ukrainian economy, nor the intervention of Russia in Ukraine can become strategically advantageous for the Russian economy. We have paid attention to the fact that those signals that members of the European Union and the United States should give and have given to the Russian government have weakened the consistent destructive policies of the Kremlin. While calculating the cost of Russian trade war against Ukraine, the Russian government must take into account the economic losses, diplomatic conflicts and political tensions in Russia's relations with the West. The problems of the formation of the stabilization of the economy under the conditions of the current political situation in the country are considered. The necessity of finding ways to take the country out of this crisis situation is discussed. It is proposed to draw historical parallels to anticipate the consequences of such events for all the participating countries.

Keywords: *economic conflict; political conflict; international relationships; losses; economic isolation; political isolation; economic policy.*

JEL classification: D74

Вступ

Економічні конфлікти – це протистояння суб'єктів соціальної взаємодії (націй, держав, класів) на основі протилежних економічних інтересів, які обумовлені становищем і роллю в системі суспільних відносин (приватної власності, влади). Іншими словами, це боротьба різних суспільних сил за вплив у сфері економіки:

боротьба за економічні ресурси, ринки збуту. Основними суб'єктами економічних конфліктів є держави, економічні союзи, великі фінансові об'єднання.

Політичний конфлікт – зіткнення суб'єктів політики у їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, що пов'язані з досягненням чи перерозподілом влади, а також із зміною їхнього політичного статусу в суспільстві. Це боротьба різних суспільних сил за вплив в інститутах державної влади (уряді, парламенті, місцевих і обласних органах управління). Суб'єктами політичних конфліктів виступають держави, міжнародні політичні союзи, політичні партії.

Визначальною у суперечності «економіка-політика» виступає економіка. Вона первинна та вказує напрям діяльності політичних інститутів: уряду, політичних партій, громадських організацій. Суб'єкти господарювання структуруються в різні соціальні спільності зі своїми специфічними інтересами, переважно економічними. За будь-якою дією – індивідуальною чи суспільно значущою – стоять інтереси. Щоб відстоювати їх в умовах плюралістичного суспільства, потрібні відповідні організаційні форми – політичні партії чи рухи, громадські організації, що виступають виразниками інтересів класів і соціальних спільностей. В умовах вільної економіки і найманої праці одні соціальні спільності більше, а інші менше здатні збільшувати і відстоювати свої інтереси. Арбітром, що утримує протиборство соціальних спільностей в межах цивілізованості та забезпечує певний баланс їхніх інтересів, виступають держава, уряд. Економічний процес формування і реалізації інтересів диктує урядовим структурам відповідну соціальну політику, спрямовану на узгодження суперечностей. Інакше виникають соціальні катаклізми, що загрожують основам існування держави. Усе це і дає підставу вважати політику концентрованим відображенням економіки.

Взаємозв'язок економіки і політики може бути позитивним і негативним. Це ми можемо зараз чітко бачити на фоні подій, які оточують та стали досить близькими для нас. Відтак їх неможливо ігнорувати і треба шукати шляхи виходу з цієї ситуації.

Проблеми дослідження кризових явищ економічних і політичних конфліктів є досить актуальними на сучасному етапі. Підтвердженням цього є праці таких відомих зарубіжних та вітчизняних учених, як: К. Рейнхарт, К. Рогофф, Ш. Геффернан, К. Кіндлебергер [2], Ф. Мишкін, Д. Сакс [3], А. Шварц [4], Т.Шабатура, О. Барановський [5], В. Геєць, О. Краснорyцький, А. Чухно, І.Хома, Б.Язлюк [6] та ін. У своїх дослідженнях вчені-економісти значну увагу звертають на питання виявлення сутності, природи, причин, видів та наслідків криз. Значний доробок присвячено напрямам подолання їх негативних наслідків. На нинішньому етапі спостерігається кризовий стан, який характеризується політично-економічними наслідками, які необхідно проаналізувати з метою виходу з цієї ситуації з найменшими втратами.

Учені-економісти нарахували 39 міжнародних фінансових криз. Перша відбулася в 1618 р. і була пов'язана з фальшуванням монет, остання виникла у 2008 р. і частково триває понині. Починаючи з 30-х років минулого сторіччя, фінансові кризи виникають все частіше і стають більш руйнівними.

Сучасні теоретичні підходи до пояснення фінансових криз переважно спираються на дослідження тих, які відбулися в США в 1930-1933 рр., у Південно-Східній Азії в 1997-1999 рр., у Латинській Америці і Росії в 1988 рр., у скандинавських країнах у 1988 р. і світової кризи 2008 р. Нині економісти визначили і дослідили основні причини фінансових криз та їхні наслідки, опрацювали головні засади антикризової політики держави. Абсолютна більшість публікацій стосується аналізу впливу криз на національну економіку. Однак бракує досліджень теорії фінансових криз, великі розбіжності в трактуванні основних понять, пов'язаних з фінансовими кризами [5].

Мета статті

Метою статті є аналіз економічних та політичних конфліктів, їх втрати та наслідки для різних країн світу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розглянемо економічні та політичні конфлікти на прикладі відносин між Україною та Росією, Росією та іншими країнами. Економіка та політика – це дві взаємопов'язані рушійні сили, що правлять сучасним світом. Московське керівництво намагалося завадити підписанню Україною Угоди про асоціацію з ЄС цього або наступного року. Керівництво України ігнорувало ці загрози й підписало угоду, як і було заплановано, то в московського керівництва виникла спокуса скористатися переважанням своєї економічної потуги, щоб покарати Київ. Після наростання російсько-української риторичної конфронтації минулих місяців у московського керівництва може не бути іншого вибору, крім як продемонструвати російській публіці свою послідовність, рішучість і принциповість. А коли українська економічна криза й політична ескалація відносин з Росією набирали швидкості, вже важко зупинити негативну спіраль, тобто взаємно посилювальні руйнівні тенденції, які, в найгіршому разі, можуть привести країну на шлях поділу, громадянської війни й військового втручання. Не можна забувати, що такі кризи й наступні криваві збройні конфронтації були скоріше правилом, а не винятком у країнах-наступницях колишніх комуністичних багатонаціональних держав – чи то на Західних Балканах, Північному й Південному Кавказі, чи в Центральній Азії. Виразно мирний характер пострадянського розвитку України, який досі помітно вирізняв нашу державу, може не зберегтися в майбутньому.

На фоні таких катастрофічних сценаріїв Європейський Союз, його держави-члени, а також США повинні дати Уряду Росії однозначні сигнали про те, що російський економічний тиск на Україну – неприпустимий. Зокрема, вони повинні чітко дати зрозуміти, що при калькуляції витрат на російську торговельну війну проти України російський Уряд має враховувати й наступні економічні втрати, дипломатичні конфлікти й політичну напругу у відносинах Росії з Заходом. У той час, як в Україні мало дієвих економічних важелів тиску на Росію, сума різних торговельних, інвестиційних, фінансових та інших відносин між Росією і Заходом – істотна.

Часткова залежність російської економіки й бюджету від стабільного співробітництва із Заходом (особливо в енергетиці, але також і в широкому діапазоні інших сфер – економічних, політичних, наукових тощо) наділяє ЄС і США певною відповідальністю. Захід повинен використати відповідні важелі свого впливу, щоб підвищити для російського уряду ціну її економічної конфронтації з Україною. Здійснюючи це завдання, ЄС і Сполучені Штати таким чином не тільки збережуть стабільність Української держави, а й захистять власний корінний інтерес у політичній стабільності в Східній Європі. Завчасно попередивши російський уряд про всі наслідки російсько-української торговельної війни для самої Росії, Захід діятиме і в інтересах російського народу, запобігаючи глибокому відчуженню між двома сусідніми народами України і Росії в результаті їхньої ймовірної торговельної (а можливо, надалі навіть справжньої) війни [7]. У 2014 році було знижено обсяги експорту природного газу з Росії (рис. 1).

На зниження обсягів експорту природного газу у 2012-2013 рр. з Росії вплинули ціни (рис. 2), а у 2014 р. зниження фактичних обсягів поставки.

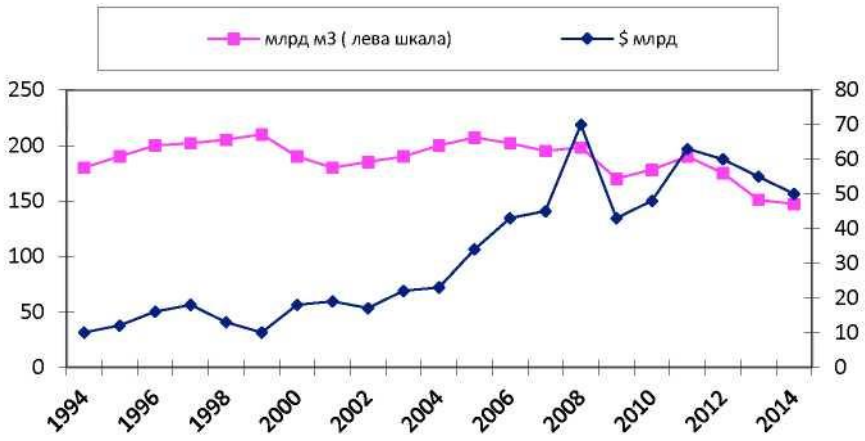

Рис. 1. Обсяг експорту природного газу з Росії [8]

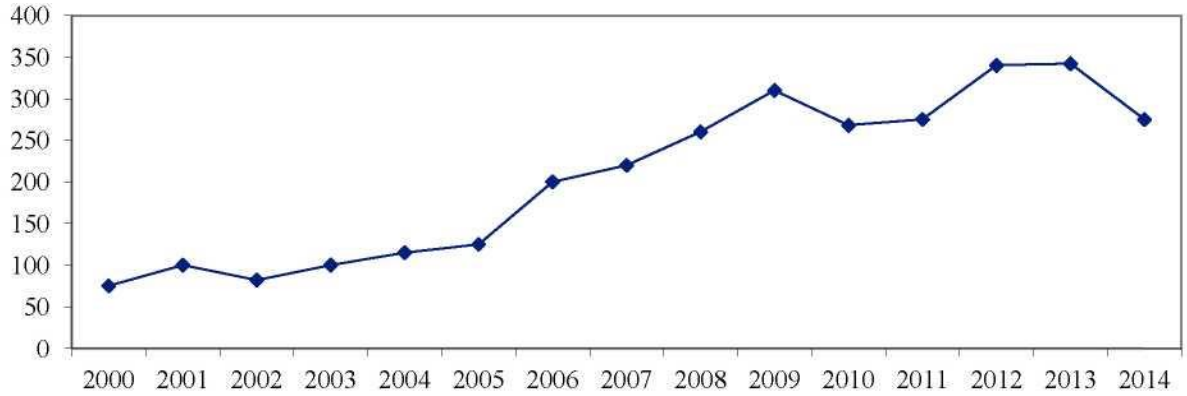

Рис. 2. Середня експортна ціна за природний газ з Росії $ за тисячу м³ [8]

Одним із важелів впливу на дії російського уряду є зняття ЄС ембарго Ірану на імпорт нафти до країн Євросоюзу та деяких інших країн, знизивши залежність Європи від нафти та газу Росії. Ембарго на іранську нафту у 2012 році викликало підвищення попиту на російські енергоносії. Основними імпортерами стали італійська компанія «Eni» і турецька «Tupras», які більше за інших залежали від іранської нафти. Російська «Urals» схожа за якістю з іранською нафтою, до того ж широко представлена на оптовому ринку, що зробило її ідеальною заміною. Отже, відміна ембарго призведе до протилежних наслідків.

Нинішнє керівництво Кремля вважає, що царське й радянське минуле України та інших пострадянських країн означає, що вони, через їхню спільну історію, і в майбутньому мають коритися Уряду Російської Федерації. Справді, можна аргументувати, що загальний трагічний досвід боротьби проти іноземних воєнних вторгнень, наприклад наполеонівської Франції чи гітлерівської Німеччини, а також гноблення всіх радянських націй під час сталінізму, створює спільну історію страждань народів колишньої імперії. Однак це популярне в Росії трактування історії цілеспрямовано ігнорує багато проблематичних моментів у царській і радянській національній політиці. Воно не враховує, зокрема, того факту, що неросійські народи й культури, не в останню чергу й українська, мали інший статус і при романовському, і при комуністичному режимах, ніж етнічні росіяни та їхня культура й мова.

ЄС має усвідомити й адекватно відреагувати на ту обставину, що сьогоднішні

виклики у відносинах з його східними сусідами багато в чому обумовлені відкритим або негласним втручанням московської влади. Звичайно, причини проблем Брюсселя з його «Східним партнерством» не обмежуються винятково саботажем з боку Росії. Віктор Янукович, Олександр Лукашенко або Серж Саргсян – далеко не ангели, а їхні вотчини, як і Російська Федерація, – досить своєрідні схрещування держкапіталізму, напівавторитаризму та неопатримоніалізму. Так Янукович проводив таку невизначену зовнішню політику, значною мірою виходячи з того, що в нього мало інших альтернатив. І хоч би хто став його наступником як керівник України, він матиме справу з такими самими проблемами. Навіть якщо новий Президент України набагато більшою мірою підтримуватиме українську європеїзацію, він буде змушений мати справу з подальшим, а може й з іще рішучішим, спротивом Росії європейській інтеграції України.

Погрожуючи вжити «захисних заходів», якщо Київ підпише Угоду про асоціацію з Брюсселем у 2013 р., російська політика різко підвищила очікувані в Україні витрати на реалізацію європейської інтеграції. Російський уряд зробив заручниками сотні тисяч (особливо східноукраїнських) співробітників промислових компаній, які виробляють споживчі товари, технічне обладнання та апаратуру для російського ринку. Простий меседж російського уряду такий: «Ви можете робити все, що схочете, але якщо ви йдете на Захід, ми закриємо наші ринки (вживемо «захисних заходів»)». Після експериментального п'ятиденного російського бойкоту імпорту з України в серпні 2013 р. серед багатьох українських робітників, менеджерів та інженерів, а також їхніх родин – а це мільйони українських громадян – панує страх перед можливою подальшою відплатою. Ця загроза є реальною і є сьогодні важливим джерелом та основною причиною нестійкої зовнішньої політики Росії.

Парадоксальне в сумній історії нинішніх труднощів для українського прагнення до асоціювання з ЄС те, що на сьогодні найбільшим зовнішньоекономічним партнером Росії є не хто інший, як Євросоюз. Близько половини міжнародної торгівлі Росії припадає на держави – члени ЄС, від них вона отримує три чверті своїх іноземних інвестицій. Німецькі, голландські, французькі, італійські і тощо платежі та, зокрема, російські енергоносії (газ, нафта, вугілля) щомісяця поповнюють бюджет РФ і фінансово заправляють російську економіку. Вигідне, авторитетне й ефективне економічне співробітництво ЄС з Росією є сьогодні одним з чинників, що забезпечують функціонування російської економіки.

Європейська економіка, з іншого боку, значно меншою мірою спирається на російські імпорт та експорт, які становлять лише невелику частку значної зовнішньої торгівлі країн – членів ЄС. У єдиній сфері, де, як здається на перший погляд, існує певна європейська залежність від Росії – поставки російського природного газу в Європу, – ця залежність насправді взаємна. Можна навіть припустити, що газовий російсько-європейський зв'язок ставить російську економіку в менш вигідне становище, бо Росія на цей час має зовсім небагато інших способів транспортування свого газу в інші частини світу. Більшість її трубопроводів ведуть на захід, а різні потенційні альтернативи експорту ще далекі від того, щоб замінити великий європейський ринок. До того ж Російській державі необхідні регулярні й надійні західні валютні перекази за поставки російського газу для виплати заробітної плати, пенсій і стипендій. Крім того, «Газпром» потребує стабільного доходу від експорту в Європу, щоб втриматися на плаву. Натомість країни ЄС з кожним роком мають дедалі більше можливостей замінити російський газ іншими енергоносіями або джерелами, як, наприклад, сланцевим норвезьким або скрапленим газом. Характер і контекст російсько-європейського газового бізнесу сьогодні такий, що створюється щонайменше

взаємозалежність або, радше, певна російська залежність від ринків ЄС (рис. 3).

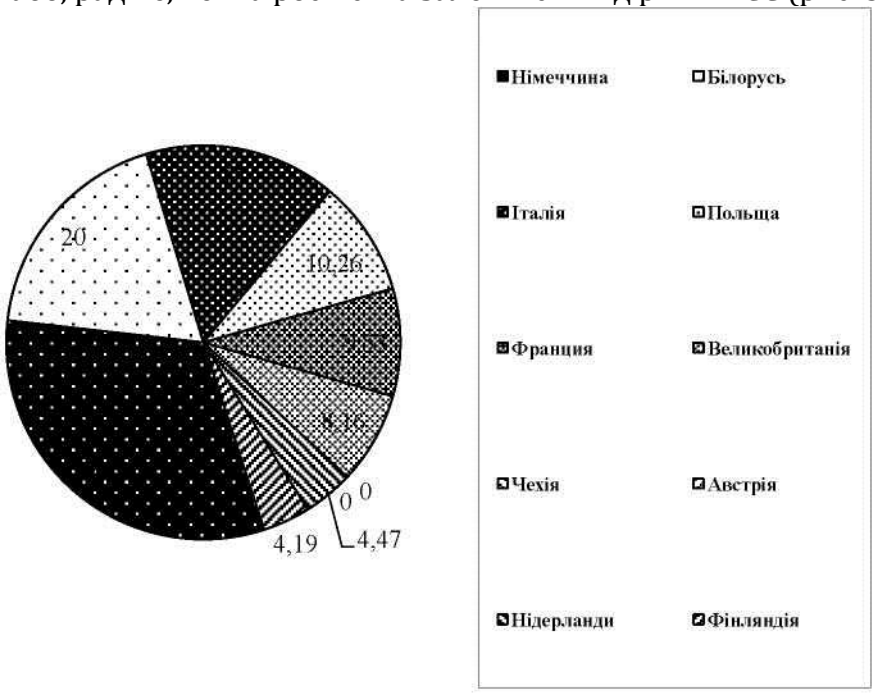

Рис. 3. Головні споживачі російської нафти [8]

На цьому фоні саботаж Кремлем брюссельського проекту «Східного партнерства» є дивним випадком помилкової взаємної оцінки в міжнародній дипломатії. Російський уряд проводить жорстку політику проти міжнародного гравця – ЄС, від стабільного співробітництва з яким вона залежить у низці сфер, наприклад, зовнішній торгівлі, іноземних інвестиціях, наукових проектах тощо. ЄС чомусь не використовує значних важелів впливу на Росію для забезпечення власної політики асоціації щодо своїх східних сусідів. Навпаки, Брюссель намагається щось вирішити за допомогою тиску на українське керівництво, що перебуває під ковпаком Росії, яка залежить від європейського ринку. Замість усвідомлення суті питання, політики ЄС відволікають себе і своїх виборців на різні звернення до Києва. Свідомо чи несвідомо ігноруючи складний виклик, перед яким сьогодні стоїть сам Євросоюз, європейські політики воліють пафосно критикувати російську політику на пострадянському просторі, невпинно висувати вимоги щодо мирного врегулювання російської агресії, виголошувати промови про дотримання прав людини, закликати до поваги суверенного вибору кожної країни, та досягнення компромісу і т. ін.

Якщо врахувати всі аспекти нинішньої ситуації, складається враження, що сьогоднішня безвихідь у політиці сусідства Брюсселя в пострадянській Європі має своє коріння в звичайному прагненні зберегти дипломатичний комфорт. Корінь дефекту «Східного партнерства» – у простих інтелектуальних і/або політичних лінощах європейських діячів, а не в якихось заборонних організаційних та економічних обмеженнях використання трикутника ЄС – Україна – Росія для просування європейських цінностей. ЄС міг би відносно простим способом задіяти свою економічну потугу й оголосити Росії про відповідні заходи, які він застосує у випадку, якщо російський уряд каратиме український за асоціацію з ЄС.

Але, очевидно, цього робити не хочуть, оскільки це може створити труднощі для нинішніх зручних і прибуткових бізнес-відносин ЄС із Росією. І це незважаючи на те, що таке попередження навряд чи дорого коштуватиме Євросоюзу, бо російська влада навряд чи поставить під загрозу свою і без того хистку нинішню економічну й

бюджетну стабільність. Проте для країн ЄС некомфортно ризикувати, йти на конфронтацію з Росією та замислюватися над тим, як реструктурувати джерела своїх енергетичних поставок у тому малоймовірному випадку, якщо виникне потреба в більш потужних реальних санкціях проти Росії. Насправді, ніяких широкомасштабних заходів не запроваджено, і російська влада не переглянула свою позицію щодо Угоди про асоціацію. Однак ЄС, як, очевидно, вважають його керівники і дипломати, не повинен діяти подібним чином, а винятково з допомогою переконань, посередництва і пошуку компромісів, тобто підходів, які у Москві ігнорують.

Оскільки уряд ЕС продовжує діяти нерішуче, російська влада продовжує блефувати, що вона у змозі переформатувати пострадянський простір згідно зі своїми уявленнями. Фактично ж для цього російська політика не має ні стійкої економічної моделі, ні відповідних політичних інститутів, ні потрібного морального авторитету, ні адекватних адміністративних інструментів. Під неефективним керівництвом російської влади, що перевитрачає свої обмежені ресурси і переоцінює свої скромні управлінські здібності, пострадянський простір залишатиметься джерелом нестабільності. Із цих причин у власних інтересах Брюсселя – подолати свою нинішню несміливість і нарешті використати значну економічну й політичну вагу країн ЄС для тиску на російський уряд для того, щоб той акцептував угоди про асоціацію з Молдовою, Грузією і, насамперед, з Україною (а можливо, і Вірменією).

Парадоксальним чином сьогодні, за даними опитування грудня 2013 р., більшість населення Німеччини згодна з майбутнім вступом України до ЄС (40 % підтримують приєднання України протягом найближчих 10 років і 24 % – через 10-20 років).

Київ уже протягом кількох років дозволяє громадянам ЄС безвізовий в'їзд в Україну. Однак більшість українців досі ще змушені проходити тривалий, принизливий і дорогий процес подачі й розгляду заяви, щоб одержати навіть короткострокову Шенгенську візу. При цьому особливо західноєвропейські консульства нерідко поводяться з українськими заявниками, як з потенційними злочинцями, та іноді відхиляють їхні візові запити на сумнівних підставах.

Німеччина спільно з «Газпромом» побудувала дорогий підводний газопровід через Балтійське море, головна функція якого полягає для політики Росії в тому, щоб обходитися без української газотранспортної системи, яка тепер не використовується на всю потужність. «Північний потік» тим самим надав у розпорядження Кремля додаткові важелі для тиску на Київ. Більше того, кілька країн – членів ЄС нещодавно погодилися співпрацювати з Росією в будівництві подібного, але ще дорожчого трубопроводу через Чорне море. Завершення цього «Південного потоку» забезпечить Росії повну незалежність від української ГТС. Дивно і те, що обидві дочірні компанії «Газпрому», тобто Nord Stream і South Stream, очолюють відомі відставні політики Соціал-демократичної партії Німеччини – колишній канцлер ФРН Герхард Шредер і колишній мер Гамбурга Хеннінг Фошерау.

За минулі кілька років ЄС втратив дорогоцінні час, можливості і довіру через його непослідовність у побудові відносин зі своїми пострадянськими сусідами. Сьогодні Україна привертає підвищену увагу Заходу не тільки до значних політичних ризиків, а й до шансів європеїзації колишнього СРСР. Чи почнуть, нарешті, Брюссель, Берлін, Париж серйозно ставитися до «Східного партнерства»? І в ширшому сенсі: чи почне ЄС розглядати себе як справжнього партнера, а не просто як учителя українців, грузинів чи молдован? Чи означає запропонована їм Євросоюзом асоціація насправді те, про що говорять назви і змісти цих угод? Чи ця пропозиція Брюсселя має на увазі лише зобов'язання країн-партнерів перед ЄС, але не навпаки? Коли ЄС зробить свій

власний «європейський вибір», який він постійно закликає зробити своїх східних партнерів? Коли Брюссель почне втілювати в життя європейські цінності стосовно своїх східних сусідів не за допомогою претензійного читання лекцій, а через послідовну політику, адекватну дипломатію і, за необхідності, реальні дії на пострадянському просторі [9].

На думку європейського політика Яцека-Саріуша Вольські, російська політика, в буквальному сенсі, прорахувалася в своєму прагненні відколоти частину України. Таку думку член комісії закордонних справ, колишній віце-президент Європарламенту Яцек Саріуш-Вольські висловив в ефірі Еспресо TV. Санкції вже діють. Вони коштували Росії вже близько ста п'ятдесяти мільярдів доларів, натомість значно дорожче Росії обійдуться санкції третього ступеня, йдеться про економічну і фінансову блокаду. Ці санкції наближаються до тих, що були запроваджені щодо Ірану. Натомість те, що російський Уряд не реагує на ці санкції, – інша справа, так виглядає, що цілеспрямованість відтворення російської імперії у форматі, який мав Радянський Союз, є більшою ніж побоювання санкцій. Необхідно зазначити, що значно знизився показник зростання економіки Російської Федерації. Міністр економіки Російської федерації Олексій Улюкаєв визнав уповільнення російської економіки, зокрема, через «погану міжнародну ситуацію» і «відтік капіталу», з якими зіткнулися росіяни після приєднання Криму. За перші три місяці 2014 року інвестори вивели з Росії більше коштів, ніж за весь минулий рік, а економічна ситуація була найважчою за останні п'ять років (рис. 4). «Крім внутрішніх факторів, додалася невпевненість на глобальних ринках, відтік капіталу, відсутність готовності інвесторів приймати інвестиційні рішення у важкій міжнародній ситуації, що виникла за останні два місяці», – заявив міністр. Він зазначив, що за перший квартал російська економіка збільшилася на 0,8 %. Польське видання зазначає, що раніше експерти прогнозували зростання на 2,5 %. Міністр також повідомив, що Уряд Росії може подати скаргу на дії США у Світову організацію через американські санкцій проти чотирьох російських банків, уведених за захоплення Криму [11].

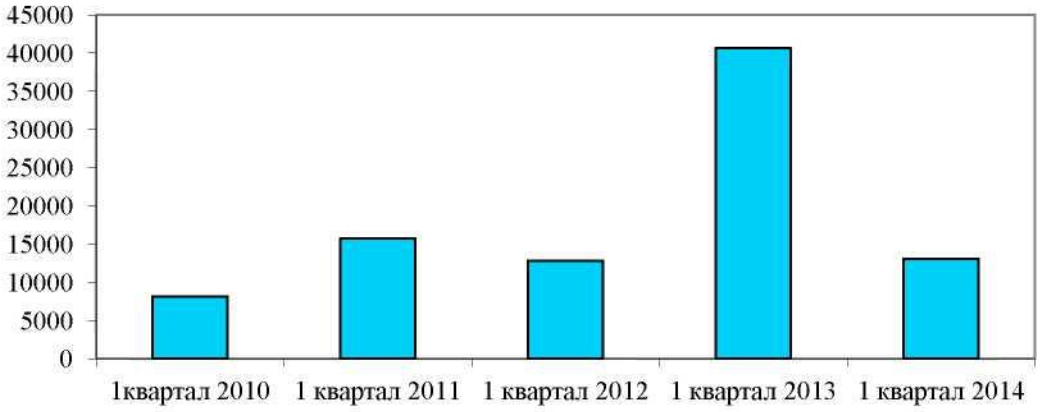

Рис. 4. Динаміка прямих іноземних інвестицій у російську економіку за І період 2014 р. та аналогічні періоди минулих років (млн дол.) [8]

Своїми рішучими і водночас авантюрними діями російська влада намагається впевнено торувати собі шлях до слави великого полководця, батька нації, тріумфатора, ну і звісно – «збирача російських земель». Та чи вдасться йому навіки увійти в історію під такою маркою? Одразу напрошуються історичні паралелі з нацистською Німеччиною 1930-х років. Як і в Німеччині тоді, так і в Росії сьогодні ми бачимо такі тоталітарні прояви та тенденції, як культ особистості, утвердження однопартійної

системи, зрощення державного і партійного апарату, жорстка цензура, переслідування інакомислення, політичні в'язні, тотальна ідеологічна обробка населення. Усе це робиться для того, щоб сконцентрувати владу в одних руках, аби інші руки і голови «не заважали відновлювати велич і могутність Росії». Сьогодні ми стаємо свідками планомірного перетворення Росії на тоталітарну державу. Ознакою цього є тотальна ідеологічна обробка й одурманення. Путінська пропаганда через газети, книги, фільми, телебачення, Інтернет упродовж останніх років дуже активно формувала суспільну думку. І така політика уже дала свої плоди.

Окрім пошуку ворогів внутрішніх, взялися і за ворогів зовнішніх. На першому місці в рейтингу противників, очевидно, англо-саксонський світ у США та Великобританії, які «споконвіку плетуть інтриги» проти Росії. А на другому місці – їхні «слуги»: Польща, Грузія, прибалтійські країни, ну і звісно, Україна. І тут на фоні всього цього росіянам на кожному кроці ввижається всесвітня змова ворогів, які хочуть знищити Росію, розділити великий російський народ, споїти працездатне населення, розбестити молодь тощо.

Згідно із соціологічними дослідженнями, 58,8 % опитаних підтримують воєнне втручання в Україну, проти – лише 19,6 %. Отже, Путіна можна привітати з «перемогою». Він домігся, чого хотів – величезної підтримки суспільної думки, підтримки війни.

Сьогодні в російській економіці спостерігаються тривожні сигнали, її зростання уповільнюється. У самій Росії чимало депресивних регіонів, у яких ось-ось може статися соціальний вибух. Дається взнаки залежність російської економіки від світового попиту на природний газ та нафту. Незважаючи на уявний розвиток і зростання, російська економіка досі має сировинно-орієнтований напрям. Російський газовий монополіст вже зазнає важких збитків через погіршення стосунків з Європою і США. На черзі економічні санкції та ізоляція. Фактичний розрив відносин з Україною прискорює майбутній крах російської економіки. Автомобілебудівна промисловість поступово котиться до банкрутства. Обвал акцій на Московській біржі та й самого рубля може надалі призвести до катастрофічних наслідків.

На фоні економічних негараздів чітко проявляються національні суперечності. Щороку трудові мігранти з Середньої Азії та кавказьких республік формують мультикультурне середовище уже не тільки в Москві і Петербурзі, а й в інших містах. І ми вже не згадуємо про проблему Ставропольського краю, де кавказці уже витісняють російське населення, в тому числі і насильно. Небезпечний мігрантський «котел» може будь-якої миті вибухнути і вилитися в жахливий міжетнічний конфлікт. Передумови цього конфлікту вже є. Згадаймо останні погроми на ринку Бірульово в жовтні 2013 року. А подібних випадків у попередні роки було чимало.

Можливий початок активної фази агресії проти України тільки стане каталізатором для поглиблення суперечностей у російському суспільстві, що виллється в справжню катастрофу. Важкі економічні труднощі призведуть до різкого зниження рівня життя, зростання злочинності, тотального збіднiння населення. Це зумовить страшний соціальний вибух, криваву революцію, жорстокі міжетнічні конфлікти, громадянську війну і розвал Російської Федерації на окремі слабкі суб'єкти – вогнища нестабільності. Європу накриє потік біженців з Росії.

Отже, авантюра Путіна, що прагне реанімувати Російську імперію, дуже дорого коштуватиме російському народу [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок

У підсумку спостерігається втеча інвесторів: всього за один день це спричинило капіталізацію російських компаній на Московській міжбанківській валютній біржі (ММВБ) на 62,5 млрд дол, перевищило розмір всіх витрат на підготовку і проведення Олімпіади в Сочі. Загалом російський ринок акцій втратив більше 6 % своєї капіталізації. Інвестори масово йдуть із Росії. Необхідно зазначити, що у власності іноземців до останнього моменту було близько 70 % акцій російських компаній, а також 70 % російських єврооблігацій. За прогнозами, дані з відтоку прямих інвестицій за тиждень можуть показати цифру понад 1 млрд дол.

І найнеприємніше, що повернення інвесторів в осяжному майбутньому чекати не варто, як би привабливо не виглядали акції російських емітентів.

Тим часом газета «Financial Times» з посиланням на свої джерела в адміністрації Барака Обами повідомила про можливість уведення санкцій відносно російських фінансових інститутів «за іранським зразком» як про один з варіантів тиску на російський уряд у разі початку військових дій в Україні. Якщо така пропозиція буде схвалена, то підпадають під санкції російські фінустанови, які втратять доступ до контрольованих США платіжних систем і можливості проводити операції в доларах.

Крім того, події в Україні можуть викликати зміни в енергетичній політиці Штатів. Запропоноване лідером республіканців Джоном Бонером скасування заборони на експорт газу з США з метою «протистояти агресії Росії» не може вважатися санкцією проти Кремля, але воно покликане в перспективі зменшити залежність Європи від російських поставок енергоресурсів. А значить, зменшити на них ціни.

І хоча це питання поки віддаленої перспективи, але і розпочате під впливом геополітичної кризи зростання цін на нафту поки нічим російській економіці не допоможе. На думку російських аналітиків, щоб це спрацювало «в плюс», ціна повинна бути стійко вище 120 дол. / бар. У той час як і самі російські офіційні особи раніше заявляли про можливість її зниження. Як відомо, Уряд Росії затвердив бюджет на 2014 р. в еквіваленті близько 410 млрд дол доходів при витратах близько 420 млрд і дефіциті в 10 млрд (або 0,4 % очікуваного ВВП в 2,5 трлн дол.).

Через те, що в Кремлі розраховують отримати близько половини доходів скарбниці за рахунок надходжень нафтового і газового секторів країни, цілком очевидно, наскільки болючим для російського держбюджету може виявитися зниження світових цін на енергоносії.

Тим часом варіант навіть обмеженої участі Росії в конфлікті може призвести до зростання бюджетних витрат і переоцінки кредитного ризику її валютних зобов'язань, вважають експерти «Credit Suisse». Рейтингове агентство «Standard&Poor» повідомило, що уважно відстежує розвиток конфлікту між Росією і Україною і попередило про можливість своєї реакції на події, якщо визнає її доречною.

Ми вважаємо, що очевидною демонстрацією непорядного стану російської економіки і низької довіри до неї з боку зовнішніх інвесторів є курсова динаміка тамтешньої валюти ще до появи російських військових і техніки в Криму.

Рубль почав стрімко слабшати з січня поточного року, в якому російська валюта знецінилася на 7,7 %, а за весь 2013-й – на 7,4 %. Населення вже тоді запанікувало, уряд заметушився. Чиновники почали активно заспокоювати громадян, мовляв, це євро і долар дорожчають, а рубль тут ні при чому. При цьому вони воліли не помічати багатьох реалій, що відбувалися. Практично прямовисне падіння національної валюти називалося нормальним коливанням.

Ще до останніх подій прогнозний відтік капіталу з країни в 2014 р. оцінювався міністерством економрозвитку і торгівлі в 25 млрд дол. Однак думка незалежних

економістів серйозно відрізнялася від офіційної: тільки в першому кварталі очікувався відтік капіталу на 30-35 млрд дол. США.

Інвестори прекрасно розуміють, що російська економіка, яка і без того буксувала при порівняно сприятливій кон'юнктурі, у разі введення санкцій може запросто звалитися. Російські депутати називають загрози санкцій то спробою шантажу, то двосічною зброєю, заявляючи, що в Раді Федерації навіть взялися за опрацювання заходів у відповідь на їх уведення. Тирада голови її комітету з конституційного законодавства Андрія Клішаса, що зараз юристи вивчають можливість конфіскації активів і рахунків зарубіжних компаній, у тому числі приватних, прозвучала цілком відповідно до «кращих» більшовицьких традицій, які, виявляється, в Росії не втратили своєї актуальності. Як би там не було, загроза конфіскації (нехай поки і дуже теоретична) навряд чи є гарним стимулом для іноземних інвестицій у російську економіку.

Список літератури

1. Гайдуцький, А. П. Фінансові ризики в умовах глобалізації економіки / А. П. Гайдуцький // Фінанси України. – К.: Преса України, 2012. – № 8. – С. 60-62.
2. Грабчук, О. М. Специфіка дослідження фінансового ризику підприємств в умовах економіки України / О. М. Грабчук // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції "Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України" – Д.: ДНУ, 2013. – С.22-24.
3. Грабчук, О. М. Ризик-менеджмент індивідуальних фінансових потоків на підприємстві / О. М. Грабчук // Економіка: проблеми теорії і практики. Зб. наук. праць. – Д.: Наука і освіта, 2013. – Вип.186., т.3- С.795-803.
4. Гришова, И. Ю. Социально-экономическое развитие предприятий в контексте решения экономических конфликтов./ И. Ю. Гришова, Л. Е. Лебедь //Актуальные проблемы экономики и управления. – 2015. – №2. – С. 33-37.
5. Кужель, В. В. Экономическая безопасность в аспекте детенизации аграрной сферы Украины/ И. Ю. Гришова, В. В. Кужель, Н. В. Лагодиенко, // Стратегическое планирование развития городов и регионов. Памяти первого ректора ТГУ С. Ф. Жилкина : сборник научных трудов V Международной научно-практической конференции (Тольятти, 19–20 июня 2013 года) / отв. за выпуск Ю. А. Анисимова. – Тольятти : Изд-во ТГУ, 2013. – С. 49-55.
6. Гришова, І. Ю. Оцінювання чинників формування фінансового потенціалу аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10(172). – С. 169-172.
7. Крюкова, І. О. Напрями здійснення фінансових інновацій на підприємствах / І. О. Крюкова // Економіка: реалії часу. – Одеський національний політехнічний університет, 2013. – № 2(7). – С. 144-150.
8. Kryukova I. A., Zamlynskiy V. A., Galickiy A. N. Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions». March 28, 2013. – Stuttgart, Germany. – Volume 3. – P. 29-32.
9. Шабатура, Т. С. Розробка заходів управління ризиками фінансової безпеки підприємств машинобудування / Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. – №2 (33). – С. 15-21
10. Шабатура, Т. С. Ідентифікація загроз фінансової безпеки підприємств птахівництва Одеської області / Т. С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного

університету: Науково-методичний журнал. Серія: фінанси і кредит. – 2012. – №1(32). – С. 95-100.
11. Митяй, О. В. Основні напрямки оцінки потенційних можливостей аграрних підприємств / О. В. Митяй // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2013. – № 3 (14). – С. 55-59.
12. Митяй, О. В. Вплив економічних ризиків на фінансову безпеку аграрних підприємств / О. В. Митяй // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 2. – С. 23-28
13. Хома, І. Б. Формування сутності впливу бізнес-конфліктів на стан економічної захищеності підприємства / І. Б. Хома // Науковий вісник Херсонського державного університету. – С. 215-218.
14. Язлюк, Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки / Б. О. Язлюк // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – № 1. – Вип. 1 – С. 149-154.
15. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24-27.

References

1. Hayduts'kyy, A. P. (2012). Finansovi ryzyky v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky. *Finansy Ukrayiny*, 8, 60-62.
2. Hrabchuk, O. M. (2013). *Spetsyfika doslidzhennya finansovoho ryzyku pidpryyemstv v umovakh ekonomiky Ukrayiny*, 22-24. Materialy IV Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi "Finansovo-ekonomichni problemy rozvytku rehioniv Ukrayiny" . Donetsk: DNU.
3. Hrabchuk, O. M. (2013). Ryzyk-menedzhment indyvidual'nykh finansovykh potokiv na pidpryyemstvi. *Ekonomika: problemy teoriyi i praktyky*, 186, 795-803.
4. Gryshova, Y. Yu. & Lebed', L. E. (2015). Sotsyal'no-ekonomicheskoe razvitie predpriyatiy v kontekste resheniya ekonomicheskikh konfliktov. *Aktual'nye problemy ekonomiki i upravleniya*, 2, 33-37.
5. Gryshova, Y. Yu., Kuzhel', V. V., Lahodyenko, N. V. (2013). Ekonomicheskaya bezopasnost' v aspekte detenizatsii ahrarnoy sfery Ukrainy. *Stratehicheskoe planirovanie razvitiya horodov i rehyonov.* Tol'yatty : THU.
6. Gryshova, I. Yu. Mytyay, O. V., Kuzhel', V. V. (2014). Otsinyuvannya chynnykiv formuvannya finansovoho potentsialu ahrarnoho vyrobnytstva. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 10(172), 169-172.
7. Kryukova, I. O. (2013). Napryamy zdiysnennya finansovykh innovatsiy na pidpryyemstvakh. *Ekonomika: realiyi chasu*, 2(7), 144-150.
8. Kryukova. I. A., Zamlynskiy. V. A., Galickiy. A. N. (2013). Scientific and methodical aspects of the formation of modern financial architecture for the enterprise. *Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*, 3, 29-32.
9. Shabatura, T. S. (2012). Rozrobka zakhodiv upravlinnya ryzykamy finansovoyi bezpeky pidpryyemstv mashynobuduvannya. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 2 (33), 15-21.
10. Shabatura, T. S. (2012). Identyfikatsiya zahroz finansovoyi bezpeky pidpryyemstv ptakhivnytstva Odes'koyi oblasti. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu,* 1(32), 95-100.
11. Mytyay, O. V. (2013). Osnovni napryamky otsinky potentsiynykh mozhlyvostey ahrarnykh pidpryyemstv. *Vektor nauky Tol'yattynskoho hosudarstvennoho unyversyteta*, 3 (14), 55-59.

12. Mytyay, O. V. (2014). Vplyv ekonomichnykh ryzykiv na finansovu bezpeku ahrarnykh pidpryyemstv. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*, 2, 23-28
13. Khoma, I. B. (n.d.). Formuvannya sutnosti vplyvu biznes-konfliktiv na stan ekonomichnoyi zakhyshchenosti pidpryyemstva. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, 215-218.
14. Yazlyuk, B. O. (2014). Teoretychni osnovy sutnosti ta zmistu sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky. *Ekonomichnyy analiz*, 16(1), 149-154.
15. Gryshova, I., Kryukova I., Mityay, O. (2015). Ukraine"s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24-27.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.

УДК 656.078.12

О. М. ДЗЮБА
кандидат економічних наук, доцент,
викладач кафедри економіки,
Національний транспортний університет

А. О. ФЕДЧЕНКО
аспірантка кафедри економіки,
Національний транспортний університет
E-mail: anya.fedchenko.92@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ЗВІТНОСТІ НА АВТОТРАНСПОРТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ ТА ЇЇ СТЕЙКХОЛДЕРИ

Дзюба, О. М. Особливості ведення звітності на автотранспортному підприємстві та її стейкхолдери [Текст] / О. М. Дзюба, А. О. Федченко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 50-57. – ISSN 2415-8453.

Анотація
Розглянуто звітність як різносторонню категорію, визначено її сутність. Проаналізовано існуючі дефініції звітності та мету її формування. Окреслено інформаційні потреби окремих груп користувачів. Визначено залежність видів звітності від джерел інформації.

Ключові слова: *звітність; облік; стекхолдери; стандарти фінансової звітності.*

O. M. DZIUBA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,
Department of Economics,
National Transport University

A. O. FEDCHENKO

PhD Student,
Department of Economics,
National Transport University
E-mail: anya.fedchenko.92@mail.ru

THE SPECIFICS OF REPORTING AT THE MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES AND ITS STAKEHOLDERS

Abstract
The reporting is considered as a wide-ranging category. Its essence is defined. The existing definitions of the reporting are analysed. The purpose of its formation is defined. The information needs of specific user groups are ioutlined. The dependence of types of reporting on the sources of information is determined.

© О. М. Дзюба, А. О. Федченко, 2016

Keywords: *reporting; accounting; stakeholders; standards of financial reporting.*

JEL classification: M14; M41

У часи нестабільної економічної ситуації в Україні та в несприятливих умовах для підприємницької діяльності достовірна, актуальна та корисна звітність може стати чи не єдиним засобом для привернення уваги потенційних інвесторів та залучення капіталу. Щоб досягти цієї мети, звітність підприємств повинна повністю задовольняти вимоги та потреби її стейкхолдерів.

Вихід України на міжнародні ринки та інтернаціоналізація економічних відносин зумовлює потребу стандартизації обліку і звітності як інформаційних засобів ділового спілкування та ефективного господарювання. Саме звітність надає необхідну інформацію про майновий та фінансовий стан суб'єкта господарювання, а також результати його виробничо-господарської діяльності за звітний період. Ця інформація передусім повинна бути корисною, тобто має задовольняти потреби користувачів, насамперед в ухваленні управлінських рішень.

Звітність є досить різносторонньою категорією, тому серед науковців існують суперечності щодо її сутності. Аналізуючи наведені в обліково-економічній літературі дефініції, слід зазначити, що більшість авторів при визначенні сутності терміну «звітність» використовують такі поняття, як система (сукупність) показників, відомостей, даних, форм, звітів, спосіб узагальнення, процес, форма спостереження та ін [4, с.46].

Вагомий внесок у розробку теоретичних, організаційно-методичних та методологічних положень щодо вдосконалення процесу складання фінансової звітності здійснили такі вчені, як: Білуха М. Т., Брадул О. М., Бутинець Ф. Ф., Крупка Я. Д., Кужельний М. В., Кузьмінський А. М., Кучеренко Т. В., Лінник В. Г., Лучко М. Р., Малюга Н. М., Мних Є. В., Нападовська Л. В., Остап'юк М. Я., Палій В. Ф. та ін..

Складання звітності є завершальним етапом облікового процесу підприємства, здійснюється на основі даних бухгалтерського обліку для того, щоб задовольнити інформаційні потреби різних зовнішніх та внутрішніх користувачів [2, с. 7].

Розвиток міжнародного співробітництва, інтеграція України у світову спільноту, залучення іноземних інвестицій в економіку України, вихід вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталу зумовили необхідність значних структурних змін та реформування системи бухгалтерського обліку та звітності згідно з міжнародними стандартами.

Міжнародні стандарти фінансової звітності виступають ефективним інструментом підвищення прозорості та зрозумілості економічної інформації, на підставі якої зовнішні користувачі ухвалюють відносно підприємств економічні рішення.

В Україні основні правила та принципи складання та подання бухгалтерської звітності регламентуються безпосередньо Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV [8] та Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Звітність – це система узагальнювальних взаємопов'язаних показників, які відображають стан і використання господарських засобів суб'єкта підприємницької діяльності, їх призначення, джерела формування, фінансові результати, напрями використання прибутку тощо. Метою звітності є визначення загальної вартості майна, вартості оборотних засобів, величини власних і залучених коштів підприємства та інше.

Іншими словами, під бухгалтерською звітністю потрібно розуміти систему узагальнення показників про господарську діяльність підприємств та організацій, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку і підпорядкована потребам користувачів [2, с. 9].

Серед користувачів звітності транспортних підприємств можна назвати таких: власники, засновники господарського суб'єкта, кредитори, інвестори та інші особи, які відповідно до чинного законодавства мають право на отримання інформації, що міститься в бухгалтерській звітності.

Далі розглянемо інформаційні потреби окремих груп зовнішніх користувачів.

Зовнішні користувачі – це ті підприємства чи фізичні особи, які мають певні фінансові інтереси й зацікавлені в інформації про підприємство.

Засновники, учасники (інвестори) – це особи, які внесли свій капітал при створенні підприємства, вони стурбовані ризиком, притаманним інвестиціям і доходом від цих інвестицій; акціонери зацікавлені в інформації, що дозволяє їм оцінити спроможність підприємства сплачувати дивіденди. Орган, до сфери управління якого належить підприємство, потребує інформації про реалізацію головної мети створення підприємства і його місце серед інших аналогічних суб'єктів господарювання. Органи державного контролю і регулювання зацікавлені в інформації з метою визначення податкової політики та використання інформації як основи статистичних даних про національний дохід та формування макроекономічних показників. Банківські та кредитні установи потребують даних про фінансовий стан підприємства, ефективність діяльності для оцінки ризиків при наданні кредитів та впевненості в тому, що їх позики та відсотки з них будуть своєчасно і в повній сумі повернуті. Постачальники та інші кредитори хочуть знати, чи своєчасно та в повній сумі буде погашатися заборгованість. Клієнти виявляють інтерес до інформації щодо безперервності діяльності підприємства, особливо у випадках коли вони залежать від підприємства або мають довгострокові угоди з ним на отримання необхідних товарів чи послуг. Громадськість через показники звітності оцінює внесок підприємства у місцеву економіку, можливість забезпечення зайнятості населення тощо. Аудитори (зовнішні) потребують інформації для підтвердження її реальності та відповідності П(С)БО або МСФЗ. Конкуренти через інформацію зі звітності здійснюють пошук слабких ланок у діяльності підприємства з метою підриву його репутації на ринку товарів і послуг.

Внутрішні користувачі – це керівники, управлінський персонал і працівники підприємства. Керівники підприємства та інший управлінський персонал потребують інформації, щоб визначитися зі стратегією і тактикою бізнесу, головними напрямами розвитку підприємства, нівелюванням слабких та посиленням сильніших сторін у його діяльності та здійсненням ефективного контролю.

Працівники підприємства зацікавлені в інформації щодо стабільності та прибутковості підприємства, на яких вони працюють. Працівники хочуть оцінити здатність підприємства забезпечувати оплату праці, зайнятість на майбутнє та пенсію. Профспілки зацікавлені в інформації про дотримання роботодавцями законодавства про працю з метою захисту працівників [2, с. 11-12]

Нині існує більш сучасна теорія стейкхолдерів або теорія зацікавлених сторін (takeholder theory). Вона вивчає взаємовідносини підприємства з його стейкхолдерами.

Стейкхолдери (заінтересовані сторони, відповідно до нового стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000) – це особа або група осіб, зацікавлених у будь-яких рішеннях або діяльності підприємства [9].

Взаємодія із зацікавлених сторонами – діяльність, здійснювана підприємством, щоб створити можливості для діалогу між компанією та однією або декількома

зацікавленими сторонами з метою надання інформаційної основи для рішень компанії [9].

По відношенню до підприємства розрізняють внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів. Внутрішніми (відповідно до специфіки діяльності вітчизняних промислових підприємств, що переважно є акціонерними товариствами) є: власники підприємства, наглядова рада, правління (вищий менеджмент) і менеджери середнього та нижчого управлінських рівнів. Зовнішніми стейкходерами є постачальники, клієнти, партнери, фінансові установи, профспілки, держава, громадські організації тощо. Відповідно до іншої класифікаційної ознаки розрізняють первинних (найбільш зацікавлених осіб, що впливають на прийняття рішень і ринкову позицію підприємства) і вторинних (особи та групи, взаємний вплив яких безпосередньо або опосередковано залежить від діяльності та рішень підприємства) стейкхолдерів [11].

Процес розвитку підприємства передбачає ув'язування та узгодження інтересів чотирьох основних суб'єктів: власників, менеджерів, робітників і держави. Інтереси робітників – це забезпечення якості життя, підтримка фізіологічних і духовних потреб індивідуума згідно з прийнятими нормами та стандартами за рахунок стійкого розвитку підприємства. Інтерес менеджерів – стійкий розвиток підприємства (прибутковість діяльності та якісне поліпшення стану за рахунок зміни структури, складу та нагромадження капіталу). Інтерес власників – забезпечення високої прибутковості на акції та високий рівень їх котирування. Інтерес держави – забезпечення соціально-економічної безпеки держави шляхом піддержання високої стійкості розвитку підприємства та підвищення якості життя робітників [10].

Діалог зі стейкхолдерами означає залучення основних груп зацікавлених сторін до розвитку і впровадження політики компанії. Він розглядається як інструмент сприяння ефективній комунікації між компанією, урядом, громадськими організаціями, науковцями та іншими групами суспільства. Компанія повинна інтегрувати залучення стейкхолдерів до всіх релевантних політик і процесів задля побудови стратегії розвитку компанії (бачення, місії, цінностей) та операційного управління [9].

Діалог зі стейкхолдерами має два виміри, які нероздільні й часто використовуються альтернативно або разом. З одного боку, діалог – це спосіб комунікації зі специфічними правилами, навичками і техніками. З іншого боку, діалог – це процес, у якому дві або більше сторін намагаються побудувати тривалі стосунки, засновані на взаємній довірі.

Існує безліч можливостей, які отримує компанія від проведення діалогу зі стейкхолдерами, а саме [9]:

- побудова нових ефективних партнерств із метою об'єднання ресурсів (знань, людей, грошей, технологій) задля вирішення проблем і досягнення цілей, які не можуть бути досягнуті однією компанією;
- краще управління ризиками та репутацією підприємства;
- поліпшення продуктів і послуг, які відповідають очікуванням зацікавлених сторін, насамперед – споживачів;
- покращення процесів прийняття рішень;
- сприяння розвитку довірчих і прозорих відносин із зацікавленими сторонами, що впливає на репутацію та прибутки підприємства.

Ключовими положеннями теорії стейкхолдерів є:

- підприємство має відношення з великою кількістю стейкхолдерів, що складають його оточення, які впливають або на яких можуть вплинути рішення підприємства, що приймаються керівництвом;

– теорія займається природою цих відносин: процесами і результатами, які їх супроводжують;
– інтереси всіх стейкхолдерів потенційно мають право бути взяті до уваги і, якщо можливо, – задоволені [9].

Під час користування цією теорією дуже зручно створювати карту стейкхолдерів, у якій можна прописувати групи стейхолдерів та їхні інтереси. Завдяки їй можна провести аналіз ступенів впливу на інтереси кожної з них.

Однією із форм комунікації підприємства і його стейкхолдерів є офіційна звітність, складена відповідно до стандартів. Таким чином, достовірна, повна і уніфікована звітність дозволяє максимально швидко і з мінімальними витратами надавати необхідну зацікавленим сторонам інформацію та отримувати зворотній зв'язок.

На сьогодні одною з основних проблем звітності є не надання стейкхолдерам потрібної інформації про фінансовий стан підприємства. Тому при застосування теорії стейкхолдерів можна заповнити цей «розрив», визначивши потреби її користувачів та намагатись задовольнити їх у повному обсязі.

При складенні звітності дуже важливим є вчасне надання достовірної інформації. Залежність видів звітності від джерел інформації наведено нижче на рис.1, який показує, що головним джерелом інформації виступає бухгалтерський облік, який є основою для формування фінансової, податкової, статистичної, бухгалтерської та внутрішньогосподарської звітності.

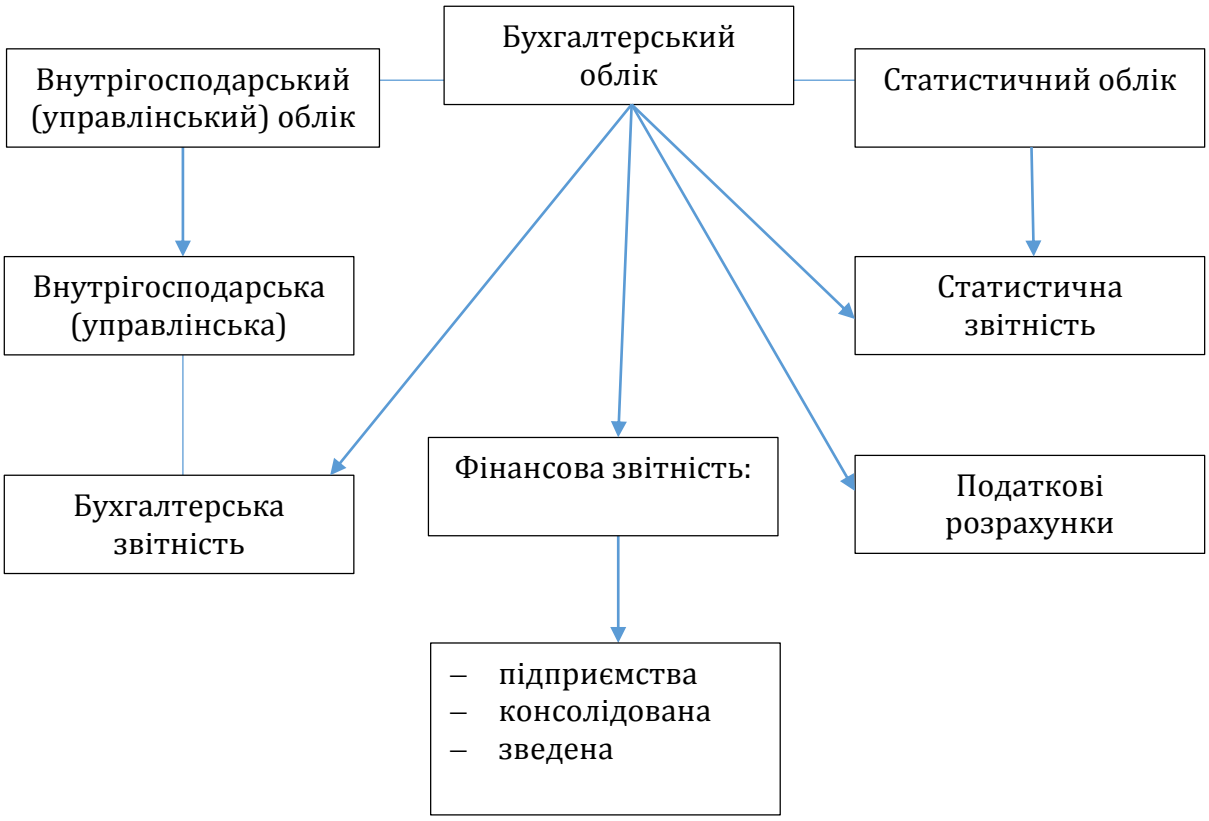

Рис. 1. Залежність видів звітності від джерел інформації [5, с. 27]

Звітність підприємства класифікується на такі види:

1. Фінансова звітність – передбачає узагальнення даних бухгалтерського обліку на звітну дату. Складається з Балансу (Ф № 1), Звіту про фінансові результати (Ф № 2),

Звіту про рух грошових коштів (Ф № 3), Звіту про власний капітал (Ф № 4), Приміток до фінансової звітності (Ф № 5).

2. Податкова звітність – звітність підприємства по основних податках та обов'язкових платежах до бюджету і позабюджетних фондів. Звітні дані ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку з відповідним коригуванням в межах податкового законодавства.

3. Звітність по страхових внесках до органів соціального страхування.

4. Статистична звітність – звітність підприємства в органи державної статистики, показники визнаються як у грошових, так і натуральних одиницях.

5. Спеціальна звітність подається з окремих питань за рішенням уряду по певних показниках діяльності підприємства (наприклад, перевищення фонду оплати праці для підприємств-монополістів та ін.) [6, с.8]

Звітність формується на основі фінансового обліку. Надання необхідної інформації в потрібному об'ємі та у відповідні терміни є запорукою складення достовірної звітності. Тому далі розглянемо основні функції фінансового обліку.

Функції фінансового обліку:

- суцільне, повне й безперервне відображення всіх господарських операцій за звітний період;
- складання встановленої фінансової (бухгалтерської) звітності;
- надання необхідної та достовірної інформації користувачам.

Управлінський облік – це сукупність методів і процедур, які забезпечують підготовку й надання інформації для планування, контролю та прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством. Синонім управлінського обліку – внутрішній облік, внутрішньогосподарський облік, виробничий облік.

Управлінський облік – це внутрішній облік, який ведеться для задоволення потреб в інформації керівників усього підприємства та його структурних підрозділів.

Усі три види господарського обліку тісно пов'язані між собою й доповнюють один одного.

Обов'язковими вимогами до внутрішнього обліку та звітності підприємства виступають достовірність і актуальність. Але не менш суттєвими є нерегламентована важливість і корисність її для всіх стейкхолдерів, незалежно від виду діяльності підприємства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Підприємство має дотримуватись правил ведення всіх видів звідності, що прописані в положеннях, інструкціях, указівках, що розроблені та затверджені державними органами. Потрібно, щоб звітність була достовірною, актуальною та корисною для всіх користувачів.

Існує велика кількість видів звітності, підприємство має адаптувати її до потреб свої стейкхолдерів, за умови спрямування на розвиток та нарощення попиту на свої послуги.

Ведення обліку автотранспортного підприємства має низку особливостей. Синтетичний та аналітичний облік на самому підприємстві є дуже суворим. Керівництво підприємства має постійно слідкувати за технічним станом автомобілів, при потребі заміняти окремі вузли, деталі, проводити ремонтні роботи та профілактичні огляди.

Для виходу підприємств на міжнародний ринок вони мають дотримуватись правил ведення звітності не лише за вітчизняними, а й за Міжнародними стандартами фінансової звітності, адаптувати звітність до потреб іноземних інвесторів.

Список літератури

1. Методичні вказівки до проведення практичних занять з дисципліни «Звітність підприємства» (для студентів 5 курсу заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», спеціальності 7.050106 (7.03050901) «Облік і аудит» і слухачів другої вищої освіти) / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; уклад.: А. П. Косяк. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 51 с.
2. Звітність підприємства: навчальний посібник / Е. С. Гейєр, О. М. Головащенко, О. А. Наумчук, Л. І. Тимчина. –Донецьк: ДонНУЕТ, 2014. – 435 с
3. Конспект лекцій з навчальної дисципліни "Економіка транспорту" (для студентів 5 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 7.07010102, 8.07010102 - «Організація перевезень і управління на транспорті (за видами транспорту)»; 7.07010101, 8.07010101 – «Транспортні системи (за видами транспорту)») / Д. О. Пруненко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва.:- Х.: ХНАМГ, 2012. – 117 с.
4. Фінансові звіти кредитних спілок та особливості їх аналізу / О. О Гончаренко, І. О. Дземішкевич,– Фінансовий простір, – № 1 (13) 2014
5. Звітність підприємства [текст] : підручник. / [М. І. Бондар, Ю. А. Верига, З-42 М. М. Орищенко та ін.] – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 570 с.
6. Левицька С. О. Звітність підприємств: навч. посібник / С. О. Левицька. – Рівне: НУВГП, 2008. –
7. Петров, М. А. Теория заинтересованных сторон: пути практического применения / М. А. Петров // Вестник СПбГУ. Сер.8. 2004. Вып. 2. (№ 16) – С. 51-68.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws.
9. Саприкіна, М. Діалог зі стейкхолдерами: рекомендації компаніям / М. Саприкіна, Д. Каба. – К. : ТОВ «Фарбований лист», 2011 – 475 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://issuu.com/csrcentre/docs/stakeholders/19
10. Пономаренко, В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 328 с.
11. Зуб, А. Т. Системный стратегический менеджмент: методология и практика / А. Т. Зуб, М. В. Лактионов. – М. : Генезис, 2001. – 752 с.

References

1. *Metodychni vkazivky do provedennya praktychnykh zanyat' z dystsypliny «Zvitnist' pidpryyemstva» (dlya studentiv 5 kursu zaochnoyi formy navchannya osvitn'o-kvalifikatsiynoho rivnya «spetsialist», spetsial'nosti 7.050106 (7.03050901) «Oblik i audyt» i slukhachiv druhoyi vyshchoyi osvity).* (2010). Kharkiv: KhNAMH.
2. Heyyer, E. S., Holovashchenko, O. M., Naumchuk, O. A., Tymchyna, L. I. (2014). *Zvitnist' pidpryyemstva.* Donets'k: DonNUET.
3. Prunenko, D. O. (2012). *Konspekt lektsiy z navchal'noyi dystsypliny "Ekonomika transportu".* Kharkiv: KhNAMH.
4. Honcharenko, O. O, Dzemishkevych, I. O. (2014). Finansovi zvity kredytnykh spilok ta osoblyvosti yikh analizu. *Finansovyy prostir*, 1.
5. Bondar, M. I., Veryha, Yu. A. (2015). *Zvitnist' pidpryyemstva*. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury.
6. Levyts'ka S. O. (2008*). Zvitnist' pidpryyemstv*. Rivne: NUVHP.
7. Petrov, M. A. Teoriya zainteresovannykh storon: puti prakticheskoho primeneniya. *Vestnyk SPbHU*, 2(16), 51-68.

8. *Pro bukhhalters'kyy oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini*. (1999). Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws.
9. Saprykina, M. & Kaba, D. (2011). *Dialoh zi steykkholderamy: rekomendatsiyi kompaniyam.* Kyiv : Farbovanyy lyst. Retrieved from: https://issuu.com/csrcentre/docs/stakeholders/19
10. Ponomarenko, V. S. Trydid, O. M., Kyzym, M. O. (2003). *Stratehiya rozvytku pidpryyemstva v umovakh kryzy*. Kharkiv: INZhEK.
11. Zub, A. T. & Laktyonov, M. V. (2001). *Systemnyy stratehicheskiy menedzhment: metodolohiya i praktika*. Moscow: Henezys.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2016 р.

УДК 519.86

І. О. КЛОПОВ

кандидат економічних наук, доцент,
кафедра інформаційних технологій та економічної безпеки бізнесу,
Запорізька державна інженерна академія
E-mail: uaklopov@gmail.com

МОДЕЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Клопов, І. О. Моделювання енергетичної безпеки держави [Текст] / І. О. Клопов // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 58-66. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Основним завданням держави є створення належних умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики на всіх рівнях соціально-економічної системи країни. Водночас кожна держава має розробити власну модель і механізм забезпечення енергетичної безпеки, зважаючи на стан і перспективи розвитку національної економіки.

Метою роботи є визначення концептуальних аспектів забезпечення енергетичної безпеки держави.

У статті здійснено теоретичне обґрунтування проблем забезпечення енергетичної безпеки держави. Доведено необхідність наукових та практичних розробок його системи. Проведено порівняльний аналіз сучасних підходів до її оцінювання та моделювання. Запропоновано енергетичну безпеку держави подати як систему з чотирьох функціональних складових: економічної, техніко-технологічної, еколого-соціальної, ресурсної.

Ключові слова: *захищеність; економічна безпека; техніко-технологічна безпека; еколого-соціальна безпека; ресурсна безпека; загрози; діагностика.*

I. O. KLOPOV

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Information Technology and Economic Security Business
Zaporizhzhya State Engineering Academy
E-mail: uaklopov@gmail.com

MODELING OF ENERGY SECURITY OF THE STATE

Abstract

Introduction. *The main task of the state is to create appropriate conditions for the formation and implementation of policies to protect national interests in the energy sector at all levels of the social and economic system. However, each state has its own model and develops a mechanism to ensure energy security, taking into consideration state and prospects of the national economy.*

Purpose. *The aim of the article is to determine the conceptual aspects of energy security. In the*

© І. О. Клопов, 2016

article the theoretical substantiation of the problems of energy security has been done.
Results. *The problem of ensuring the energy security of the state is theoretically grounded in the article. It has been proved the necessity of scientific and practical development to ensure energy security. It has been carried out the comparative analysis of the existing approaches to the assessment and modeling of the energy security of the state. It has been proposed the energy security of the state as the present system of four functional components: economic, technical and technological, ecological and social, resource.*

Keywords: *protection; economic security; technical and technological safety; environmental and social security; resource security; threats; diagnosis.*

JEL classification: C10, Q32, Q43

Зростання складності, динаміки та насиченості соціально-економічних процесів вимагають якісно нового підходу до управління. Особливо це стосується енергетичної безпеки держави, системи її управління, оскільки несприятливі впливи потребують високоефективних заходів щодо протистояння загрозам та створення системи заходів для їх попередження. Стабільне функціонування, зростання енергетичного потенціалу будь-якої держави, підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від наявності надійної системи енергетичної безпеки.

Різні аспекти забезпечення енергетичної безпеки держави та удосконалення управління нею досліджено у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема визначення змісту енергетичної безпеки держави (ЕнБ), аналіз загроз та індикаторів енергетичної безпеки висвітлено в працях Боброва Є. А. [1], Бушуєва В. В. [2], Бикової Е. В. [3, 4], Васикова А. Р. [5], Воронова С. Б. [6], Ковалко М. П. [7], Михалевича А. А. [8], Савельева В. А. [9], Хурса М. Н. [10].

Однак, незважаючи на появу багатьох досліджень, низка аспектів цієї актуальної проблеми залишається недостатньо вивченою:

- практично відсутній єдиний підхід до розуміння самої категорії «енергетична безпека держави»;
- частково сформульовано принципи управління станом енергетичної безпеки держави;
- не визначено завдання як усієї системи управління, так і, зокрема, управлінських функцій з точки зору їх орієнтації на цілі забезпечення стану енергетичної безпеки держави;
- остаточно не відпрацьований механізм управління ним.

Проведений аналіз сучасної фахової літератури з питань вирішення проблем енергетичної безпеки на різних рівнях ієрархії показав неоднозначність у тлумаченні понять, пов'язаних з енергетичною безпекою, наявність різних трактувань залежно від висвітлення поставлених у них питань (табл. 1).

На забезпечення енергетичної безпеки країни спрямовані зусилля урядів Білорусії, Молдови, Узбекистану, Росії, Японії та багатьох інших країн. При цьому кожна країна трактує поняття «енергетична безпека» по-своєму і виробляє національні системи індикаторів (показників), на базі яких проводять кількісну оцінку та аналіз поточного та перспективного рівня енергобезпеки країни.

Попри особливу актуальність енергетичних проблем для України, до останнього часу в державі не прийнято окремих документів, які б чітко регламентували роботу органів виконавчої влади у сфері енергетичної безпеки та моніторингу її показників. Єдиним офіційним документом, у якому наводяться індикатори стану енергетичної

безпеки, на сьогодні є Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Мінекономіки від 2 березня 2007 р. № 60 [6].

Нині є нагальна необхідність перегляду та доповнення наявних індикаторів енергетичної безпеки та формування нового їх переліку, який дозволяв би більш повно характеризувати процеси, що відбуваються у вказаній сфері на національному, регіональному та галузевому рівнях.

Таблиця 1. Тлумачення поняття «енергетична безпека»

Джерело	Визначення
Світова енергетична рада	Енергетична безпека або безпека енергопостачання втілюється у впевненості в тому, що енергія буде в наявності в тій кількості і тієї якості, які необхідні при певних економічних умовах.
Енергетична стратегія Росії	ЕнБ – це стан захищеності країни, її громадян, суспільства, держави, яка обслуговує їх економіки, від загроз ненадійного паливо – і енергозабезпечення.
Концепція ЕнБ Республіки Білорусь [10]	ЕнБ – це стан паливно-енергетичного комплексу, що забезпечує достатнє і надійне енергопостачання країни для сталого розвитку економіки в нормальних умовах і мінімізацію збитку в надзвичайних ситуаціях.
Бикова Е. М. [4]	ЕнБ – стан захищеності країни (групи країн, регіону і т. д.), її громадян, суспільства, держави (об'єднання держав, регіону і т. д.) від загрози дефіциту в забезпеченні потреб в енергії економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості в нормальних умовах і при надзвичайних ситуаціях, а також від загрози порушення стабільності енергопостачання.
Ковалко М. П. [7]	ЕнБ – складова економічної безпеки, цілеспрямований вплив суб’єкта управління на загрози і небезпеки, створення державними та недержавними інституціями необхідних та достатніх умов для унеможливлення дефіциту в забезпеченні споживачів економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами прийнятної якості в нормальних і надзвичайних умовах, послідовне і активне проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергопостачання, забезпечення ефективного функціонування підсистеми енергетичної безпеки.
Літвінов О. С.	ЕнБ – це стан готовності ПЕК до надійного, економічно доступного забезпечення економіки держави і населення кінцевими енергоресурсами.

У більшості економічно розвинених країн зазвичай користуються не більше 5-6 основними макроекономічними показниками та похідними індексами (табл. 2). У Росії для оцінки рівня енергетичної безпеки використовуються від 10 до 122 показників, в Молдові сформована система з 27 основних показників, у Білорусії на державному рівні встановлено 12 індикаторів енергобезпеки. Є навіть пропозиції оцінювати енергетичну безпеку тільки за одним показником – часткою власних енергоресурсів у загальному обсязі споживання.

Таблиця 2. Методологічні підходи до аналізу енергетичної безпеки держави

Країна	Методика оцінки енергетичної безпеки
Світовий банк	Як індикативні значення таких показників, використовуються усереднені параметри, визначені для 5 економічних угруповань на основі фактичних даних країн. Зазначені угруповання сформовані для країн із: високодохідними економіками; перехідними від середньодохідних до високодохідних економік; середньодохідними економіками; перехідними від низькодохідних до середньодохідних економік; низькодохідними економіками.
ООН	ООН розроблено набір із 96 показників сталого розвитку, а також відповідні рекомендації щодо їх розрахунку та доцільності використання у національних програмах моніторингу сталого розвитку.
МАГАТЕ	Аналогічні ООН.
Російська Федерація [2]	В основу досліджень покладений метод індикативного аналізу, який передбачав визначення системи показників, що характеризують стан паливно-енергетичного комплексу та його окремих складників, а також їх гранично-припустимих (з погляду енергетичної безпеки) значень.
Республіка Білорусь [9]	Оцінка рівня енергетичної безпеки у державі має здійснюється за результатами зіставлення поточних і очікуваних значень показників із попередньо визначеними гранично припустимими (пороговими) рівнями, які мають періодично переглядатися, а для визначення якісного стану енергетичної безпеки використовуються такі характеристики, як нормальне, передкризове та критичне.
Республіка Молдова [3]	Сформовано систему із 24 показників, поділених на 7 характерних блоків: блок забезпеченості паливом; блок виробництва електричної та теплової енергії; блок передачі та розподілення енергії; блок імпорту електроенергії; екологічний блок, який складається із показників, що характеризують негативний вплив на довкілля; блок споживачів, який складається із показників, що характеризують споживання електричної і теплової енергій, величину витрат споживачів на придбання енергоресурсів; блок фінансів і управління, який містить показники, що описують фінансові потоки, стан розрахунків, дебіторські та кредиторські заборгованості.
Узбекистан [5]	Як основні чинники, які впливають на рівень енергетичної безпеки країни, обрано 4 показники: забезпеченість власними джерелами первинної енергії (індекс забезпеченості); можливість забезпечити внутрішнє енергоспоживання за рахунок додаткових поставок із інших країн; спроможність національних кадрів ефективно експлуатувати складні системи енергетики (індекс людського розвитку); ефективність функціонування національної системи енергозабезпечення (індекс ефективності).

Перелік індикаторів енергетичної безпеки доцільно було б поділити за функціональними ознаками, а їх аналіз проводити не тільки на рівні країни, а й на рівні регіонів та окремих галузей ПЕК. Зазначене групування може виявитися умовним,

проте воно могло б дозволити конкретизувати і постачальників необхідної інформації, і вузлові проблеми, які виникають на кожному з указаних рівнів.

Процес оцінювання енергетичної безпеки держави проводиться такими етапами.

Етап 1. Формування комплексу моделей визначення енергетичної безпеки держави на основі композиції окремих складових ЕнБ.

Модель оцінювання енергетичної безпеки держави враховує рівні економічної, техніко-технологічної, еколого-соціальної та ресурсної складових:

$$P_F = \sum_{i=1}^{IF} \frac{\alpha_i}{F_*^i} \sum_{k=1}^{N_i} \eta_k^i f_k^i, \quad (1)$$

де IF – кількість складових оцінки енергетичної безпеки держави; α_i – питома вага значущості i-ї складової ЕнБ; $F_*^i = \max_{t \in \Theta_F} F_t^i$ – максимальне значення оцінки i-ї складової ЕнБ за період дослідження $t \in \Theta_F$; f_k^i, η_k^i – відповідно, значення та ваговий коефіцієнт k-го показника i-ї складової енергетичної безпеки держави; N_i – кількість показників i-ї складової енергетичної безпеки держави.

Для оцінювання енергетичної безпеки держави доцільно використовувати наступний перелік показників:

економічна складова – f_1^1 – енергоємність ВВП; f_2^1 – рівень дебіторської заборгованості споживачів; f_3^1 – відношення інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу до ВВП, %;

техніко-технологічна – f_1^2 – рівень зношеності основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу, %; f_2^2 – рівень завантаженості транзитних частин нафто- та газотранспортних систем, %; f_3^2 – відношення сумарної встановленої потужності електростанцій до максимального фактичного навантаження в енергосистемі (резервування), %; f_4^2 – коефіцієнт технологічних втрат електроенергії;

еколого-соціальна – f_1^3 – споживання електроенергії на душу населення; f_2^3 – споживання теплоенергії на душу населення; f_3^3 – питомі викиди CO^2 на душу населення, т на рік; f_4^3 – ступінь виконання зобов'язань країни в межах Кіотського протоколу, %;

ресурсна – f_1^4 – індекс забезпечення внутрішнього споживання основними видами паливно-енергетичних ресурсів власного видобутку (вугілля, природний газ, нафта, нафтопродукти, електроенергія), %; f_2^4 – частка домінуючого паливного ресурсу у загальному постачанні первинної енергії, %; f_3^4 – частка власних паливно-енергетичних ресурсів у загальному постачанні первинної енергії, %; f_4^4 – частка викопних паливно-енергетичних ресурсів у загальному постачанні первинної енергії (за винятком ядерного палива), %; f_5^4 – частка горючих відновлюваних видів палива та горючих відходів у загальному постачанні первинної енергії, %; f_6^4 – частка енергії,

виробленої на атомних електростанціях та з використанням відновлюваних (за виключенням спалювання) джерел енергії (низьковуглецеві технології), у загальному обсязі енергоспоживання, %; f_7^4 – частка домінуючої країни (компанії) у загальному імпорті основних видів паливно-енергетичних ресурсів (природний газ, нафта, нафтопродукти, вугілля), %; f_8^4 – втрати основних видів енергоресурсів (природний газ, нафта, вугілля, тепло- та електроенергія) під час їх транспортування, зберігання та розподілу, у % від загального обсягу їх кінцевого споживання.

Eman 2. Діагностика загроз та моделювання їхнього впливу на енергетичну безпеку держави.

Загрозами енергетичної безпеки є події короткочасного або довготривалого характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергокомплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки і суспільства.

Умовно загрози енергетичній безпеці поділяються на групи: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні, техногенні та природні загрози, а також ті, що пов'язані з недосконалістю управління (рис. 1).

В основу методу діагностики загроз покладено визначення максимальної суми відведеного збитку від настання загроз у розрізі функціональних складових ЕнБ у вигляді розв'язку такої оптимізаційної задачі:

$$Z = \sum_{i=1}^{IS} \varepsilon_i \tau_i \sum_{k=1}^{K_i} \mu_{ik} \theta_{ik} \lambda_{ik} \to \max; \tag{2}$$

$$V(\lambda_{ik}) \le V_{dop}, \; i = \overline{1, IS}; k = \overline{1, K_i}, \; \tau_i \in [0,1], \; \sum_{i=1}^{IS} \varepsilon_i = 1, \tag{3}$$

де ε_i – питома вага впливу загроз за *i*-ю функціональною складовою на рівень енергетичної безпеки держави; τ_i – коефіцієнт, що враховує схильність ОПР до оцінки значущості загроз *i*-ї складової ЕнБ; μ_{ik} – частота настання k-ї загрози *i*-ї складової енергетичної безпеки держави; θ_{ik} – ступінь збитку від настання k-ї загрози *i*-го рівня енергетичної безпеки держави; λ_{ik} – рівень відведення k-ї загрози *i*-го рівня енергетичної безпеки держави; $V(\lambda_{ik})$ – витрати на реалізацію відведення k-ї загрози *i*-го рівня енергетичної безпеки держави; V_{dop} – допустимий обсяг витрат на забезпечення енергетичної безпеки держави.

Реалізація методу діагностики загроз відповідно до вирішення зазначеної оптимізаційної задачі полягає в оптимальному обґрунтуванні кількісних і якісних вимог до організації системи енергетичної безпеки держави та передбачає такі етапи, як:

- збір та обробка експертної інформації про характеристики загроз та їх усунення: частота настання, ступінь збитку, рівень відведення окремо для кожної загрози;
- оцінювання вартості організації системи енергетичної захищеності держави для конкретного варіанта її реалізації з урахування допустимого обсягу витрат;
- розробка алгоритму вибору раціонального варіанта побудови системи енергетичної безпеки держави.

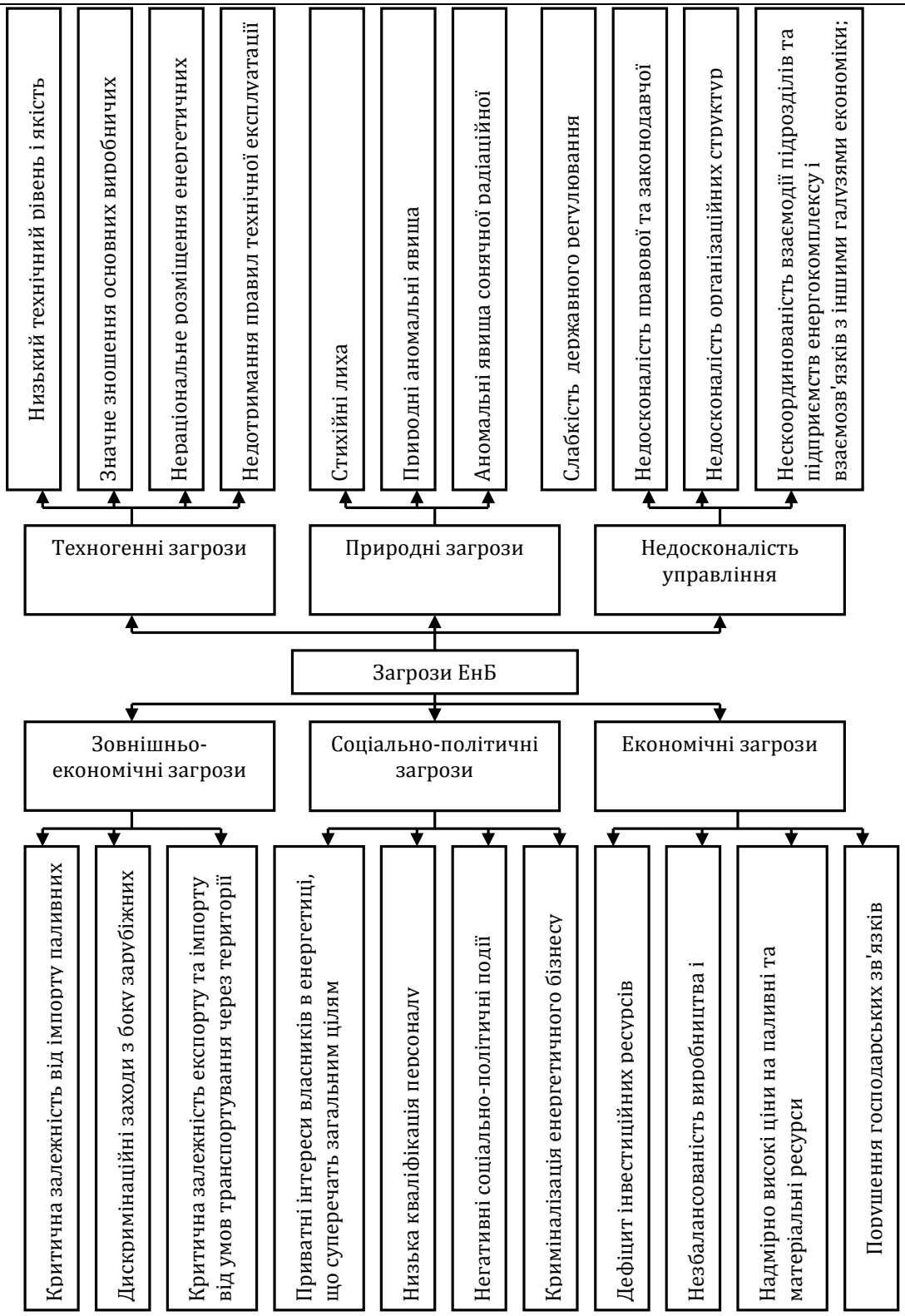

Рис. 1. Основні загрози енергетичній безпеці держави [4]

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, енергетичну безпеку репрезентовано як систему з чотирьох функціональних складових: економічної, техніко-технологічної, еколого-соціальної, ресурсної, що дозволяє забезпечити комплексність оцінки і системний підхід в аналізі

динаміки показників, а також проаналізувати вплив кожної зі складових на сукупний рівень ЕнБД.

Для кожної зі складових розроблена система індикаторів, побудована модель оцінки поточного рівня безпеки, а також модель оцінки рівня енергетичної безпеки держави загалом, що дає можливість підвищити ефективність управлінської діяльності щодо забезпечення енергетичної безпеки держави за рахунок організації систем раннього виявлення і попередження загроз. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці інформаційно-аналітичної системи раннього діагностування енергетичної безпеки держави.

Список літератури

1. Бобров, Є. А. Підходи до оцінки потенціалу енергетичної безпеки держави / Є. А. Бобров // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – №1. – С. 57-71.
2. Бушуев, В. В. Энергетическая безопасность России / В. В. Бушуев, Н. И. Воропай, А. М. Мастепанов [и др.]. – Новосибирск : Наука. Сибирская издательская фирма РАН, 1998. – 302 с.
3. Быкова, Е. В. Анализ тенденций изменения индикаторов энергетической безопасности Молдовы за 1990–2005 г. / Е. В. Быкова // Проблемы региональной энергетики. – 2006. – № 2. – С. 71-76.
4. Быкова, Е. В. Методы расчета и анализ показателей энергетической безопасности: Монография / Е. В.Быков. – Кишинев: Типография АН РМ, 2005. – 158 с.
5. Васиков, А. Р. Упрощенная оценка уровня энергетической безопасности на базе широкодоступной информации / А. Р. Васиков, Т. П. Салихов, З. Н. Гараев / Сборник статей симпозиума в рамках проекта АТЭС «Энергетические связи между Россией и Восточной Азией: стратегии развития в XXI веке» – Иркутск, 30.08-02.09.2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: sei.irk.ru/symp2010/papers/RUS/S6-12r.pdf.
6. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енегетичних ресурсів: аналіт. доп. / А. Ю. Семеновський, С. Б. Воронцов, С. В. Бєгун [та ін.]; упоряди. А. А. Білуха; за заг. ред. А. Ю. Семенковського. – К.: НІСД, 2012. – 136 с.
7. Ковалко, М. П. Розвинута енергетика – основа національної безпеки України. Аналіз тенденцій і можливостей / М. П. Ковалко, О. М. Ковалко. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф»», 2009. – 104 с.
8. Михалевич, А. Методика оценки энергетической безопасности Литвы и Беларуси / А. Михалевич, П. Поплавский, Д. Римко // Politikos mokslų almanachas. – 2012. – №12. С. 35-48.
9. Савельев, В. А. Оценка риска снижения энергетической безопасности региона / В. А. Савельев, В. В. Батаева // Вестник ИГЭУ. – 2013. – №5. – 37-41
10. Энергетика Беларуси: Состояние. Проблемы. Перспективы. / Под ред. М. Н. Хурса. – Минск : ФУ Аинформ, 2006. – 344 с.

References

1. Bobrov, Ye. A. (2012). Approaches to assess the potential of energy security. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny*, 1, 57-71
2. Bushuev, V. V. (1998). *Energy security Russia*. Novosibirsk: Nauka. Sybyrskaya yzdatel'skaya fyrma RAN.

3. Bykova, E. V. (2006). An analysis of energy security trends in indicators of Moldova for 1990-2005. *Problemy regionalnoy energetiki*, 2, 71-76.
4. Bykova, E. V. (2006). *Methods of calculation and analysis of energy security indicators*. Kishinev: Tipografiya AN RM.
5. Vasikov, A. R. & Salikhov, T. P. & Garayev, Z. N. (2010). *Simplified evaluation of energy security based on widely available information*. Irkutsk.
6. Semenovs'kyy, A. Yu. & Vorontsov, S. B. & Byehun, S. V. (2012). *Threats to energy security of Ukraine in the increasingly competitive global and regional markets enehetychnyh resources*. Kyiv: NISD.
7. Kovalko, M. P. & Kovalko, O. M. (2009). *Developed Energy – National Security of Ukraine. Analysis of trends and opportunities*. Kyiv: Biznespolihraf.
8. Mykhalevych, A. & Poplavskyy, P. & Rymko, D. (2012). Methods of assessing the energy security of Lithuania and Belarus. *Politikos mokslu almanachas*, 12, 35-48.
9. Savelyev, V. A. & Batayeva, V. V. (2013). Assessment of risk reduction in the region's energy security. *Vestnik IGEU*, 5, 37-41
10. Khurs, M. N. (2006.) *Belarus Energy: State. Problems. Prospects*. Minsk : FU Ainform.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2016 р.

УДК 330.341.1

В. І. КОПИТКО

доктор економічних наук,
професор,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Копитко, В. І. Проблеми розвитку інновацій на регіональному рівні в Україні [Текст] / В. І. Копитко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 67-72. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Розглядаються основні напрями інноваційного розвитку економіки регіонів, що сприяє активізації інноваційної діяльності економічних агентів, ініціює оновлення технологій, дозволяє вирішувати соціально-економічні проблеми. Пропонується розробити концепцію управління формуванням регіональної інноваційної системи, що базується на системі теоретико-методологічних положень сучасних концепцій соціально-економічного розвитку: технологічної системи індустріальних кластерів, інноваційних структур, і охоплює цілі, завдання, функції, фактори, елементи і модель цієї регіональної інноваційної системи. Ця концепція виступатиме як теоретичне обґрунтування управління формуванням інновацій у регіоні, відображатиме напрямки практичного її застосування, дозволить забезпечити міжгалузевий перелив капіталу, передбачити концепцію інноваційної трансформації науки і освіти в регіоні та формування інноваційного середовища на основі розвитку людського капіталу.

Ключові слова: *економіка регіону; інновації; інноваційна діяльність; перелив капіталу; управління інноваційним розвитком; соціально-економічний розвиток.*

V. I. KOPYTKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport
named after academician V. Lazaryan

PROBLEMS OF INNOVATIONS DEVELOPMENT AT THE REGIONAL LEVEL IN UKRAINE

Abstract

The main directions of innovative development of regional economy, that contribute to enhance innovation activity of economic agents, initiate updating technology and can solve social and economic problems. It is proposed to develop the concept of management of forming regional innovation system which is based on a system of theoretical and methodological provisions of modern concepts of social and economic development, technological systems, industrial clusters, innovative structures and includes goals, objectives, functions, factors, elements and model of regional innovation systems. This concept will serve as a theoretical basis for the management of

© В. І. Копитко, 2016

innovation formation in the region. It will reflect the practical areas of application in the region, ensure cross-sectoral flow of capital, apply the concept of innovative transformation of science and education in the region and create innovative environments through the development of human capital.

Keywords: *economy of the region; innovation; innovation activity; flow of capital; innovative development management; social and economic development.*

JEL classification: O31, O32

Вступ

Перехід до інноваційного розвитку економіки всіх рівнів – від суб'єктів економічної діяльності, регіонів та до національної економіки – забезпечує сталий розвиток держави. Сучасний стан світової економіки характеризується динамічністю, високим рівнем конкуренції та технологічності. У цих умовах особливого значення набувають гнучкість, адаптивність і креативність суб'єктів регіональної економіки, спрямованих на розробку і впровадження інновацій. Україна визначила інноваційний напрям розвитку, тому метою державної політики є перехід на основі обраних пріоритетів, розгортання ключових елементів національної інноваційної системи.

Стратегію інноваційного розвитку держави та регіонів розглядали українські економісти О. Алімов, Б. Буркинський, Н. Вавіліна, З. Варналій, А. Гуржій, Ю. Каракай, Т. Куранта, В. Нежиборець, З. Петренко, І. Сторонянська та ін. Однак питання інноваційного розвитку економіки, умови, фактори і механізми формування і розвитку є недостатньо дослідженими на регіональному рівні.

Мета статті

Мета статті – визначити пріоритети інноваційного розвитку економіки регіону на базі кластерного підходу, обґрунтувати необхідність інтеграційних процесів у регіоні з метою забезпечення сталого розвитку економіки на основі використання інтелектуального потенціалу та виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливою складовою національної інноваційної системи є регіональна, яка формує і забезпечує умови для створення та впровадження інновацій у діяльність господарюючих суб'єктів. Інфраструктурні елементи цієї системи значно розширюють можливості підприємств і організацій і цим сприяють вирішенню багатьох проблем регіону та країни загалом. Формування і розвиток регіональної інноваційної системи активізує інноваційну діяльність економічних агентів, ініціює оновлення технологій, дозволяє вирішувати соціально-економічні проблеми.

Розглядаючи проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні ще у 2009 році [4], автор зазначає, що тенденція інноваційної діяльності останніх років засвідчує необхідність державної підтримки фінансової політики у виробничій сфері та спрямування її у річище стратегічних структурних пріоритетів на формування сучасних чинників конкурентоспроможності національної економіки, а рівень використання інновацій вкрай незадовільний. Україна має низький рівень конкурентоспроможності машинно-технічної та іншої наукомісткої продукції (технічний рівень тільки 1,8 % створених зразків перевищує світовий); незначні розміри експортного потенціалу (експорт продукції, що припадає на душу населення в Україні, становить 0,2-0,3 тис. дол. США, у той час як у розвинених країнах – 2,0-5,6 тис. дол.). Оптимальним варіантом розвитку інноваційної складової в економіці країни буде

створення мережі технопарків. Вона повинна базуватися на ефективному використанні інтелектуального та промислового потенціалу регіонів.

Спираючись на вітчизняне законодавство, фахівці [5, с. 26] вважають, що формування регіональної інноваційної політики має відштовхуватись від таких основних принципів: формування системного підходу регіону до інноваційної політики, створення регіональної інноваційної інфраструктури, яка враховує специфіку територій, узгодження пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального та загальнодержавного рівнів та концентрація ресурсів на пріоритетних напрямах з чітким визначенням джерел фінансування.

У 2014 р. кількість підприємств та організацій України, які займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності, а також використанням раціоналізаторських пропозицій, становила 1757 [1], з яких понад дві третини – промислові підприємства. Однак з них – 106 підприємств, які створили передові технології, що становить лише – 6,03 %. За регіонами найбільша кількість передових технологій використовувалась у м. Києві (39,7 %), Харківській (14,7 %) і Дніпропетровській (9,5 %) областях. Спостерігається в Україні доволі тривожна ситуація [2]: значно скорочується частка інноваційної продукції в галузях, які зазвичай вважалися дуже активними в плані НДР, перш за все у виробництві машин і обладнання та у хімічній промисловості. Водночас у виробництві інноваційної продукції в Україні почала переважати частка менш науковомістких галузей, таких, як виробництво коксу та нафтопереробка.

Отже, слід розглядати регіон як відносно самостійну, територіальну соціально-економічну систему, яка має природні ресурси у поєднанні з економічним потенціалом і людським капіталом, має змогу певною мірою інтегруватися з іншими регіонами в межах держави та транскордонного співробітництва з метою забезпечення стійкості єдиного економічного простору, підвищення ефективності його розвитку, якості життя населення і здатна до саморозвитку на основі впровадження інновацій. Тому слід розробити науково обґрунтовані положення про регіональні особливості впровадження цих інновацій, тобто виділити регіони, де формуються і розвиваються регіональні інноваційні системи, і визначити критерії віднесення регіону до певного типу за обсягами виробництва інноваційної продукції.

Істотним фактором дієвості стратегії інноваційного розвитку регіонів є визначення пріоритетних завдань, до яких можна віднести наступні [6, с. 99]:

- ефективність інноваційної діяльності та висока інноваційна активність за певним стратегічним пріоритетом. В умовах нестачі інвестицій у інноваційну діяльність регіональна влада має підтримувати ті види економічної діяльності, котрі пропонують нововведення, створюють умови для їх розробки та комерціалізації;
- орієнтація на використання власних ресурсів, тобто розвиток тих видів економічної діяльності, які створюють інноваційний продукт, продукцію та послуги, використовуючи власні інтелектуальні ресурси регіону;
- підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. У стратегії пріоритетами можуть бути види економічної діяльності, що мають державну підтримку, і на реалізацію яких має вплив регіональна влада;
- комплексність вирішення проблем регіону на інноваційній основі. Це стосується насамперед позитивних структурно-інноваційних зрушень у реальному секторі економіки регіону, створення інноваційної інфраструктури, розвитку ринку науково-технічних розробок;
- розвиток регіональної інноваційної системи та її підсистем досягнення консенсусу між виконавцями завдань стратегії;

– прогнозування економічних та соціальних результатів від реалізації запланованих заходів;
– інформування громадськості про плани, заходи та стратегію інноваційного розвитку регіону та її виконання.

Щоб протидіяти цій несприятливій динаміці, необхідно інтенсифікувати політичні та економічні зусилля з метою диверсифікації галузей регіону, які демонструють високу інноваційну складову і мають більш довготривалу перспективу розвитку екологічно чистіших технологій для економічного зростання. З міжнародної точки зору, очевидно, що Україна ще не виділяє на інноваційну діяльність таку ж велику частку національного доходу, як високорозвинені країни. Так питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП України (за даними Євростату за 2014 рік) становило 0,99 %. У 2015 р. (рис.1) ситуація не поліпшилась, загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт (ННТР) власними силами організацій становив 12224,9 млн грн, з якого 44,8 % – витрати на оплату праці, 28,4 % – матеріальні витрати, 2,8 % – капітальні витрати та 24,0 % – інші витрати. Частка фінансування витрат на виконання ННТР за рахунок державного бюджету становила 34,5 % (у 2010 р. – 41,2 %) [7].

Серед держав – членів ЄС, найвища наукоємність ВВП була у Фінляндії (3,31 %), Швеції (3,30 %) і Данії (3,06 %); менше 1 % – у 10 держав – членів, які приєдналися до ЄС 28 з 2004р. і пізніше, та у Греції, хоча слід зазначити, що в Словенії рівень наукоємності ВВП був значно вищий середнього у ЄС 28 (2,59 %). Крім того, у Чехії, Естонії та Угорщині наукоємність ВВП також була вище 1,0 % (відповідно 1,91 %, 1,74 % і 1,41 %) [3, с. 152]. Це чітко показує, що Україні потрібно значно збільшити обсяг витрат на НДР, якщо вона хоче забезпечити спроможність щодо внутрішнього інноваційного зростання у майбутньому.

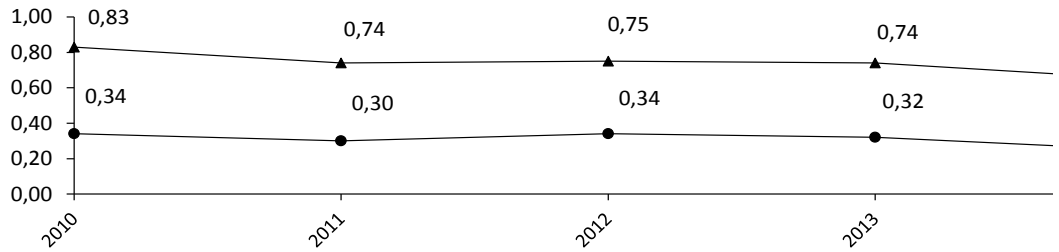

Рис. 1. Частка витрат на виконання ННТР в Україні у ВВП, %

Для забезпечення підтримки інноваційних процесів необхідне створення відповідної інфраструктури, яка здійснювала б наукову, фінансову, інформаційну, консалтингову, маркетингову та інші види підтримки інноваційних проектів. Інноваційна інфраструктура визначається в роботі як система взаємопов'язаних і взаємодоповнювальних організацій різної спрямованості і різних організаційно-правових форм, яка регламентує порядок їх взаємодії, що забезпечує реалізацію інноваційного процесу, починаючи з технологічного освоєння наукової розробки. Інноваційна інфраструктура є одним з основних елементів регіональної інноваційної системи. Доцільно визначити роль університетів щодо підготовки кадрів у навчальних закладах регіону на основі структури валового регіонального продукту, а також з

організації підготовки кадрів для інноваційної економіки, за новими напрямками розвитку економіки регіону.

Необхідно визначити пріоритети інноваційного розвитку економіки регіону на основі кластерного підходу, що має більш широкі можливості для соціально-економічного розвитку території. Формування і розвиток кластерів повинні передбачати систему регіональних інноваційних проектів і програм, напрямів інтеграції підприємств у регіоні, що дозволяє забезпечити міжгалузевий перелив капіталу і утворити навколо ключових компаній умови для економічного зростання, використання транзитного потенціалу регіонів, розвиток транспорту, послуг, логістики та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Враховуючи регіональні особливості розвитку, доцільно визначити пріоритети інноваційного розвитку економіки регіону на основі кластерного підходу, що становлять можливості для соціально-економічного розвитку. Слід розробити концепцію управління формуванням регіональної інноваційної системи, що базується на системі теоретико-методологічних положень сучасних концепцій соціально-економічного розвитку: технологічної системи, індустріальних кластерів, інноваційних структур і містить цілі, завдання, функції, фактори, елементи і модель цієї регіональної інноваційної системи. Ця концепція виступатиме як теоретичне обгрунтування управління формуванням інновацій у регіоні, відображатиме напрямки практичного її застосування, дозволить забезпечити міжгалузевий перелив капіталу, застосувати концепцію інноваційної трансформації науки і освіти та формування інноваційного середовища на основі розвитку людського капіталу.

Список літератури

1. Створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2014 році. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua
2. Оцінка інноваційного потенціалу України (Проект «Розбудова спроможності для низьковуглецевого зростання в Україні»). – Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/attachments/contentattachments/2564/UKR_DIWECONTP1_Innovation.pdf.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 р. : статистичний збірник) / Державна служба статистики України. –К.: 2015, 254 с.
4. Нежиборець, В**.** Проблеми розвитку інноваційної діяльності в Україні / В**.** Нежиборець. – Режим доступу: http://ndiiv.org.ua.
5. Інноваційна діяльність в Україні: монографія / А. М. Гуржій, Ю. В. Каракай, З. О. Петренко, Н. І. Вавіліна, Т. К. Куранда. – К.: УкрІНЕІ, 2007. – 144 с.
6. Буркинський, Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіонів / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарєва. – Одесса: ІПРЕЕД НАН Укр., 2007. – 140 с.
7. Виконання наукових та науково-технічних робіт у 2015 році / Державна служба статистики України (Експрес-випуск), 20.04.2016 № 106/0/05.3вн-16. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
8. Варналій, З. С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Д. С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2. – С. 49-54. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_9.

9. Сторонянська, І. Процеси конвергенції/дивергенції соціально-економічного розвитку регіонів України: підходи до оцінки / І. Сторонянська // Регіональна економіка. – 2008. – №2. – С. 73-84.

References

1. *Stvorennya ta vykorystannya peredovykh tekhnolohiy ta ob"yektiv prava intelektual'noyi vlasnosti na pidpryyemstvakh Ukrayiny u 2014 rotsi*. (2014). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua
2. *Otsinka innovatsiynoho potentsialu Ukrayiny (Proekt «Rozbudova spromozhnosti dlya nyz'kovuhletsevoho zrostannya v Ukrayini»).* (n.d.). Retrieved from: http://www.minregion.gov.ua/attachments/contentattachments/2564/UKR_DIWECONTP1_Innovation.pdf.
3. *Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini u 2014 r*. (2015). Kyiv.
4. Nezhyborets', V. (n.d.). *Problemy rozvytku innovatsiynoyi diyal'nosti v Ukrayini*. Retrieved from: http://ndiiv.org.ua.
5. Hurzhiy, A. M., Karakay, Yu. V., Petrenko, Z. O., Vavilina, N. I., Kuranda, T. K. (2007). Innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini. Kyiv: UkrINEI.
6. Burkyns'kyy, B. V. & Lazaryeva, Ye. V. (2007). *Innovatsiyna stratehiya u sotsial'no-ekonomichnomu rozvytku rehioniv.* Odessa: IPREED NAN Ukr.
7. *Vykonannya naukovykh ta naukovo-tekhnichnykh robit u 2015 rotsi*. (2016). Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua.
8. Varnaliy, Z. S., Vasyl'tsiv, T. H. & Pokryshka, D. S. (2014). Priorytety vdoskonalennya derzhavnoyi polityky rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini. *Stratehichni priorytety*, 2, 49-54. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_2_9.
9. Storonyans'ka, I. (2008). Protsesy konverhentsiyi/dyverhentsiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrayiny: pidkhody do otsinky. *Rehional'na ekonomika*, 2, 73-84.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.

УДК 330

О. М. ЛЯШЕНКО
доктор економічних наук, професор,
Тернопільський національний економічний університет

О. Я. КОВАЛЬЧУК
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

ПРОГНОЗНА МОДЕЛЬ СВІТОВОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ ПІДХІД

Ляшенко, О. М. Прогнозна модель світового людського розвитку: економетричний підхід [Текст] / О. М. Ляшенко, О. Я. Ковальчук // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 73-85. – ISSN 2415-8453.

Анотація

У статті запропоновано економетричну удосконалену модель оцінювання і прогнозування людського розвитку на основі глобальних індикаторів. Проаналізовано основні індикатори, якими вимірюють рівень життя: Індекс людського розвитку; Індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням соціально-економічної нерівності; Індекс гендерної нерівності та індекс багатовимірної бідності (вбогості) населення.

Визначено проблемні аспекти методології розрахунку ІРЛ тенденції до вдосконалення, що пов'язані з необхідністю отримання порівнянних показників за відсутності необхідної соціальної статистики в більшості країн, що розвиваються, а за окремими показниками і в країнах з перехідною економікою. Проведено моделювання процесу обчислення індексу людського розвитку за даними досліджень рівня життя населення 187 країн світу, виконаних Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй для формування доповідей ООН про розвиток людини за 2014 р. Доведено, що при визначенні реального рівня життя в країні необхідно враховувати диспаритет валют.

Ключові слова: *людський розвиток; оцінювання; прогнозування; соціальна статистика; міжкраїнні порівняння.*

© О. М. Ляшенко, О. Я. Ковальчук, 2016

O. M. LYASHENKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Ternopil National Economic University

O. Ya. KOVAL'CHUK

PhD in Physical and Mathematical Sciences,
Associate Professor,
Ternopil National Economic University

PREDICTIVE MODEL OF WORLD HUMAN DEVELOPMENT: ECONOMETRIC APPROACH

Abstract

The article offers advanced econometric model for measuring and predicting human development which is based on global indicators. The basic indicators that measure the standard of living: Human Development Index; Human Development Index, adjusted for socio-economic inequalities; Gender inequality index and the index of population multidimensional poverty (poverty). The identified aspects of the methodology for calculating HDI, perspectives for improvement, which are related to the need for obtaining the comparable performance without the necessary social statistics in most developing countries, and in some indicators and countries with economies in transition. The modeling process of calculating the Index of Human Development according to research standard of living of 187 countries carried Development Programme and the United Nations to form a UN report on human development for 2014. It has been proved that in determining the actual level of life in the country should be considered disparity of currencies.

Keywords: *human development; assessment; forecasting; social statistics; inter-country comparisons.*

JEL classification: C51, C52, C53, C61, J13, O21

Вступ

Сучасне суспільство вважають високорозвиненою цивілізацією, однак 1,2 мільярда людей у світі живуть не більше, ніж на $ 1,25 на день. За даними Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) у злиднях живуть майже 1,5 мільярди чоловік у 91 країні, що розвиваються [1]. Вони позбавлені можливостей у галузі охорони здоров'я, освіти та гідного рівня життя. У цілому масштаби зубожіння скорочуються, однак майже 800 мільйонів людей у світі ризикують опинитись за межею бідності.

«Декларація тисячоліття» ООН, прийнята у 2000 р. 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, визначила межі цінностей, принципів і ключових чинників розвитку за трьома основними мандатами Організації Об'єднаних Націй: мир і безпека, розвиток і права людини.

Дорожня карта до втілення «Декларації тисячоліття» запропонувала набір із універсальних цілей з конкретними термінами і кількісними показниками, спрямованими на ліквідацію всіх основних перешкод на шляху до гідного життя будь-якої людини в будь-якому суспільстві:

– викорінення голоду та крайньої бідності;
– забезпечення доступу до освіти, забезпечення гендерної рівності;
– скорочення материнської та дитячої смертності;
– зменшення масштабів ВІЛ/ СНІДу та інших захворювань;
– забезпечення екологічної стійкості;
– гармонізація зовнішньої допомоги для країн, що розвиваються.

Період 2000–2015 років було визначено як термін реалізації восьми Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ) відповідно до встановлених показників. Після розроблення універсальних рамок ЦРТ у багатьох країнах світу було здійснено адаптацію ЦРТ та встановлено цільові показники розвитку з урахуванням специфіки національної ситуації. Людський розвиток як одну з цілей тисячоліття вказано найголовнішою у глобальному масштабі. Актуальність досліджень рівня життя у міжнародному масштабі не втрачає своєї важливості і в XXI столітті, яке справедливо можна назвати епохою глобальних міжнаціональних конфліктів.

Мета статті

Мета дослідження – запропонувати економетричну удосконалену модель оцінювання і прогнозування людського розвитку на основі глобальних індикаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні серед основних індикаторів, які вимірюють рівень життя, використовують: Індекс людського розвитку (ІЛР), який є зведеним показником, обчисленим на основі середньостатистичних даних країн і не враховує внутрішньої нерівності; Індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН); Індекс гендерної нерівності (ІГН) та індекс багатовимірної бідності (вбогості) населення (ІВН). Одним з найбільш авторитетних серед різноманітних світових рейтингів є ІЛР.

Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI) – стандартний інструмент для загального зіставлення рівня життя різних країн і регіонів світу. До 2013 року його називали Індексом розвитку людського потенціалу (ІРЛП). У деяких перекладах оригінального терміна Human Development Index (HDI) його також називають Індекс гуманітарного розвитку (ІГР). Індекс уведений групою пакистанських економістів під керівництвом Махбуба-уль-Хака (Mahbub ul Haq). Сучасний вигляд показник отримав у 90-х роках XX століття після численних доопрацювань групою економістів на чолі з Амартією Сеном (Amartya Sen) [2].

Щорічно цей індекс розраховують експерти Програми розвитку ООН спільно з групою незалежних міжнародних експертів для міждержавного порівняння основних характеристик людського потенціалу країн і використовують у межах спеціальної серії доповідей ООН про розвиток людини [3]. Доповідь дає можливість оцінити в зіставленні і довгостроковій перспективі рівень життя населення 187 країн світу.

Доповіді про розвиток людського потенціалу готують на різних рівнях: регіональному, національному та міжнародному. У підсумковій доповіді при визначенні місця країни у світовому рейтингу враховують практично всі основні показники рівня життя населення: рівень грамотності і освіти; тривалість життя; рівень народжуваності; рівень смертності; рівень ВВП на душу населення; індекс споживчих цін; кількість користувачів мобільного зв'язку та Інтернет-мережею; якість питної води; кількість ВІЛ-інфікованих; розвиток охорони здоров'я; споживання різних видів енергії; площа лісів; рівень нерівності між чоловіками і жінками; становище в галузі прав людини; стан довкілля; рівень злочинності; рівень безробіття тощо.

Основну доповідь, яка містить індекс (рейтинг) розвитку, готують тисячі фахівців у більш ніж 600 проміжних доповідях. У доповіді визначаються чотири індекси: HDI – індекс розвитку людського потенціалу (сумарні вимірювання людського розвитку), GDI – гендерні питання (нерівність чоловіка і жінки), GEM – заходи з реалізації прав жінок, IPP – індекс убогості населення (рівень бідності) [3].

На сьогодні розроблена і науково обґрунтована узагальнена система показників, яка характеризує кількісні та якісні характеристики соціально-економічної диференціації соціального розвитку країн світу, що містить:

- коефіцієнт диференціації індексу розвитку людського потенціалу, що характеризує ступінь відмінності в соціально-економічному розвитку аналізованих країн, регіонів усередині країни, соціальних груп;
- коефіцієнт диференціації індексу здоров'я (довголіття), що показує, наскільки стан здоров'я в одній країні, регіоні краще, ніж в іншому;
- коефіцієнт диференціації індексу освіти. Такий показник визначає ступінь перевищення рівня освіти населення в одній країні (регіоні або іншому об'єкті дослідження) над рівнем освіти (грамотності) населення іншої країни;
- коефіцієнт диференціації індексу доходу, що визначає ступінь економічної диференціації аналізованих країн або регіонів;
- коефіцієнт диференціації індексу смертності як показник відмінностей у стані здоров'я порівнюваних країн або регіонів;
- коефіцієнт диференціації рівня професійної освіти, що відображає відмінності в охоплення навчанням другого і третього ступеня освіти в досліджуваних країнах або регіонах.

ІЛР є узагальненим вимірником оцінки якості життя населення в будь-якій країні за трьома основними показниками: очікувана тривалість життя при народженні, рівень освіченості населення, рівень реальних доходів населення.

Залежно від значення ІЛР країни прийнято класифікувати за рівнем розвитку: найвищий (42 країни), високий (43 країни), середній (42 країни) і низький (42 країни) рівень.

При розрахунку ІЛР використовують не номінальний ВВП на душу населення, а саме ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності. Курс головних світових валют, перш за все долара, відносно більшості національних валют надто завищений, порівняно з їх реальною купівельною спроможністю.

Диспаритет валют означає, що реальний «розрив» у рівні життя розвинених країн (зокрема США) та слаборозвинених країн насправді є нижчим, ніж виражений через номінальний ВВП на душу населення. Тому цю обставину необхідно враховувати при визначенні реального рівня життя в країні.

1. Модель визначення ІЛР

Методологію розрахунку ІЛР постійно уточнюють і вдосконалюють. Найбільші труднощі пов'язані з необхідністю отримання зіставних показників за відсутності необхідної соціальної статистики в більшості країн, що розвиваються, а за окремими показниками – і в країнах з перехідною економікою.

Індекс ІЛР як зведений показник розраховують як середньозважений декількох індексів [6, 7]:

- очікувана тривалість життя, для оцінювання довголіття;
- рівень життя, встановлений через величину валового національного доходу (ВНД) на душу населення за паритетом купівельної спроможності у доларах США;

– рівень грамотності населення країни (середня тривалість отриманої освіти дорослого населення) та очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку.

Довголіття характеризує здатність прожити довге і здорове життя, що є природним життєвим вибором і однією з основних універсальних потреб людини. Базовий показник довголіття – очікувана тривалість життя, яку характеризує середня тривалість майбутнього життя при народженні. Цей показник, який обчислюють окремо для чоловічого і жіночого населення та розраховують на основі умовного покоління, що складається із сукупності людей різного віку, які померли у поточному році.

Очікувана тривалість життя одним числом виражає інтенсивність смертності населення конкретної країни (регіону тощо) у поточному календарному році – характеризує довголіття гіпотетичного новонародженого, який проживе все життя в умовах такої інтенсивності смертності.

Насправді за умов постійного вдосконалення системи охорони здоров'я та підвищення якості життя реальний новонароджений у поточному році проживе в середньому довше, ніж гіпотетичний.

Освіченість розглядають як здатність до отримання та накопичення знань, до спілкування та обміну інформацією. Характеристиками освіченості є грамотність дорослого населення та повнота охоплення навчанням. Грамотність розглядають як здатність людини прочитати, зрозуміти і написати короткий простий текст, що стосується повсякденного життя.

Рівень грамотності дорослого населення – частка грамотних у віці 15 років і старше – є найважливішим базовим показником цього напрямку людського розвитку. Рівень грамотності відносять до реального населення. Він є показником стану освіти і деякою мірою залежить від грамотності населення протягом попередніх 10-20 років.

Для індустріальних країн з ринковою економікою рівень грамотності встановлюють рівним 99 %. Ураховуючи тенденції підвищення освітнього рівня і необхідність більш адекватного відображення відмінностей між індустріальними країнами, освіченість почали оцінювати комбінацією двох базових показників: рівнем грамотності дорослого населення та сукупною часткою учнів.

Останній показник розраховують як відношення загальної кількості учнів (зараховані) на всіх ступенях навчання (початкової, середньої, середньої спеціальної, вищої, післядипломної освіти) незалежно від їх віку до загальної кількості населення у віці від 6 до 24 років.

Рівень життя характеризує доступ до матеріальних ресурсів, необхідних для гідного існування, сюди належать ведення здорового способу життя, забезпечення територіальної та соціальної мобільності, обмін інформацією та участь у житті суспільства.

Рівень життя, на відміну від довголіття і освіченості, тільки відкриває можливості, що є у людини, але не визначає їх використання. Це засіб, що розширює можливість вибору, але не власне вибір. Рівень життя є непрямим індикатором можливостей.

Вибір базового показника, який би адекватно відображав цей напрямок людського розвитку, є серйозною проблемою. Ідеальний показник рівня життя повинен враховувати численні фактори. Зокрема, це особистий дохід, розподіл доходів між верствами суспільства, накопичена власність, доступ до земельних ресурсів і кредитів, розвиненість інфраструктури і механізм доступу до громадських фондів споживання (охорони здоров'я, освіти, транспорту, комунальних послуг та ін.),

індивідуальний стиль життя, розмір і структуру сім'ї, блага, вироблені в домашньому господарстві, природно-кліматичні та екологічні умови в місці проживання і т. ін.

Оскільки в ІЛР об'єднані натуральні та вартісні показники, кожен показник індексують у межах від 0 до 1. Індекси визначають відхилення показників регіону від мінімальних і максимальних значень відповідних показників. При розрахунках ІЛР для кожного з них встановлені фіксовані мінімальні і максимальні значення.

Формула переведення показника (x) в індекс:

$$x_{\text{зід}} = \frac{x - \min(x)}{\max(x) - \min(x)}_{x},$$

де $min(x)$ і $max(x)$ – мінімальне і максимальне значення показника x відповідно.

Індекс людського розвитку конкретної країни подають як середнє арифметичне від трьох наступних показників:

індекс тривалості життя $Tr = \frac{ST - 25}{85 - 25}$;

індекс освіти $O = \frac{2}{3} \times RG + \frac{1}{3} \times SC$;

індекс грамотності дорослого населення $G = \frac{RG}{100}$;

індекс сукупної частки учнів = $C = \frac{SC}{100}$;

індекс ВВП $VVP_{\text{зід}} = \frac{\log(VVP) - \log(100)}{\log(4000) - \log(100)}$.

ST – середня тривалість життя;

G – рівень грамотності дорослого населення у відсотках;

C – сукупна частка учнів;

VVP – ВВП на душу населення, розрахований за паритетом купівельної спроможності (у доларах США).

Загальний показник має діапазон від 0,001 до 1. Його розраховують для кожної країни. За величиною ІЛР визначають її місце у світовому рейтингу.

2. Моделювання процесу обчислення індексу людського розвитку

За даними досліджень рівня життя населення 187 країн світу, виконаних Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй для формування доповідей ООН про розвиток людини за 2014 р. [3], проведемо аналіз аналітичної моделі обчислення індексу людського розвитку. Роботу виконано у середовищі програмного пакету Statistica, одного з найбільш популярних статистичних засобів для пошуку закономірностей, прогнозування, класифікації та візуалізації даних.

Специфікацію моделі (аналітичну форму економетричної моделі) запишемо у вигляді [4]:

$$I = b_0 + b_1 Tr + b_2 VVP + b_3 G + b_4 SC + \varepsilon,$$

де Tr – очікувана тривалість життя, VVP – валовий національний дохід на душу населення, G – середня тривалість отриманої освіти дорослого населення, SC – очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку.

З отриманих результатів регресійного аналізу (рис. 1) випливає, що залежність між показником і факторами сильна (R^2=0,96); побудована лінійна регресія адекватно

описує взаємозв'язок між показником і факторами, вільний член статистично значимий (p<0,01); усі регресійні коефіцієнти є значимими.

Multiple Regression Results

Dependent: ІРЛП Multiple R = ,98095980 F = 1160,824
R?= ,96228212 df = 4,182
No. of cases: 187 adjusted R?= ,96145316 p = 0,000000
Standard error of estimate: ,030642447
Intercept: -,177857228 Std.Error: ,0213965 t(182) = -8,312 p = ,0000

Очікувана три b*=,415 Валовий націо b*=-,03 Середня трива b*=,356
Очікувана три b*=,290

Рис. 1. Результати регресійного аналізу моделі

Отримано наступні точкові оцінки параметрів моделі (рис. 2):

- вільний член b_0 = -0,177857;
- коефіцієнт b_1 (при незалежній змінній Tr) = 0,007333;
- коефіцієнт b_2 (при незалежній змінній VVP) = -0,000045;
- коефіцієнт b_3 (при незалежній змінній G) = 0,018173;
- коефіцієнт b_4 (при незалежній змінній SC) = 0,015934.

Regression Summary for Dependent Variable: ІРЛП (Ex4_1.sta)
R= ,98095980 R?= ,96228212 Adjusted R?= ,96145316
F(4,182)=1160,8 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,03064

N=187	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(182)	p-value
Intercept			-0,177857	0,021396	-8,31245	0,000000
Очікувана тривалість життя	0,414950	0,023282	0,007333	0,000411	17,82288	0,000000
Валовий національний дохід	-0,034868	0,014785	-0,000045	0,000019	-2,35837	0,019416
Середня тривалість отриманої освіти дорослого населення	0,356145	0,025319	0,018173	0,001292	14,06631	0,000000
Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку	0,290201	0,026430	0,015934	0,001451	10,97998	0,000000

Рис. 2. Точкові оцінки параметрів моделі

Коефіцієнти b* оцінюють за стандартизованими даними, що мають вибіркове середнє, рівне 0, і стандартне відхилення, яке дорівнює 1. Тому величини b* дають змогу оцінити внески кожного фактора у прогнозування показника.

За підсумковою таблицею регресії побудуємо модель наступного вигляду:

$$I = -0{,}177857 + 0{,}007333 \cdot Tr - 0{,}000045\ VVP + 0{,}018173 \cdot G + 0{,}015934 \cdot SC + \varepsilon.$$

Для оцінки значущості отриманих коефіцієнтів регресійного рівняння використаємо t-критерій Стьюдента. У пакеті STATISTICA значення t-критерію (t_p) визначаються як відношення взятого за модулем коефіцієнта регресії до його стандартної помилки.

Обчислене значення t-критерію з рівнем значущості α = 0,01 і кількістю ступенів вільності df = 181 (t_t) = 4.182. Порівняємо значення t_p і t_t для кожного з отриманих параметрів:

t_p =-8,31245 > t_t – для вільного члена b_0;
t_p =17,82288> t_t – для коефіцієнта b_1;
t_p =-2,35837< t_t – для коефіцієнта b_2;
t_p =14,06631> t_t – для коефіцієнта b_3;
t_p =10,97998> t_t – для коефіцієнта b_4.

Статистично значущими є коефіцієнти b_0, b_1, b_3, b_4. Коефіцієнт b_2 сформований під впливом випадкових чинників. Це пояснює той факт, що при розрахунку ІЛР використовують не номінальний ВВП на душу населення, а ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності із завищеним курсом долара. Тому фактор *VVP* можна усунути з моделі як неінформативний. Аналогічний висновок можна зробити, порівнюючи значення рівня значущості з прийнятим нами рівнем α=0,01. Для b_0, b_1, b_3, b_4 показник імовірності випадкових значень параметрів регресії менший за 1 % (0,01·100 %). Тому можна зробити висновок про те, що отримані коефіцієнти статистично значимі та надійні. Для b_2 робимо висновок про випадковість його значення, оскільки α=0,19·I00 %=20 %>1 %. Це дає можливість розглядати b_2 як неінформативний фактор. Його можна вилучити з рівняння для покращення моделі.

Вільний член b_0, оцінює агрегований вплив інших (крім врахованих у моделі *Tr*, *VVP*,·*G*, *SC*) факторів на результат *I*. Коефіцієнти b_1, b_2, b_3, b_4 вказують на те, що зі збільшенням на одиницю значень *Tr*,·*G* та *SC* залежна змінна *I* збільшується на 0,007333, 0,018173 та 0,015934 відповідно. І зменшується на 0,000045 при збільшенні *VVP* на 1. Порівнювати ці значення не можна, оскільки вони залежать від одиниць вимірювання кожної ознаки і є незіставними між собою. Для порівняння використовують відносні показники – β-коефіцієнти (стовпець *b**, рис. 2).

Оцінимо тісноту парних залежностей залучених у модель факторів за допомогою матриці парних коефіцієнтів кореляції (рис. 3).

egression (Ex4_1.sta)
and choose Rerun or Resume to Rerun or Resume this analysis

Correlations (Ex4_1.sta)

Variable	**Очікувана тривалість життя**	Валовий національний дохід	Середня тривалість отриманої освіти дорослого населення	Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку	ІРЛП
Очікувана тривалість життя	1,000000	-0,219308	0,728735	0,755600	0,901409
Валовий національний дохід	-0,219308	1,000000	-0,202108	-0,186329	-0,251923
Середня тривалість отриманої освіти дорослого населення	0,728735	-0,202108	1,000000	0,799799	0,897683
Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку	0,755600	-0,186329	0,799799	1,000000	0,895079
ІРЛП	0,901409	-0,251923	0,897683	0,895079	1,000000

Рис. 3. Матриця парних коефіцієнтів кореляції

Отримані значення парних коефіцієнтів кореляції свідчать про тісний зв'язок індексу людського розвитку країни (*I*) як з показником тривалості життя (*Tr*) – 0,9, так і з середньою тривалістю отриманої освіти дорослого населення (*G*) – 0,9 та очікуваною тривалістю навчання дітей шкільного віку (*SC*) – 0,9. При цьому потрібно враховувати тісний міжфакторний зв'язок *G* з *SC* (0,8). Для покращення моделі фактор *VVP* можна усунути як недостатньо статистично надійний.

Оцінимо тісноту зв'язку значень двох змінних, без впливу всіх інших змінних, наведених у рівнянні множинної регресії, можна за допомогою матриці лінійних коефіцієнтів часткової кореляції (рис. 4).

Variables currently in the Equation; DV: ІРЛП (Ex4_1.sta)

Variable	**b* in**	Partial Cor.	Semipart Cor.	Tolerance	R-square	t(182)	p-value
Очікувана тривалість життя	0,414950	0,797339	0,256576	0,382331	0,617669	17,82288	0,000000
Валовий національний дохід	-0,034868	-0,172203	-0,033951	0,948079	0,051921	-2,35837	0,019416
Середня тривалість отриманої освіти дорослого населення	0,356145	0,721718	0,202497	0,323284	0,676716	14,06631	0,000000
Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку	0,290201	0,631242	0,158066	0,296674	0,703326	10,97998	0,000000

Рис. 4. Матриця лінійних коефіцієнтів часткової кореляції

Коефіцієнти часткової кореляції дають точнішу характеристику тісноти залежності двох ознак, ніж коефіцієнти парної кореляції, тому що «очищають» парну залежність від взаємодії даної пари ознак з іншими наведеними в моделі ознаками. Найбільш тісно індекс людського розвитку країни (*I*) пов'язаний з показником тривалості життя (*Tr*) – 0,8, з середньою тривалістю отриманої освіти дорослого населення (*G*) – 0,7 та очікуваною тривалістю навчання дітей шкільного віку (*SC*) – 0,6 порівняно зі зв'язком *I* з ВВП (*VVP*) – -0,2. Цей факт свідчить про доцільність усунення фактору *VVP* з моделі.

Напівчасткова кореляція – кореляція фактору та показника в припущенні, що контролюється вплив інших факторів на даний фактор, але не контролюється вплив факторів на показник. Якщо напівчасткова кореляція мала, у той час як часткова кореляція відносно велика, то відповідний фактор може мати самостійну «частку» у поясненні мінливості залежної змінної, тобто «частку», що не пояснюється іншими факторами. У нашому випадку фактори *Tr*,·*G* та *SC* мають самостійну частину в поясненні мінливості відгуку.

Часткові коефіцієнти кореляції змінних *Tr*,·*G* та *SC* значимі при рівні значущості $p \leq 0{,}01$, а частковий коефіцієнт кореляції змінної *VVP* значимий при рівні значущості $p = 0{,}2$.

Значення коефіцієнтів множинної детермінації дають можливість зробити висновок про достатньо високу (більше 60 %) детермінованість результативної ознаки *I* в моделі факторними ознаками *Tr*,·*G* та *SC*.

3. Оцінка адекватності моделі на основі аналізу залишків

Залишки – це різниці між спостережуваними значеннями (емпіричними) та модельованими (аналітичними), тобто значеннями, підрахованими за моделлю з оціненими параметрами. Модель можна вважати задовільною, якщо залишки некорельовані й розподілені (приблизно) за нормальним законом [4].

Побудуємо таблицю залишків (рис. 5) і перевіряємо, чи виходять залишки за межі інтервалу $(-3s,3s)$, де s – емпіричне середньоквадратичне відхилення залишків (на графіку залишок позначений*). У нашій моделі залишки не виходять за межі інтервалу $(-3s,3s)$. Середнє залишків 0, медіана – 0,000967.

Для візуального аналізу розподілу залишків використаємо нормальні ймовірнісні графіки. Побудуємо P-P діаграму порівняння залишків моделі з нормальним розподілом (рис. 6).

Raw Residual (Ex4_1.sta)
Dependent variable: ІРЛП

Case	Raw Residuals -3s . . . 0 . . . +3s	Observed Value	Predicted Value	Residual	Standard Pred. v.	Standard Residual	Std.Err. Pred.Val	Mahalanobis Distance	Deleted Residual	Cook's Distance
177	. . . *| . . .	0,396000	0,405469	-0,009470	-1,82990	-0,30903	0,005428	4,84105	-0,009776	0,000639
178	. . . *| . . .	0,393000	0,400465	-0,007465	-1,86259	-0,24363	0,006285	6,83048	-0,007793	0,000544
179	. . . *| . . .	0,392000	0,401164	-0,009165	-1,85802	-0,29908	0,005542	5,09007	-0,009474	0,000625
180	. . . *| . . .	0,389000	0,395496	-0,006496	-1,89505	-0,21200	0,013573	35,49763	-0,008082	0,002729
181	. . . | * . . .	0,388000	0,378037	0,009963	-2,00908	0,32513	0,005638	5,30192	0,010312	0,000767
182	. . * | . . .	0,381000	0,410441	-0,029441	-1,79743	-0,96080	0,009139	15,54920	-0,032315	0,019785
183	. . . | . * . .	0,374000	0,328645	0,045355	-2,33169	1,48014	0,007179	9,21586	0,047989	0,026928
184	. . . | * . . .	0,372000	0,342681	0,029319	-2,24002	0,95682	0,005968	6,06128	0,030475	0,007505
185	. . . * . . .	0,341000	0,342397	-0,001397	-2,24187	-0,04559	0,010975	22,86477	-0,001602	0,000070
186	. . * . | . . .	0,338000	0,379909	-0,041909	-1,99686	-1,36768	0,008992	15,02158	-0,045858	0,038571
187	. . . | * . . .	0,337000	0,322989	0,014011	-2,36864	0,45726	0,016254	51,34066	0,019497	0,022784
Minimum	. * . | . . .	0,337000	0,322989	-0,066176	-2,36864	-2,15961	0,002344	0,09380	-0,068038	0,000000
Maximum	. . . | . . . *	0,944000	0,974957	0,111889	1,88976	3,65145	0,016254	51,34066	0,115900	0,099008
Mean	. . . * . . .	0,685631	0,685631	0,000000	0,00000	0,00000	0,004624	3,97861	-0,000056	0,005692
Median	. . . * . . .	0,717000	0,722237	-0,000967	0,23910	-0,03156	0,004189	2,48212	-0,000981	0,001375

Рис. 5. Таблиця залишків множинної регресійної моделі

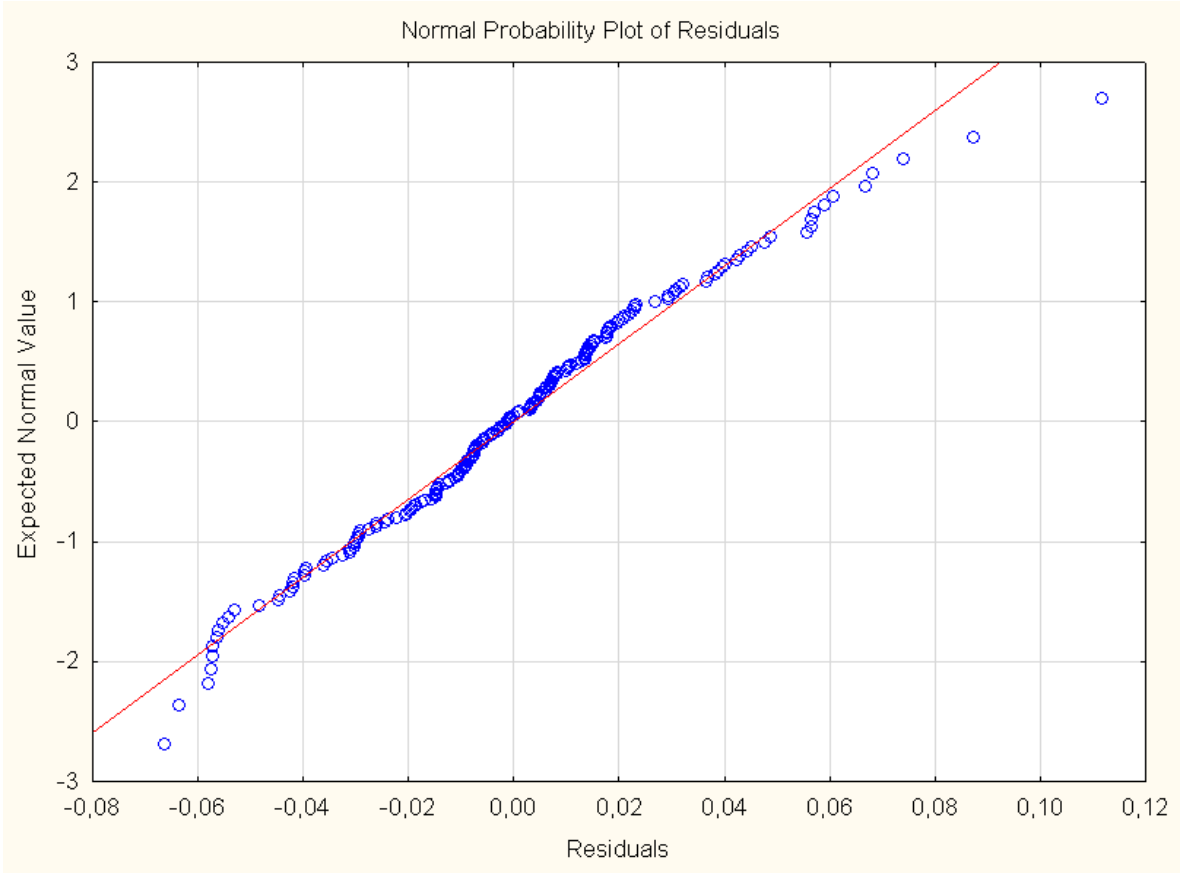

Рис. 6. P-P діаграма порівняння залишків моделі з нормальним розподілом

Побудуємо графік порівняння прогнозованих значень показника і спостережуваних значень (рис. 7).

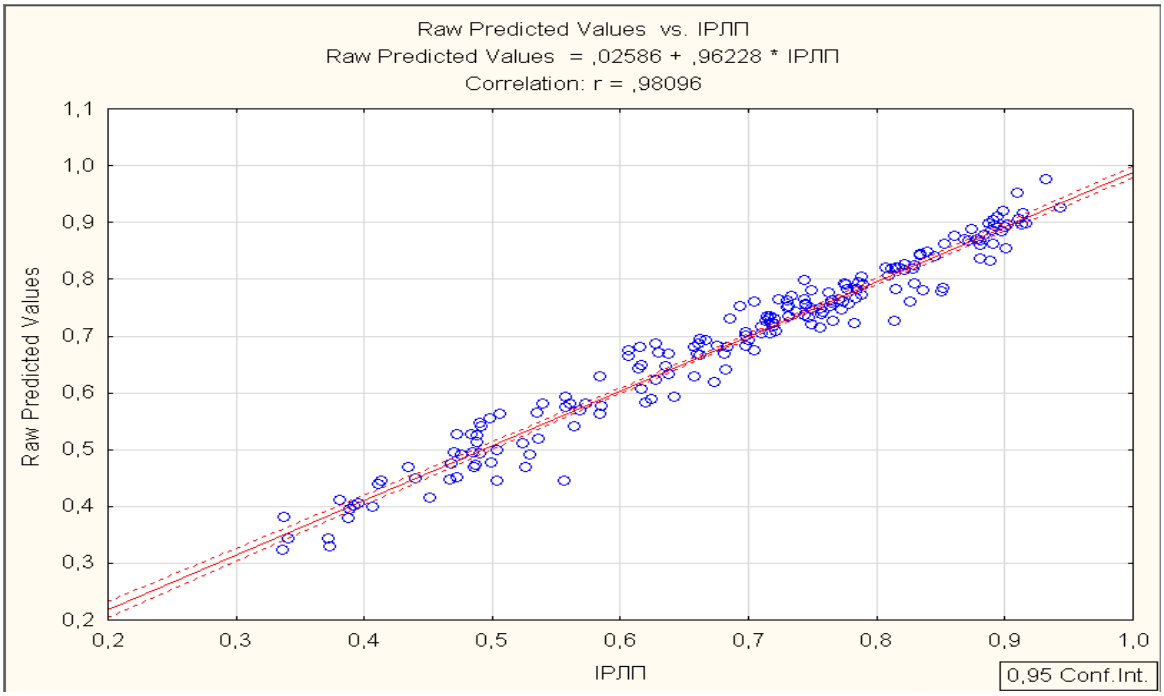

Рис. 7. Графік порівняння прогнозованих і спостережуваних значень показника

4. Перевірка на відповідність закону розподілу залишків нормальному закону

Однією з умов коректного застосування регресійного аналізу є відповідність закону розподілу залишків нормальному закону (рис. 8).

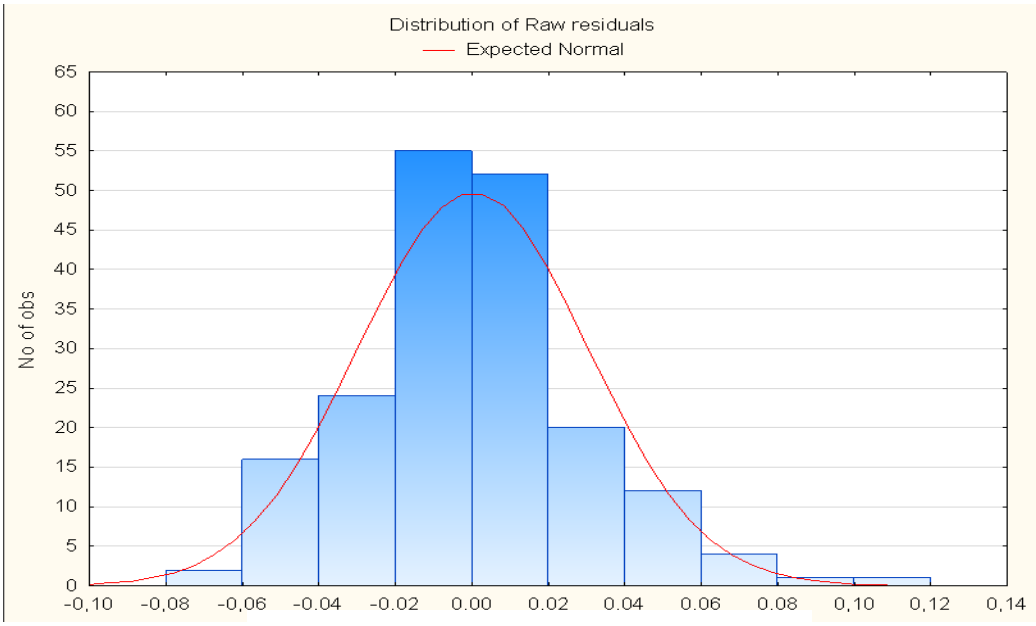

Рис. 8. Графік розподілу залишків

У нашому випадку залишки відповідають нормальному закону розподілу.

Проведені дослідження у середовищі програмного пакету Statistica (рис. 9) показали, 30-те спостереження (Бруней) ідентифікується як викид.

Case	Standard Residuals	Standard Residual: ІРЛП (Ex4_1.sta) Outliers					
		Observed Value	Predicted Value	Residual	Standard Pred. v.	Standard Residual	Std.Err. Pred.Val
30	. . . |* . . .	0,852000	0,783762	0,068238	0,64096	2,22690	0,003460
31	. . . | * . . .	0,851000	0,777000	0,073999	0,59679	2,41493	0,003731
40	. . . |* . . .	0,827000	0,760015	0,066984	0,48585	2,18600	0,003107
46	. . . | *. . .	0,814000	0,726633	0,087367	0,26781	2,85117	0,004006
131	. . . * . . .	0,616000	0,679513	-0,063513	-0,03996	-2,07271	0,004854
134	. . . *| . . .	0,607000	0,673176	-0,066176	-0,08135	-2,15961	0,005070
144	. . . | . * . .	0,556000	0,444111	0,111889	-1,57751	3,65145	0,005700
Minimum	. . . *| . . .	0,556000	0,444111	-0,066176	-1,57751	-2,15961	0,003107
Maximum	. . . | . * . .	0,852000	0,783762	0,111889	0,64096	3,65145	0,005700
Mean	. . . |* . . .	0,731857	0,692030	0,039827	0,04180	1,29973	0,004275
Median	. . . |* . . .	0,814000	0,726633	0,068238	0,26781	2,22690	0,004006

Рис. 9. Аналіз викидів

Очевидно, що вилучати це спостереження (1 із 187) з моделі не доцільно, оскільки регресія суттєво не зміниться.

За допомогою побудованої регресійної моделі можна отримати прогнозні значення залежної Індексу людського розвитку для заданих значень регресорів та знайти інтервал надійності.

Наприклад для Tr = 68,5, VVP = 8,215·G = 11,3 та·SC = 15,1 отримаємо наступне прогнозне значення (рис. 10).

Variable	Predicting Values for (Ex4_1.sta) variable: ІРЛП		
	b-Weight	Value	b-Weight * Value
Очікувана тривалість життя	0,007333	68,50000	0,502293
Валовий національний дохід	-0,000045	8,21500	-0,000366
Середня тривалість отриманої освіти дорослого населення	0,018173	11,30000	0,205359
Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку	0,015934	15,10000	0,240608
Intercept			-0,177857
Predicted			0,770037
-95,0%CL			0,760219
+95,0%CL			0,779854

Рис. 10. Прогнозні значення індексу людського розвитку для заданих значень регресорів

Передбачуване значення для I = 0,76 із ймовірністю 0,95 дійсне значення I має потрапити в інтервал (0,77; 0,78).

Дані були розраховані за реальними значеннями показників України за 2014 рік [4], для якої ІЛР становить 0,734. Це свідчить про те, що при визначенні реального рівня життя в країні необхідно враховувати диспаритет валют.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Подальше удосконалення методології оцінювання і широке впровадження економетричних оцінок людського розвитку в практику стане реалізацією гуманізації економіки, нових підходів до прогнозування та розроблення оптимальних заходів розвитку за критерієм вартості й ефективності, визначення сприятливого і

несприятливого впливу на розвиток людини економічних, політичних змін, визначення пріоритетів при розподілі фінансових ресурсів.

Список літератури

1. Глобальний сайт ООН : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org.
2. Матеріали Вікіпедії : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki.
3. United Nations Development Programme. Human Development Reports : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/en/content/2014-human-development-report-media-package.
4. Ковальчук О. Я. Метод. вказівки для виконання практ. завдань з курсу "Статистичний аналіз даних" / О. Я. Ковальчук. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 88 с.
5. Звіт ООН з розвитку людського потенціалу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini.
6. Lutz, W. and KC, S. (2011). Global Human Capital: Integrating Education and Population. //*Science*, №333(6042), - pp. 587-592.
7. Anand, S. (1994). Human development Index: Methodology and Measurement. [online] Econpapers.repec.org. Available at: http://econpapers.repec.org/paper/hdrhdocpa/hdocpa-1994-02.htm [Accessed 10 Jun. 2016].

References

1. *Hlobal'nyy sayt OON*. (2016). Retrieved from: http://hdr.undp.org.
2. *Materialy Vikipediyi*. (2016). Retrieved from: http://uk.wikipedia.org/wiki.
3. *United Nations Development Programme. Human Development Reports*. (2014). Retrieved from: http://hdr.undp.org/en/content/2014-human-development-report-media-package.
4. Koval'chuk, O. Ya. (2015). *Metod. vkazivky dlya vykonannya prakt. zavdan' z kursu "Statystychnyy analiz danykh"*. Ternopil': Ekonomichna dumka.
5. *Zvit OON z rozvytku lyuds'koho potentsialu*. (2013). Retrieved from: http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini.
6. Lutz, W. and KC, S. (2011). Global Human Capital: Integrating Education and Population. *Science*, 333(6042), 587-592.
7. Anand, S. (1994). *Human development Index: Methodology and Measurement*. Retrieved from: http://econpapers.repec.org/paper/hdrhdocpa/hdocpa-1994-02.htm.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2016 р.

УДК 35.073.515

Л. В. НАЗАРОВА

доктор економічних наук,
доцент,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Р. М. СКУПСЬКИЙ

доктор економічних наук, професор
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
ВНЗ «Університет «Україна»

І. Ю. ГРИШОВА

доктор економічних наук,
головний науковий співробітник,
Інститут законодавства Верховної Ради України

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

Назарова, Л. В. Особливості дії організаційно-економічного механізму функціонування регіональних транспортно-логістичних систем [Текст] / Л. В. Назарова, Р. М. Скупський, І. Ю. Гришова // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 86-95. – ISSN 2415-8453.

Анотація

В статті досліджено особливості дії організаційно-економічного механізму формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем, розроблений з урахуванням особливостей логістичної системи водного транспорту метод інтегральної оцінки. Запропонована методика може також застосовуватися при аналізі наявних торговельних і виставкових центрів для перерозподілу потоків відвідувачів або для розрахунку вартості торгово-виставкового місця з урахуванням інтенсивності обороту відвідувачів.

Ключові слова: *система; організаційно-економічний механізм; транспорт; регіон; переміщення товарів; транспортно-логістична система.*

© Л. В. Назарова, Р. М. Скупський, І. Ю. Гришова, 2016

L. V. NAZAROVA

Doctor of Sciences (Economics),
Associate Professor,
Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynsky

R. M. SKUPS'KYY

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Mykolaiv Interregional Institute of Human Development
Higher Institution "University "Ukraine"

I. Yu. GRYSHOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Chief Researcher,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

FEATURES OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF FUNCTIONING OF REGIONAL TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEMS

Abstract

In the article the activity specifics of organizational and economic mechanism of formation and functioning of regional transport and logistics systems are investigated. Method of integrated evaluation is developed with the consideration of the logistics system of water transport. The proposed technique can be used for the analysis of existing trade and exhibition centers for redistribution of visitors. It can also be applied for calculation the cost of trade and exhibition space, taking into account the intensity of the turnover of visitors.

Keywords: *system, organizational and economic mechanism; transport; region; movement of goods; transport and logistics system.*

JEL classification: R11, R40

Вступ

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України сприяє розширенню зовнішньої торгівлі і, як наслідок, для реалізації цього потрібне нарощування виробничої потужності транспортно-логістичної системи. За прогнозом експертів, зростання вантажної бази в Україні до 2015 року спричинить потребу збільшення пропускної здатності транспортних систем. Зміни в динаміці країни, розвиток економічних зв'язків і глобалізація світової економіки висувають нові вимоги до діяльності транспорту. Ці вимоги призводять до необхідності пошуку нових можливостей у його діяльності, визначення напрямків розвитку, оцінки попиту на нові послуги. Це обумовлено необхідністю підвищення конкурентоспроможності в боротьбі за вантажопотоки, зниженням інвестиційних ризиків при розвитку інфраструктури транспорту.

Аспекти формування регіональних логістичних транспортно-розподільчих систем і проблеми розвитку транспортно-виробничих комплексів досліджуються у наукових працях С. М. Бортніка, О. П. Величка, Л. В. Забуранної, Р. Р. Ларіної, Р. Г. Леонтьєва, О. М. Лопаткіна, О. О. Краснoруцького, В. І. Павлова, Т. А. Прокоф'євої, Є. М. Сича [2-6]. Проблемами ефективності логістичного обслуговування цікавились

П. В. Нікітін, В. І. Сергєєв та ін. Аспекти забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах міжнародних транспортних коридорів розглядаються в роботах М. І. Данька, В. Л. Диканя, О. В. Митяй, Б. О. Язлюка, Т. А. Чернявської, Н. В. Якименко [7-10].

Мета та завдання статті

Метою статті є дослідження особливостей дії організаційно-економічного механізму формування та функціонування регіональних транспортно-логістичних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процеси глобалізації на транспорті обґрунтовують необхідність використання в сучасних ринкових умовах геополітичних концепцій для раціонального управління транспортними й вантажними потоками [1].

Специфіку транспортно-логістичної системи Причорноморського регіону визначає наявність розвиненої мережі морських і річкових портів і портопунктів, які є по суті транспортно-логістичними центрами. Зупинимося на цьому детальніше. Сфера портових послуг – це специфічна галузь економіки, що належить до числа найменш досліджених не тільки у вітчизняній, але й у світовій економіці.

Перехід від транспортних функцій порту до логістичної означає, що він змінює характер свого функціонального призначення. Його цілями стають основні цілі логістики (оптимальне використання пропускної здатності, висока гнучкість у виробничій діяльності, швидка реакція на вимоги клієнтури, готовність до надання послуг, їх надійність, короткі строки виконання послуг, скорочення витрат, безперервне інформаційне обслуговування клієнтури, облік потреб і запитів клієнтури). Реалізація цих цілей підвищує конкурентоспроможність порту, при цьому змінюється його інфраструктура (формуються транспортно-логістичні центри на території порту, навколо утворюється припортова промислово-логістична зона) [2].

Для реалізації нових функцій портам необхідно вбудовуватися в логістичний ланцюг поставок. Порти можуть брати участь у цьому або як організатори доставки вантажів на різних етапах руху товарів, або як логістичні елементи стику між транспортними компонентами системи (рис. 1).

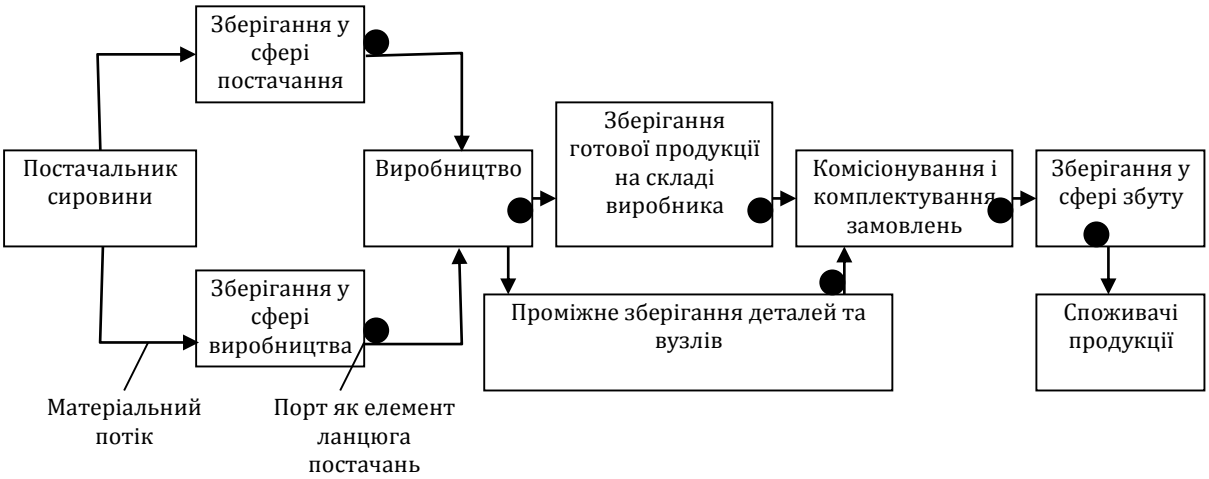

Рис. 1. Логістичний ланцюг поставок

Зазначимо, що у світовий глобалізованій економіці для реалізації конкурентних

переваг портам необхідно використовувати наявний досвід у диспетчеризації із застосуванням сучасних ІТ-технологій [3].

У результаті змін призначення портів змінюється від простого забезпечення взаємодії видів транспорту до створення повного логістичного сервісу. У їх структурі з'являються транспортно-логістичні центри, у яких створюється не тільки додана вартість у ціні продукції, але й нова форма взаємодії, що забезпечує інтеграцію компаній – учасників логістичних ланцюгів поставок вантажопотоків експортно-імпортного, транзитного характеру. Порти здобувають координуючу роль у взаємодії видів транспорту й керуванні ланцюгами поставок

Логістичний ланцюг поставок вимагає економічної безпеки й стійкого функціонування транспорту, яку можна оцінити на основі зразкового переліку базових показників (табл. 1).

Таблиця 1. Індикатори економічної безпеки водного транспорту

Індикатор	Зміст
На державному рівні	Платоспроможний попит на всі види перевезень передбачає необхідність збереження мінімально можливого числа міжрегіональних зв'язків, а також зв'язків з віддаленими регіонами. Цей показник визначає з урахуванням строків доставки вантажів у зіставленні з конкуруючими видами транспорту, взаємозв'язок рівня тарифів і якості перевезень
	Платоспроможний попит підприємств водного транспорту на судна й інші види техніки
	Рівень бюджетної підтримки й державного регулювання діяльності транспорту з урахуванням мінімально необхідних інвестицій на недопущення критичного зношування виробничих потужностей (насамперед флоту й портового устаткування, засобів навігації), на їх відновлення й поліпшення структури.
На всіх рівнях	Рівень фінансової стабільності (характеризує підприємство в частині загроз втрати платоспроможності, проведення процедур санації або банкрутства, можливості припинення діяльності підприємства й розриву важливих транспортних зв'язків
	рівень ресурсного забезпечення діяльності підприємства (кількість і структура флоту, базових потужностей (засоби судноплавної навігації, бази технічного обслуговування флоту); забезпечення ПММ; персоналом; розміри й джерела інвестицій

Для підприємств водного транспорту Причорноморського регіону міжнародна транспортна інтеграції є досить актуальною проблемою, тому що вони можуть стати ділянками відразу декількох міжнародних транспортних коридорів (МТК) [3].

Для об'єктивної оцінки їх стійкого функціонування при розвитку водних шляхів у межах міжнародних транспортних коридорів можна застосувати комплексний підхід, що містить неформалізовані методи.

Проведений SWOT-аналіз (табл. 2) дозволяє прогнозувати, що в результаті відкриття міжнародних транспортних коридорів розгалужені водні шляхи Причорноморського регіону одержать свій позитивний розвиток: усунуться вузькі місця, збільшаться збори на утримання термінальної й шляхової інфраструктури. Відбудеться збільшення доходів від продажу транспортних послуг.

Таблиця 2. SWOT-аналіз стійкого функціонування підприємств водного транспорту Причорноморського регіону

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
– розгалужені водні шляхи; – розвинена промисловість і економіка Причорноморського регіону; – наявність циклічної опорної транспортної мережі; – наявність виходів до морських портів Чорного, Азовського та Середземного морів.	– вузькі місця внутрішніх водних шляхів; – нерозвинені інтермодальні перевезення; – недолік портових потужностей на Азові; – високий ступінь зношування основних фондів судноплавних компаній; – нерозвиненість транспортно-логістичної системи; – недостатня якість обслуговування флоту; – слабкість вітчизняних судноплавних компаній; – нерозвинена взаємодія між судноплавними компаніями; – зниження попиту на пасажирські послуги; – обмежений навігаційний період.
Можливості (O)	**Загрози (T)**
– оздоровлення водних шляхів; – зниження собівартості перевезень; – формування конкурентного середовища серед перевізників; – надання транспортних послуг за міжнародними стандартами; – збільшення доходів від продажу транспортних послуг; – реалізація транспортного потенціалу Причорномор'я; – розширення географії промислового виробництва; – інтеграція у світову економіку; – диверсифікованість номенклатури виробленої продукції, орієнтованої на експорт; – скорочення видатків держави на утримання водних шляхів і гідроспоруд за рахунок припливу зовнішніх інвестицій.	– сильна конкуренція іноземних судновласників; – перевантаження внутрішніх водних шляхів і гідротехнічних споруд; – різке зниження тарифів на перевезення; – відтік плавскладу на іноземні судна.

При цьому циклічна опорна транспортна мережа Причорномор'я одержить можливість розвиватися за рахунок зниження собівартості перевезень і підвищення конкурентного середовища серед перевізників. Перехід на надання транспортних послуг за міжнародними стандартами дозволить транспортній мережі конкурентно інтегруватися в європейську транспортну систему.

Промисловість і економіка Причорноморського регіону тільки виграють від розширення географії промислового виробництва, більшої орієнтації на експорт, зростання замовлень на реалізацію безпосередньо транспортного потенціалу Причорноморського регіону.

Водночас слабкі сторони можуть не дозволити реалізувати можливості від розвитку міжнародних транспортних коридорів по жодному з напрямків можливостей, що утворилися:

– для вітчизняних перевізників непереборною перешкодою може стати застарілий флот;
– для реалізації транспортного потенціалу Причорноморського регіону – відсутність інтермодальних перевезень, недолік портових потужностей на Чорному й Азовському морях, нерозвиненість транспортно-логістичної системи [4].

Здатність транспортної галузі зберігати стабільність функціонування в умовах розвитку водних шляхів для міжнародного судноплавства вимагає обґрунтування по кожному транспортному коридору.

За умови відкритості внутрішніх водних шляхів України для іноземного флоту критерій стійкого функціонування галузі буде менше одиниці до 2030 року навіть за умови виділення державою всіх задекларованих на розвиток внутрішнього водного транспорту й внутрішніх водних шляхів коштів.

Нами розроблений з урахуванням особливостей логістичної системи водного транспорту метод інтегральної оцінки. При цьому інтегральний показник стійкого функціонування поділений на часткові функціональні критерії з їх розрахунком по кожній зі складових. Оцінка повинна проводитися на базі оцінки економічного збитку інтересам організації й обґрунтуванні ефективності заходів по їх запобіганню.

Ми вважаємо, що повинні бути 2 напрямки оцінки заходів по забезпеченню економічної безпеки в транспортно-логістичній системі:

– визначення показників стійкого функціонування внутрішнього водного транспорту порівняно з іншими галузями транспорту, а також – із закордонними галузями-конкурентами;
– оцінка стійкого функціонування конкретного транспортного підприємства в зіставленні з підприємствами-конкурентами в межах як одного, так і декількох видів транспорту, що діють в одній географічній області або обслуговують конкурентні вантажопотоки.

Зроблені порівняння й оцінки показують, що ситуація зі зношуванням рухомого складу порівняно з іншими країнами водного транспорту не є критичною, а навіть, навпаки, показує кращий стан. Однак порівняння з іншими видами транспорту й середнім значенням по транспортній галузі показує протилежне.

Оцінка середнього рівня для підприємства по всіх параметрах наведеного критерію становить 15 балів, тобто транспорт регіону утримується на одному рівні з іншими підприємствами транспортної галузі (трохи нижче), що, однак, говорить про необхідність підвищення його конкурентоспроможності. Аналіз критерію здатності виконувати перевезення по його складових дає можливість зрозуміти необхідні напрямки для посилення конкурентоспроможності. Провізна спроможність транспортних засобів і досягнуті рівні перевезення вантажів дають можливість і перспективи для зростання, однак такі фактори, як зношування рухомого складу, збільшувані тарифи й сезонний характер роботи флоту є негативними сторонами, без усунення або зниження впливу яких неможливий подальший перспективний розвиток транспорту регіону.

Теоретичний і методологічний аспекти логістики і її понятійний апарат

показують, що ефективне управління складними транспортними системами в умовах масштабів нашої країни можливо тільки на основі оптимізації транспортних процесів. Це твердження виходить із логістичного бачення процесів транспортування матеріальних благ і розподілу транспортних ресурсів.

Нами проаналізовано низку математичних, логістичних і економічних методів, використовуваних при проектуванні й аналізі транспортних систем [4; 5; 6]. Вкажемо основні з них: розподільне й транспортне завдання, методи теорії графів, реінжиніринг транспортних процесів, аналіз транспортних систем на основі динамічних транспортних карт. На жаль, застосування економіко-математичних методів і комп'ютерних технологій для планування й управління транспортом у цей час недостатньо поширено. Застосування комп'ютерної техніки перебуває зараз на рівні управлінського, складського й бухгалтерського обліку, а іноді використовується тільки при формуванні бухгалтерської звітності. Необхідність застосування сучасних методів і технологій виявляється під час перевезення масових вантажів, у тому числі при змішаному перевезенні різними видами транспорту. У таких ситуаціях раціональний підхід може значно скоротити простої транспортних засобів, складські витрати, розподілити навантаження на перевантажувальних комплексах.

Існуючі математичні моделі з різних розділів математики [5] дозволяють формувати уявлення про основні технологічні процеси транспортування вантажів. При цьому вирішується більшість транспортно-логістичних завдань. Стохастичне моделювання вирішує завдання складської логістики, дискретна математика – теорія графів, транспортне й розподільне завдання дають можливість вирішувати оптимізаційні завдання безпосередньо перевізного процесу, імітаційне моделювання уможливлює проведення обліку випадкових факторів при вирішенні транспортних завдань.

Використовувані математичні методи й методики дозволяють враховувати особливості маршруту, вантажу, транспортного засобу, роблять виправлення на погодні умови. Необхідне всебічне обґрунтування обліку впливу людського фактору в перевізному процесі для повного його аналізу. У цей час основні рішення під час перевезення й перевантаженні вантажів приймаються людьми, які керуються насамперед своїм досвідом і інтуїцією. Таким чином, реальну картину транспортних процесів логістичної системи формують учасники цієї системи (водії, стивідори, експедитори) [7].

Під «елементом транспортної системи» мається на увазі об'єкт, що переміщається, що є безпосереднім учасником транспортного процесу, що робить вплив на інші елементи транспортної мережі й підпорядковується правилам і порядкам, встановленим у транспортній мережі, при цьому вибір напрямку руху залежить від переваги керуючого суб'єкта (наприклад, водія). Транспортними системами в межах нашого дослідження є динамічні системи, у яких здійснюється переміщення її елементів, при цьому розташування вузлових ділянок повинне передбачати наявність не менше двох варіантів маршрутів. Такими системами можуть бути переміщення транспортних засобів по території причальних комплексів, транспортні потоки в межах міської мережі автомобільних доріг, переміщення людей у торгових центрах і т. д.

Урахування переваг людей – учасників транспортного процесу -дозволить зняти напругу на найбільш завантажених ділянках, змістивши потоки на альтернативні траси.

Алгоритм, який містить комплексний аналіз транспортної системи з урахуванням людського фактору, може мати наступну структуру:

1. Шляхи формування алгоритму для визначення методики пошуку максимального потоку транспортної мережі.
2. Транспортна модель, яка враховує всі необхідні особливості системи, у тому числі – людський фактор.
3. Методика, що дозволяє оцінити вплив усіх факторів.
4. Показники транспортної системи з використанням запропонованої методики.
5. Заходи щодо оптимізації транспортних процесів з урахуванням отриманих результатів.

Логістичні системи поєднують у собі велику кількість різноманітних за типом вихідних даних, вирішення завдання залежить від взаємного розташування компонентів, що робить використання теорії графів єдино можливим шляхом вирішення подібних завдань. Застосування інших теорій і методів математичного моделювання (імітаційне, стохастичне), на нашу думку, не дає таких можливостей для моделювання й вирішення завдань транспортної логістики.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Економічна ефективність запропонованої методики може бути розрахована для різних учасників транспортного процесу, з огляду на логістичні зв'язки і залежності в аналізованій системі. Можна проводити розрахунок видатків від простоїв великовантажних автомашин, що перевозять контейнери в межах транспортного вузла. Для цього потрібна модель обслуговування транспортних потоків на основі теорії систем масового обслуговування. Далі варто розрахувати час простоїв з урахуванням реальної пропускної здатності, отриманої при урахуванні людського фактору, і час простоїв при його усуненні. Знаючи середньогодинну ставку на перевезення вантажів, можна визначити суму упущеної вигоди від простоїв транспорту в заторах. При побудові комплексної схеми й розрахунку простоїв вантажного транспорту в усіх напрямках можна одержати видатки вантажовласників від цього. Таким самим способом можна визначити середні витрати приватного транспорту при простоюванні в пробках у години-пік. Запропонована методика може також застосовуватися при аналізі наявних торговельних і виставкових центрів для перерозподілу потоків відвідувачів або для розрахунку вартості торгово-виставкового місця з урахуванням інтенсивності обороту відвідувачів.

Список літератури

1. Красноруцький, О. О. Оптимізація формування та використання економічного потенціалу в сільськогосподарських підприємствах: монографія / О. О. Красноруцький. — Одеса: ТОВ «Лерадрук», 2013. – 211 с.
2. Павлов, В. І. Транспортно-логістичний комплекс регіону: інтеграційні процеси [Текст] /В. І. Павлов, С. М. Бортнік; Ін-т регіон. дослідж., Нац. ун-т водн. госп-ва та природокористування, Терноп. держ. екон. ун-т. – Луцьк, Настир'я, 2005. – 255 с.
3. Ларіна, Р. Р. Теоретико-методологічні основи формування регіональних логістичних систем [Текст]: автореф.дис…д-ра екон. наук: 08.10.01 / Ларіна Р. Р.; Харківська національна академія міського господарства. – Харків, 2006. – 36 с.
4. Леонтьев, Р. Г. Формирование единой региональной транспортной системы (программно-целевой подход) [Текст] / Р. Г. Леонтьев. – М.: Наука, 1987. – 152 с.
5. Прокофьева, Т. А. Логистика транспортно-распределительных систем: Региональный аспект [Текст] / Т. А. Прокофьева, О. М. Лопаткин. – М.: РКонсульт, 2003. – 400 с.

6. Гришова, І. Ю. Розвиток ринку транспортно-логістичних послуг в контексті менеджменту підприємств / І. Ю. Гришова, В. В. Лебедєва // Вісник Сумського національного аграрного університету серія «Економіка та менеджмент». – № 12 (66). – 2015 – С. 11-15.
7. Чернявська, Т. А. Державне управління транспортної системи України / Т. А. Чернявська // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Випуск 261 : В 7 т. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 1822-1825.
8. Нікітін, П. В. Ефективність логістичного управління перевезеннями вантажів в умовах взаємодії різних видів транспорту [Текст] / П. В. Нікітін, Київ. Держ акад. водн. трансп. –К.: Бураго, 2008. – 101 с.
9. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
10. Chernyavskaya, T. A. Negative factors that impede the development of transport in Ukraine / T. A. Chernyavskaya // Економічний вісник Донбасу. Economical herald of Donbas quaterly. -№ 4 (22), 2010. – С. 185-187.
11. Velychko, O. P. Logistical infrastructure in agribusiness / O. P. Velychko // Strategiczne pytania światowej nauki–2014: Materiały X miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji (Przemyśl, 07–15 lutego 2014). – Vol. 6. – Przemyśl: Nauka i Studia, 2014. – С. 62–63.
12. Velychko, O. Logistics and SCOR-modeling in management of the milk cooperative / O. Velychko // Маркетинг та логістика в системі менеджменту: Тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 6–8 листопада 2014 р.) / Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: Львівська політехніка, 2014. – С. 35–36.

References

1. Krasnoruts'kyy, O. O. (2013). *Optymizatsiya formuvannya ta vykorystannya ekonomichnoho potentsialu v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh*. Odesa: Leradruk.
2. Pavlov, V. I. & Bortnik, S. M. (2005). *Transportno-lohistychnyy kompleks rehionu: intehratsiyni protsesy.* Luts'k, Nastyr"ya.
3. Larina, R. R. (2006). *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya rehional'nykh lohistychnykh system.* Kharkiv.
4. Leont'ev, R. H. (1987). *Formyrovanye edynoy rehyonal'noy transportnoy systemы (prohrammno-tselevoy podkhod).* Moscow: Nauka.
5. Prokof'eva, T. A. & Lopatkyn, O. M. (2003). Lohistika transportno-raspredelitel'nykh sistem: Rehional'nyy aspect. Moscow: RKonsul't.
6. Hryshova, I. Yu. & Lebedyeva, V. V. (2015). Rozvytok rynku transportno-lohistychnykh posluh v konteksti menedzhmentu pidpryyemstv. *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu,* 12 (66), 11-15.
7. Chernyavs'ka, T. A. (2010). Derzhavne upravlinnya transportnoyi systemy Ukrayiny. *Ekonomika: problemy teoriyi ta praktyky*, 261,1822-1825.
8. Nikitin, P. V. (2008). *Efektyvnist' lohistychnoho upravlinnya perevezennyamy vantazhiv v umovakh vzayemodiyi riznykh vydiv transport*. Kyiv: Buraho.
9. Gryshova, I., Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine"s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. Ekonomichnyy chasopys-XXI, 5-6, 24-27.
10. Chernyavskaya, T. A. (2010). Negative factors that impede the development of transport in Ukraine. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, 4 (22), 185-187.

11. Velychko, O. P. (2014). *Logistical infrastructure in agribusiness. Strategiczne pytania światowej nauki–2014*, 6, 62–63.
12. Velychko, O. (2014). *Logistics and SCOR-modeling in management of the milk cooperative. Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu*. L'viv: L'vivs'ka politekhnika.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2016 р.

УДК 338

Л. М. НАУМОВА

доктор економічних наук,
професор кафедри зовнішньоекономічної діяльності,
Херсонський національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ДО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Наумова, Л. М. Економічні умови адаптації підприємств рибогосподарського комплексу до конкурентного середовища [Текст] / Л. М. Наумова // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 96-104. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Досліджено економічні умови адаптації підприємств рибогосподарського комплексу до конкурентного середовища. Визначено, що ефективність підприємства в галузі повинна визначатися ступенем адаптивності фактичного стану його потенціалу до необхідного, тобто базуватися на концепції «фактичний ефект / потенційний ефект». Зроблено висновок, що ефективність виробництва можна розуміти як ступінь оптимізації потоків застосовуваних обмежених ресурсів. Визначено умови та запропоновано шляхи стабілізації і розвитку галузі.

Ключові слова: *рибогосподарський комплекс; потенціал; логістика; резерви.*

L. M. NAUMOVA

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Kherson National Technical University

ECONOMIC CONDITIONS OF ADAPTATION OF FISHERY COMPLEX ENTERPRISES TO COMPETITIVE ENVIRONMENT

Abstract

The economic conditions of adaptation of enterprises of fishery complex to competitive environment are considered in the article. The effectiveness of the company of this industry should be determined by the degree of adaptability of the actual state of its capacity to the required one. That is to say, it should be based on the concept of "beneficial effect / potential effect". It is concluded that efficiency can be understood as the degree of optimization of flows of the limited resources that are used. The conditions are determined and the ways of stabilization and development of the field are worked out.

Keywords: *fishery complex; potential; logistics; reserves.*

JEL classification: L19

© Л. М. Наумова, 2016

В умовах жорсткої конкуренції ефективність функціонування підприємств рибогосподарського комплексу характеризується здатністю постійно адаптуватися до змін навколишнього середовища. Із цих позицій багатьма сучасними вченими ефективність роботи підприємства оцінюється ступенем адаптації його потенціалу до зовнішніх змін. Стосовно до економічних систем адаптацію можна трактувати як механізм економічних і соціальних регулювань, що дозволяють системі зберігати (змінювати) напрямок і темп розвитку незалежно від впливу зовнішніх факторів.

Науковому дослідженню з питань економіки підприємств рибного господарства, а також їх адаптації до складних мінливих умов ринкової економіки присвячені публікації відомих українських вчених, серед яких: Гришова І. Ю., Довбиш О. Е., Киселев В. К., Козій С., Корельский В. Ф., Корчмит В. А., Красноруцький О. О., Ладонько Л. С., Лупенко Ю. О., Митяй О. В., Наумов О. Б., Скупський Р. М., Шабатура Т. С., Язлюк Б. О., однак питання стратегічного розвитку підприємств у рибному господарстві залишаються малодослідженими і невирішеними, що й обумовило актуальність нашої роботи [1-10].

Мета – дослідити економічні умови адаптації підприємств рибогосподарського комплексу до конкурентного середовища.

Відносно до підприємства рибогосподарського комплексу адаптація означає процес приведення з мінімумом витрат часу й ресурсів фактичного стану потенціалу підприємства до необхідного з метою виживання й одержання переваг перед конкурентами

Звідси й ефективність такого підприємства повинна визначатися ступенем адаптивності фактичного стану його потенціалу до необхідного, тобто базуватися на концепції «фактичний ефект / потенційний ефект». При цьому приведення потенціалу підприємства рибогосподарського комплексу до зовнішніх вимог повинно забезпечуватися за наступними ознаками: номенклатура, якість й обсяг виробленої продукції, строки її поставки в необхідні місця реалізації, а також ціни, що забезпечують економічний розвиток підприємства в розглянутих умовах [3].

Забезпечити високий ступінь адаптації підприємства до змін зовнішнього середовища можна тільки за рахунок реалізації його емерджентних властивостей. Слід зазначити, що емерджентність або системний ефект як властивість системи виконувати задану цільову функцію реалізується повною мірою тільки логістичною системою загалом, а не окремими її ланками або підсистемами.

Стосовно до підприємства рибогосподарського комплексу, що є складною штучною системою, як елементи системи можна виокремити сфери його господарської діяльності: постачання, виробництво, збут [7]. Самі по собі такі підсистеми не можуть дати якого-небудь ефекту, крім витрат, пов'язаних з їхнім функціонуванням. Але ефектом може виступати зміна витрат як всієї системи, так й її підсистем. У цьому випадку створення гнучких зв'язків між підсистемами підприємства дозволяє досягнути максимального ефекту по підприємству загалом – мінімум витрат у кожній з підсистем [1].

Відомо, що найкращий економічний результат функціонування підприємства не може бути отриманий при акценті на одну зі сфер його діяльності. Тільки створення гнучких зв'язків між елементами системи, заснованих на належній економічній взаємозалежності між ними, дозволяє домогтися максимального ефекту системи загалом [7].

Виходячи з того, що логістика розглядає підприємство як систему взаємозалежних потоків та її предметом виступають потокові процеси і їхня оптимізація, можна припустити, що підприємство функціонує ефективно тоді, коли

оптимально функціонують потоки [2]. Звідси зробимо висновок, що ефективність виробництва можна розуміти як ступінь оптимізації потоків застосовуваних обмежених ресурсів.

При цьому оптимізація має на увазі узгодження суперечливих економічних інтересів підрозділів підприємства і насамперед ланок його логістичного ланцюга з метою максимальної реалізації економічного потенціалу підприємства.

Якщо основним потоком промислового підприємства є матеріальний, то й погоджувати суперечливі інтереси підрозділів підприємства можна за допомогою його оптимізації. Іншими словами, рішення проблеми ефективності роботи підприємства складається в проведенні комплексу заходів із забезпечення оптимального рівня функціонування його матеріального потоку в логістичному ланцюзі в умовах зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

Відповідно до принципу подвійності процесів споживання застосовуваних ресурсів проблему оптимізації матеріального потоку підприємства необхідно вирішувати у двох взаємозалежних напрямках:

– оптимізація руху матеріального потоку;
– оптимізація використання матеріального потоку [6].

Можна також припустити, що оптимізація витрат на рух матеріального потоку в логістичному ланцюзі підприємства приводить і до оптимізації часу проходження матеріального потоку по логістичному ланцюзі. Тим самим досягається оптимізація тривалості господарського циклу підприємства. Оптимізація руху хоча й є першочерговим завданням, але це не вирішує завдання оптимізації матеріального потоку загалом, тому що не враховується проблема використання застосовуваних ресурсів [8].

Співвідносячи фактично досягнутий економічний ефект підприємства з економічним потенціалом або оптимальним економічним ефектом, що відображає ціль його функціонування, можна судити про ступінь реалізації мети підприємства й, тим самим, про ступінь ефективності його функціонування. В умовах ринкової економіки виживання підприємств, завоювання ними конкурентних переваг можливо лише за умови їх обов'язкової безперервної організаційно-технічної перебудови з метою наближення реально існуючого виробництва до його оптимального проекту, що відповідає досягнутим рівням знань, техніки, технології, організації й управління виробництвом.

Зі сказаного випливає, що логістичний характер при розгляді сутності економічної ефективності виявляється при формуванні оптимального економічного ефекту, що містить у собі не тільки ефект від оптимізації використання обмежених ресурсів, але й економічний – від оптимізації руху матеріального потоку підприємства. Таким чином, логістичний критерій економічної ефективності в повному обсязі виражає принципи економічної динаміки підприємства і його виробничого процесу [2].

Виходячи з цього, а також враховуючи тенденції та особливості розвитку рибного господарства, необхідно виокремити такі завдання:

– продовження роботи по оновленню основних фондів підприємств на основі широкого впровадження у виробництво досягнень науки і техніки, особливо щодо оновлення рибопромислового флоту та переробки водних біоресурсів;
– підвищення ефективності використання сировинних запасів;
– відтворення і охорона рибних запасів;
– забезпечення якості і розширення асортименту рибної продукції;
– здійснення структурної перебудови рибного господарства, сприяння розвитку підприємств і організацій усіх форм власності;

– розвиток міжнародного і науково-технічного співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків у галузі рибного господарства;
– гармонізація законодавства України щодо якості рибопродукції до норм ЄС та інших країн світу [3; 7].

Для забезпечення сталого функціонування та розвитку рибного господарства необхідно прийняти відповідні законодавчі акти, зокрема Закон України про рибне господарство та Національну програму будівництва суден рибопромислового флоту України. Також необхідно внести зміни до чинних законів України, які передбачали б віднесення рибної продукції до сільськогосподарської, а підприємства рибної галузі – до сільськогосподарських товаровиробників.

Основними напрямами розвитку рибного господарства на найближчу перспективу є:
– збереження рибопромислової діяльності у виняткових економічних зонах іноземних держав та розширення рибальства у відкритих районах Світового океану;
– раціоналізація й інтенсифікація промислу в Азово-Чорноморському басейні, внутрішніх водоймах;
– інтенсифікація товарного виробництва та розвиток аквакультури;
– нарощування обсягів відтворення рибних запасів [7].

У разі відсутності допомоги держави промисел у відкритому Світовому океані та виняткових економічних зонах іноземних держав може повністю припинитися. Компенсувати такі втрати за рахунок інтенсифікації риболовства в Азово-Чорноморському басейні та внутрішніх водоймах неможливо. Тому, разом із розвитком аквакультури та рибальства у внутрішніх водоймах і Азово-Чорноморському басейні, необхідно зберегти і рибальство у відкритих районах Світового океану і виняткових економічних зонах іноземних держав. Цього вимагає не тільки забезпечення продовольчої безпеки, а і збереження статусу України як морської держави.

Рибальство у внутрішніх водоймах та Азово-Чорноморському басейні може не отримати належного розвитку через незадовільне екологічне становище водойм, напружений стан рибних ресурсів і недостатній обсяг рибоводно-меліоративних робіт та риборозведення.

Тому особливу увагу слід звернути на збереження і збільшення рибних запасів шляхом нарощування обсягів випуску життєстійкої молоді цінних промислових видів риб у природні водойми і водосховища, Азовське та Чорне моря.

Для розширення робіт по відтворенню рибних ресурсів необхідно передбачити проведення реконструкції діючих та будівництво нових відтворювальних комплексів.

Реалізація зазначених напрямів розвитку рибного господарства повинна здійснюватися шляхом державного регулювання і управління водними живими ресурсами на основі наукових даних, моніторингу стану сировинної бази та контролю за рибальством.

Перспективи промислового використання живих ресурсів Азово-Чорноморського басейну мають визначатися насамперед з урахуванням стану його екосистеми. Стабільний розвиток промислу в Азовському та Чорному морях можливий лише при раціональному використанні і відтворенні живих водних ресурсів та широкому розвитку марикультури.

За умови стабільного відтворення рибних запасів в Азовському та Чорному морях та раціонального їх використання можливо довести вилов риби і морепродуктів у цих водоймах до 160 тис. тонн.

Потенційні можливості вилову риби у внутрішніх водоймах наукою оцінюються в межах 100-130 тис. тонн на рік, у тому числі 50 тис. тонн риби у водосховищах, річках, озерах та 70-80 тис. тонн у ставкових господарствах.

У галузі виробництва рибопродукції насамперед мають здійснюватися реконструкція і технічне переоснащення берегових рибопереробних підприємств з метою випуску конкурентоспроможної як на вітчизняному, так і на світовому ринку рибної продукції, розширення її асортименту, особливо асортименту продукції з великою доданою вартістю.

Необхідно створювати кредитно-фінансові та податкові умови, які б стимулювали збільшення обсягів виробництва, розширення асортименту та підвищення якості рибопродукції.

Перспективу розвитку рибопромислового флоту необхідно розглядати в двох напрямах:

– раціональне використання наявних суден, особливо тих, термін експлуатації яких перевищив нормативний термін або наближається до нього, проведення їх модернізації та технічного переоснащення;
– поповнення флоту з новобудов на основі обґрунтованого вибору груп і типів суден.

За останні роки державою практично не виділялося коштів на придбання рибопромислових суден з новобудов. Коштів, отриманих підприємствами від господарської діяльності, амортизаційних відрахувань та реалізації списаних суден, недостатньо для забезпечення виконання зазначеної Програми.

З метою прискорення та повної реалізації наміченого цією Програмою у складі першочергових заходів державної політики стабілізації і розвитку галузі необхідно підготувати та прийняти в установленому порядку рішення щодо:

– виділення Національним банком України цільових довготермінових кредитних ліній судновласникам під конкретні проекти будівництва суден на вітчизняних суднобудівних заводах;
– передбачення у Державному бюджеті України виділення коштів для будівництва суден та швидкісних катерів для органів рибоохорони;
– створення лізингового фонду для будівництва суден для потреб підприємств рибного господарства;
– зниження розмірів або повного звільнення судновласників на період створення і освоєння нових типів суден від податку на прибуток з цільовим призначенням оплати кредиту;
– відміни мита на імпорт суднового обладнання і запасних частин до нього.

У галузі рибного господарства здійснюються процеси реформування власності відповідно до прийнятих в Україні законодавчих актів та затверджених програмних документів.

Доцільно, за участю реформованих акціонерних товариств рибної галузі, створити Державну акціонерну компанію, зосередивши в ній управління державними пакетами акцій та майном, яке не увійшло до статутних фондів акціонерних товариств. Це ґрунтується на необхідності здійснення єдиної технологічної політики у вирощуванні риби в умовах обмежених фінансових можливостей, проведення спільної роботи по відтворенню рибних запасів, селекційної та племінної справи у рибництві.

Пропонується провести реструктуризацію державних підприємств океанічного промислу шляхом створення на першому етапі державних акціонерних компаній. Це дозволить забезпечити більш конкурентні умови діяльності в рибній галузі і підвищити її ефективність.

У галузі рибного господарства має продовжуватися робота, спрямована на розвиток підприємств і організацій усіх форм власності, підтримку малого і середнього бізнесу.

У вирішенні завдань, що стоять перед галуззю рибного господарства щодо відродження вітчизняного виробництва рибної продукції, важлива роль належить науково-технічному забезпеченню. Пріоритетними напрямами наукового супроводження діяльності рибного господарства мають стати:

– наукове обґрунтування обсягів сировинної бази та раціонального рибальства;
– аквакультура;
– охорона водних екосистем;
– технології переробки водних біоресурсів.

Недофінансування наукових установ зумовлює відставання фундаментальних і прикладних досліджень від сучасного світового рівня і призводить до зменшення дослідженої сировинної бази для вітчизняного рибальства, погіршення стану рибогосподарських водойм, зумовлює низький рівень технологічної і технічної бази виробництва, неконкурентоспроможності продукції, зниження обсягів виробництва. Крім того, це зумовлює значний відтік високопрофесійних наукових кадрів, а відповідно і втрати сучасних наукових напрацювань.

Тому фінансування досліджень, які мають першочергове значення для гарантування продовольчої безпеки, виробництва і забезпечення населення харчовою, а народного господарства – технічною рибною продукцією, має здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету.

Науково-дослідні роботи регіонального характеру або необхідні конкретним підприємствам повинні фінансуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів і власних коштів підприємств [10].

Динаміка торгівлі рибою більш потужна у країнах, що розвиваються, порівняно з розвиненими країнами. Так за 6 місяців 2007 року зростання експорту риби та рибопродуктів у зіставленні з попереднім роком з країн, що розвиваються, зріс на 8 %. Загалом 50 % обсягів світового експорту риби та рибопродуктів припадає на країни, що розвиваються.

Найбільші обсяги експорту здійснює Китай, В'єтнам та ЄС, що складає 71 % світового експорту, найбільші імпортери – Японія, США, ЄС. Японія також є лідером у споживанні риби та рибопродуктів. Рівень споживання складає 65 кг на людину в рік, у той час, як у США – 24 кг, ЄС – 20 кг. Основні обсяги експорту риби та рибопродуктів до цих країн надходять з Китаю та В'єтнаму. В'єтнам у 2007 році знаходився на 8 місці серед країн-експортерів.

Споживання риби та рибопродуктів у світі зростає, здебільшого це відбувається через збільшення чисельності населення, незначна частка – через зростання споживання на душу населення.

В умовах світової економічної кризи прогнозується збільшення споживання риби через її популярність та доступність порівняно з іншими видами продуктів тваринного походження, збільшення споживання делікатесних рибопродуктів та збільшення популярності промислових риб малих розмірів через їх низьку вартість. Наприклад, Албанія та Вірменія звертають значну увагу на розвиток аквакультури. Вірменія, завдяки сприятливому клімату та наявності водойм, має великі рибоводні господарства. Рибогосподарський сектор Вірменії є прибутковою та перспективною галуззю. У Болгарії розвинена аквакультура. Вилов складає 20 тис. тонн риби в рік. На території Болгарії є 250 тис. штучних резервуарів, що належать державі. Вирощуються здебільшого прісноводні види риб та мідії на узбережжі Чорного моря, в горах

високогірна форель (більшість у садках). Зі вступом до ЄС у рибному господарстві Болгарії з'явились значні проблеми з фінансуванням розвитку аквакультури. Середній рівень споживання риби в Болгарії через її непопулярність, що обумовлено культурними традиціями, складає 4 кг на одну людину в рік. Тому є необхідність проводити популяризацію риби та рибопродуктів серед населення Болгарії.

Україна веде океанічний і морський промисел, має промисловий флот, проте він дещо застарілий і його чисельність незначна. Так, якщо у 1991 було 309 суден, то у 2008 р. – 69, щодня рибалять близько 17 суден. У складі українського океанічного та морського флоту лише 11 суден, молодших 10 років.

Через зношеність суден знижується вилов риби. Так у 1990 році було добуто 1066 тис. тонн, у 2004 році – 226 тис. тонн, у 2007 році – 207 тис. тонн. У 2008 році спостерігалось деяке підвищення вилову, що становило 214 тис. тонн.

Виробництво риби в аквакультурі складає близько 20 тис. тонн, на 80 % це короп та рослиноїдні види риб. Україна має більше 1600 компаній у рибогосподарській галузі, де працюють більше 40 тисяч осіб.

Споживання риби та рибопродуктів однією людиною в рік складає більше 14 кг. Обсяги імпортованої продукції склали за 2008 рік більше 582 тис. тонн. Основні види риб, які споживає населення України, – це оселедці, скумбрія та лосось. Водночас рибогосподарський сектор України потребує значних інвестицій, що в середньому становить більше 900 млн євро.

Суперечки в межах СОТ вирішуються шляхом надання рекомендацій тій чи іншій стороні щодо надання аргументів та вжиття певних заходів. У випадку, якщо аргументи не надаються, а заходи не виконуються, приймаються відповідні фінансові санкції до країн, які порушують законодавство та відповідні угоди. Загалом у СОТ існує декілька основних принципів – це заборона дискримінації, встановлення однакових для всіх санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) і недопущення технічних бар'єрів у торгівлі (ТБТ).

На нашу думку, адаптація можлива при вирішенні трьох фундаментальних проблем, що безпосередньо впливають на форму економічного механізму підприємства:

– проблема підприємництва: уточнення або переорієнтація сфер діяльності підприємства. Для новоствореного підприємства ця проблема полягає в конкретизації попереднього, відносно невизначеного напрямку і секторів ринку, що неминуче наштовхується на труднощі технічного й адміністративного характеру при новій орієнтації давно наявних підприємств;
– технологічна проблема: створення технічної системи, яка забезпечила можливість реалізації попереднього рішення, а саме – вибір технології, переформування інформаційної мережі та системи контролю;
– адміністративна проблема: визначення структур і процедур, які б забезпечували нормальне функціонування підприємства.

Послідовне вирішення цих проблем формує цикл адаптації підприємства. Кожне визначає свою стратегію адаптації з огляду на особливості.

За рахунок внутрішньої спеціалізації та кооперування великі підприємства, на відміну від малих, мають більші можливості підвищувати загальний рівень кваліфікації персоналу, завантажувати обладнання, зменшувати витрати на складські та транспортні операції, рекламу та ін. Концентрація фінансових і людських ресурсів у великих корпораціях дає змогу останнім здійснювати внутрішньофірмову диверсифікацію капіталу з однієї галузі економіки в іншу, що поряд з тими перевагами, які вони мають за рахунок концентрації ресурсів, дає їм можливість існувати навіть у

найбільш несприятливих для економіки періодах. Диверсифікація поряд з науково-технічним прогресом стала головним напрямком підприємництва великого капіталу. Найважливішою рисою підприємства в сучасних умовах господарювання має бути адаптація до змін навколишнього середовища. Вибір тієї чи іншої форми функціонування його економічного механізму значною мірою залежить також і від того, яку ринкову політику проводить, яких стратегічних цілей намагається досягти: чи визначити та захопити нову ринкову нішу, чи забезпечити стабільну діяльність, чи не звертати увагу на зміну ринкових умов функціонування.

Список літератури

1. Гришова, І. Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй // Економічний простір: Збірник наукових праць. – №100. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2015. – С. 125-136.
2. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012-2016 роки: затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 1245 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF.
3. Довбыш, О. Э. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О. Э. Довбыш // Рибне господарство України. – № 2. – 2010. – С. 2-9.
4. Киселев, В. К. Об оздоровлении рыбохозяйственного комплекса / В. К. Киселев // Рыбное хозяйство. – 2005. – № 5. – С. 29-31.
5. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucluster.org/universitet/ klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi.
6. Козій, С. Перспективи розвитку ринку риби і рибної продукції / С. Козій // Экономические инновации. Вып. 19: Приоритеты преобразований в экономике. Сборник научных работ. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – С. 230-236.
7. Корельский, В. Ф. Регулирование конкурентных отношений при промысле водных биологических ресурсов / В. Ф. Корельский, А. Н. Макоедов // Вопр. рыболовства. – 2004. – Т. 5, № 3 (19). – С. 385-394.
8. Краснорyцький, О. О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Краснорyцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – № 3. – 2010. – С. 62-73.
9. Краснорyцький, О. О. Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О. О. Краснорyцький // Вісник ТНЕУ. — № 2 (53). — 2013. — С. 90-99.
10. Гришова, И. Ю. Система организационно-экономических инструментов комерциализации экотехнологий/ И. Ю. Гришова, Т. В. Бутенко // Материалы конференции. Социальная ответственность бизнеса: сборник научных трудов под ред. Анисимовой Ю. А. – Тольятти: Изд-во ТГУ, 2014 г. – С. 17-24.
11. Скупський, Р. М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р. М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – №1. – С. 86-101.
12. Язлюк, Б. О. Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій/

Б. О. Язлюк // Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2014. – Вип. 37. – Частина ІІ. – С. 57–63 [Серія: Економічні науки.]
13. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.

References

1. Hryshova, I. Yu. & Mytyay, O. V. (2015). Priorytetni napryamy restrukturyzatsiyi yak metod pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpryyemstv. *Ekonomichnyy prostir*, 100, 125-136.
2. *Derzhavna tsil'ova ekonomichna prohrama rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrayiny na 2012-2016 roky*. (2011). Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF.
3. Dovbysh, O. E. (2010). Zarubezhnyy opyt razvitiya morskoy akvakul'tury i ee prioritetnye zadachi v Ukraine. *Rybne hospodarstvo Ukrayiny*, 2, 2-9.
4. Kyselev, V. K. (2005). Ob ozdorovlenii rybokhozyaystvennoho kompleksa. *Rybnoe khozyaystvo*, 5, 29-31.
5. *Klastery rybodobuvannya, ryboperererobky, akvakul'tury. Ukrayins'ki klastery*. (n.d.). Retrieved from: http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi.
6. Koziy, S. (2004). Perspektyvy rozvytku rynku ryby i rybnoyi produktsiyi. *Ekonomicheskie innovatsii*, 19, 230-236.
7. Korel'skyy, V. F. & Makoedov, A. N. (2004). Rehulirovanie konkurentnykh otnosheniy pri promysle vodnykh biolohicheskikh resursov. *Vopr. Rybolovstva*, 5, 3(19), 385-394.
8. Krasnoruts'kyy, O. O. (2010). Otsinka kharakteru realizatsiyi ekonomichnykh interesiv sub"yektiv rynku sil's'kohospodars'koyi produktsiyi. *Visnyk KhNAU*, 3, 62-73.
9. Krasnoruts'kyy, O. O. (2013). Teoretyko-metodolohichni aspekty otsinky rozvytku konkurentsiyi ta efektyvnosti zbutu sil's'kohospodars'koyi produktsiyi. *Visnyk TNEU*, 2 (53), 90-99.
10. Hryshova, Y. Yu. & Butenko, T. V. (2014). Systema orhanizatsionno-ekonomicheskyikh instrumentov komertsializatsii ekotekhnolohii. *Sotsyal'naya otvet·stvennost' byznesa*. Tol'yatty: Yzd-vo THU.
11. Skups'kyy, R. M. (2015). Marykul'tura Chornoho morya – kontseptual'ni zasady stvorennya rybohospodars'koho klasteru. *Ekonomichnyy forum*, 1, 86-101.
12. Yazlyuk, B. O. (2014). Metodyka otsinky rivnya z·hladzhuvannya ekonomiko-instytutsional'noyi y sotsial'no-ekonomichnoyi asymetriyi rozvytku vnutrirehional'nykh terytoriy. *Zb. nauk. prats' Cherkas. derzh. tekhnol. un-t*, 37(II), 57–63.
13. Gryshova, I., Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine"s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyy chasopys-XXI*, 5-6, 24–27.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.

УДК 338

А. А. ТУРИЛО
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу, аудиту та адміністрування підприємств ГМК,
Криворізький національний університет

С. А. РТИЩЕВ
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування,
Криворізький національний університет

О. Б. КОРОЛЕНКО
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Турило, А. А. Ефективність інноваційного розвитку підприємства [Текст] / А. А. Турило, С. А. Ртищев, О. Б. Короленко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 105-114. – ISSN 2415-8453.

Анотація
У статті розкрито поняття «економічний розвиток», наведено класифікацію економічного розвитку гірничорудних підприємств за критеріями динаміки результату та економічної ефективності. Зазначена класифікація і критерії поділу характеризують специфічні особливості всіх видів ефективності в діяльності гірничорудних підприємств, у тому числі – кінцеву економічну ефективність. Визначається зміст термінів «неефективний розвиток» і «менш ефективний розвиток» та алгоритм їх оцінювання.

Ключові слова: *економічний та стратегічний розвиток; ефективність; конкурентність; критерій економічної ефективності.*

© А. А. Турило, С. А. Ртищев, О. Б. Короленко, 2016

A. A. TURYLO

PhD in Economics,
Kryvyi Rih National University

S. A. RTYSHCHEV

PhD in Economics,
Kryvyi Rih National University

O. B. KOROLENKO

PhD in Economics,
Kryvyi Rih National University

EFFECTIVENESS OF ENTERPRISE INNOVATIVE DEVELOPMENT

Abstract

The article deals with the concept of "economic development". The classification of economic criteria for mining companies and the dynamics of their economic efficiency have been worked out in this research. The above classification and separation criteria characterize the specific characteristics of all kinds of efficiency in the activity of mining companies, including the the final economic efficiency. It has been determine the meaning of the terms "ineffective development" and "less effective development" and algorithm of their evaluation.

Keywords: *economic and strategic development; efficiency; competition; criteria of economic efficiency.*

JEL classification: M20

Категорія «економічний розвиток» одна з найпоширеніших в економічній теорії і практиці. Вона досить широко використовується в оцінці і плануванні економічних процесів як на макро-, так і на мікрорівні і тісно пов'язана з такими поняттями, як «тактика» і «стратегія» діяльності підприємства (фірми) [1]. Водночас питання розкриття суті цієї категорії в економічній літературі практично не зачіпаються, чого не скажеш про категорію «економічне зростання». Наведемо приклади трактування зазначеної категорії в нашій роботі.

Економічний розвиток є ширшим поняттям, ніж економічне зростання, і поглинає його в собі. У цих категорій є загальні і відмінні риси. Загальним є те, що вони розглядаються тільки в динаміці, тобто оцінюються тільки в певному інтервалі часу. Проте економічне зростання відбувається лише при розширеному відтворенні.

Категорія «економічний розвиток» частіше і більш повно проявляється у всіх своїх типах (формах) на мікрорівні (у підприємницькій діяльності) [2; 3].

Економічний розвиток конкретно на гірничорудних підприємствах – це безперервне відновлення процесу виробництва, що супроводжується на різних етапах різною величиною отриманих результатів. Якщо врахувати ще й умови господарювання на підприємствах гірничорудної промисловості, то економічний розвиток можна визначити як процес гірничорудного виробництва, що має свої специфічні риси, призводить на різних етапах, залежно від умов його здійснення, до різних економічних результатів.

Класифікація економічного розвитку за формами або типами залежить від обґрунтованості вибору показників і критеріїв його оцінки. У ролі таких показників

(критеріїв) повинні виступати абсолютні і відносні величини. Перші характеризують результати виробничо-господарської діяльності гірничорудних підприємств, другі – економічну ефективність. При цьому реальний економічний розвиток підприємства відбуватиметься лише тоді, коли результат виробничо-господарської діяльності задовольнятиме суспільні потреби. Це означає, що конкретним виразом результату повинен виступати обсяг не просто виробленої продукції, а продукції, що має попит на ринку товарів. Наприклад, для гірничо-збагачувальних комбінатів таким результатом є не та величина залізорудного концентрату, яка вироблена загалом за період, що розглядається, а та, яка відповідала в цей період вимогам підприємств-покупців гірничо-металургійного комплексу, і насамперед – за якісними характеристиками залізорудної сировини.

Для залізорудних підприємств (гірничо-збагачувальних комбінатів) значний вплив на обсяги і особливо на якість залізорудної сировини здійснюють природні чинники, точніше гірничо-геологічні умови. Від них, значною мірою, і рівня сучасних гірничих технологій залежить і якість проміжного продукту (залізної руди), і якість кінцевих продуктів (концентрату, обкотишів, аглоруди).

Конкуренція гірничорудних підприємств на металургійному ринку при збуті своєї продукції і визначає, який обсяг залізорудної продукції по конкретному комбінату відповідає вимогам ринку і його буде продано, а який ні, і цей обсяг продукції залишиться на підприємстві незатребуваним.

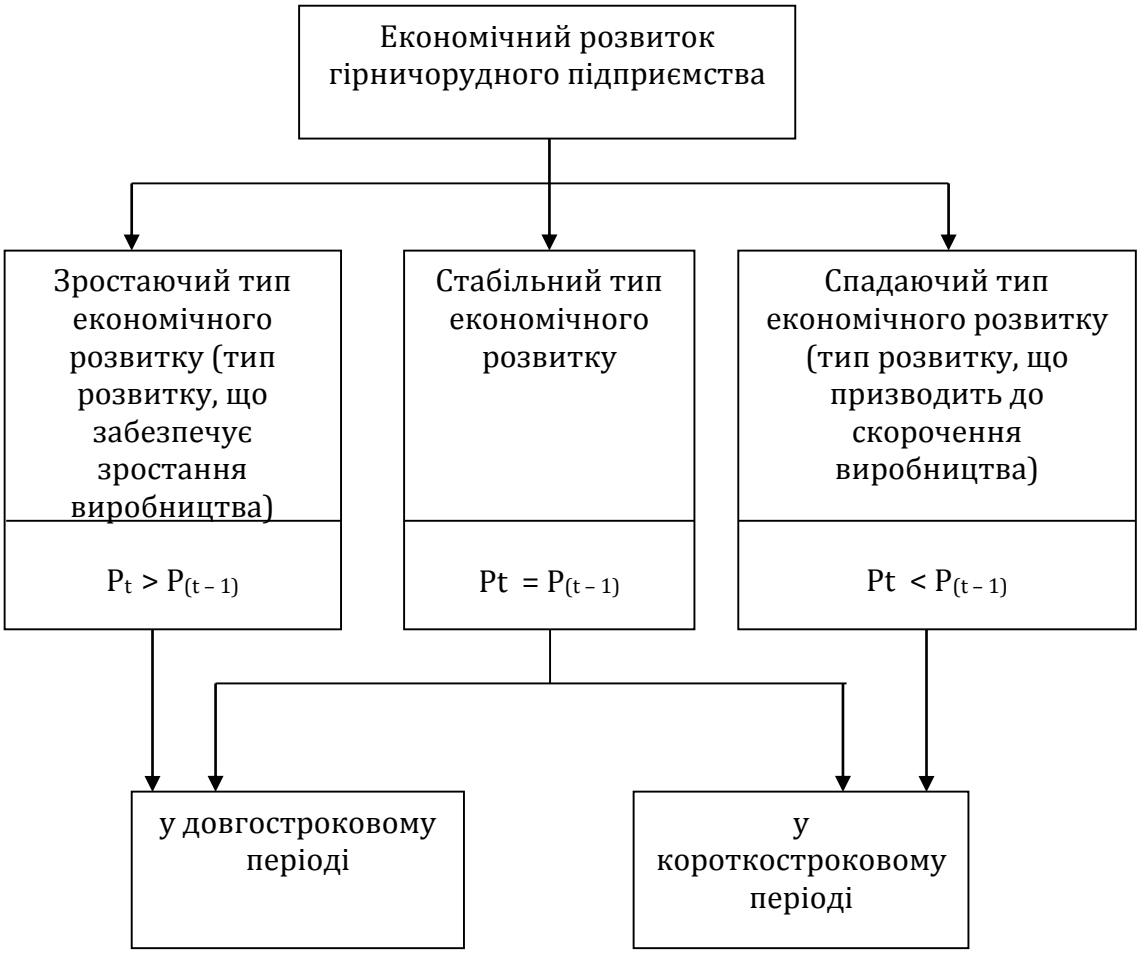

Рис. 1. Класифікація економічного розвитку гірничорудних підприємств за критерієм динаміки результату

На рис. 1 наведено класифікацію економічного розвитку гірничорудних підприємств за критерієм динаміки результату їх виробничо-господарської діяльності, де Pt і P(t-1) подають результат відповідно в t – му і (t – 1) – му періодах.

На рис. 2 класифіковано економічний розвиток гірничорудних підприємств за критерієм економічної ефективності, що дозволяє системно репрезентувати всі його види і правильно застосовувати такі поняття, як «неефективний» і «менш ефективний» розвиток підприємства.

В економічній літературі часто під неефективним розвитком розуміють не збиткове, а менш ефективне функціонування підприємства, яке є за свою суттю прибутковим [4].

На рис. 2 зміст позначень наступний: $Е.Е._{t}$, $Е.Е._{(t-1)}$ – величина економічного ефекту відповідно в t-му і (t-1)-му періодах; $Зб._{t}$, $Зб._{(t-1)}$ – величина збитку відповідно в t-му і (t-1)-му періодах; $Еф._{t}$, $Еф._{(t-1)}$ – рівень економічної ефективності підприємства відповідно в t-му і (t-1)-му періодах; $Кзб._{t}$, $Кзб._{(t-1)}$ – рівень збитковості підприємства відповідно в t-му і (t-1)-му періодах; $Qp._{t}$, $Qp._{(t-1)}$ – обсяг реалізованої продукції відповідно в t-му і (t-1)-му періодах.

Зазначена класифікація і критерії поділу ефективності на типи дозволяють представити неефективний розвиток підприємства як беззбиткове і збиткове його функціонування, а останнє методично правильно оцінювати. Для цього скористаємося логічним методом. Широко відомий у теорії і практиці показник прибутковості (рентабельності) визначається в загальному вигляді як відношення прибутку до витрат. У назві цього показника (через його чисельник) відображена його сутність. І вона зміниться, якщо в показнику, який розглядається, зміст чисельника стане іншим. Наприклад, якщо збиток від господарської діяльності гірничорудного підприємства поділити на витрати, то такий показник відображає вже не прибутковість, а збитковість діяльності підприємства (Кзб.). Тому в теорії і на практиці повинні застосовуватися два якісні показники: прибутковість і збитковість. Ці показники різні за змістом, арифметичним знаком (збиток – від'ємна величина) і оцінкою зіставності для двох суміжних періодів.

Проблема розробки методу зіставності для показника збитковості, на відміну від показника рентабельності, актуальна і вимагає свого рішення [5].

Кожний із вказаних на рис. 2 типів ефективного економічного розвитку гірничорудного підприємства поділяється на три рівні залежно від динаміки економічного ефекту. Це властиво і для типів збиткового економічного розвитку, але вже залежно від динаміки розміру збитків підприємства. Зі схеми видно, що кращим типом господарської діяльності гірничорудного підприємства є ефективно-прогресивний, а гіршим – збитково-регресивний.

Об'єктивні закони ринкової економіки змушують гірничорудні підприємства з різним рівнем економічного розвитку (у тому числі і ті гірничорудні підприємства, що тимчасово працюють зі збитками і знаходяться в стані економічної кризи) постійно шукати ефективні форми і методи господарювання. Прагнення всіх суб'єктів господарювання функціонувати якомога ефективніше викликає до зазначеної категорії постійний інтерес, як практичний, так і науковий.

Відомо, що економічна ефективність є складною категорією і потребує постійної і всебічної уваги [3]. Наприклад, залежно від того, який смисл вкладається в поняття результатів і витрат підприємства, змінюється і суттєво зміст самої ефективності.

Рис. 2. Класифікація економічного розвитку гірничорудних підприємств по критерію економічної ефективності

У таблиці 1 наведено підхід до формування системи оцінки економічної ефективності гірничорудного підприємства. У її основі лежить три види ефективності, які відрізняються методом формування і значущістю. «Проміжна ефективність» формується на основі «проміжних» результатів і витрат, «кінцева ефективність» або просто «ефективність» розраховується на основі «кінцевих» (головних) показників результатів і витрат, а змішана ефективність – це синтез показників перших двох видів ефективності.Усі три види економічної ефективності діяльності гірничорудного підприємства наведені в таблиці 1 повною гаммою показників і критеріїв, в основу яких покладено можливі співвідношення між результатами і витратами: Р/З, З/Р, (Р-З), (З-Р). Проаналізуємо їх.

Таблиця 1. Показники, критерії і види економічної ефективності гірничорудного підприємства

Найменування економічної ефективності	Статичні показники			Статичні критерії економічної ефективності
	Результату (Р)	Витрат (В)	Економічної ефективності (Еф)	
Проміжна ефективність	Виручка від реалізації (Ц)	Поточні витрати (С)	1) Еф=Ц/С, 2) Еф′=С/Ц	1) Ц/С>1, 2) С/Ц<1
			3) Еф=Ц-С, 4) Еф′′=С-Ц	3) Ц-С>0, 4) С-Ц<0
Кінцева ефективність (або просто економічна ефективність у загальноприйнятом у розумінні)	Прибуток (П)	Застосовані ресурси (К)	1) Еф=П/К, 2) Еф′=К/П	1) П/К>0, 2) К/П>0
			3) Еф=П-К, 4) Еф′′=К-П	3) П-К→?, т.к. П-К><0 4) К-П→?, т.к. К-П><0
Змішана ефективність (формується на основі показників Р і В для проміжної і кінцевої ефективності)	П	С	1) Еф=П/С, 2) Еф′=С/П	1) П/С>0 2) С/П>0
			3) Еф=П-С, 4) Еф′′=С-П	3) П-С→?, т.к. П-С><0 4) С-П→?, т.к. С-П ><0
	Ц	К	1) Еф=Ц/К, 2) Еф′=К/Ц	1) Ц/К>0 при Ц>С 2) К/Ц>0 при Ц>С
			3) Еф=Ц-К, 4) Еф′′=К-Ц	3) Ц-К→?, т.к. Ц-К><0 4) К-Ц→?, т.к. К-Ц><0

Критерії 2 і 4 для всіх видів ефективності можемо для простоти дослідження не розглядати, оскільки вони дають принципово однакову оцінку вказаному економічному явищу порівняно з критеріями 1 і 3.

Ще простіша ситуація зі «змішаною економічною ефективністю». Показники виду П/С (рентабельність витрат) і Ц/К (оборотність капіталу, віддача капіталу, продуктивність капіталу) широко використовуються в економічній теорії і практиці. Але критерії виду П/С>0 і Ц/К>0 не є самостійними, вони похідні від критеріїв проміжної ефективності. Покажемо це спочатку на критерії виду П/С>0, здійснивши

для цього відповідне послідовне перетворення:

$$(Ц\text{-}С)/С>0 \rightarrow Ц/С\text{-}1>0 \rightarrow Ц/С>1 \quad (1)$$

Критерій виду Ц/К>0 взагалі «працює» тільки за додаткової умови (при Ц>С). Щодо критеріїв змішаної ефективності, побудованих на різниці Р і В, то їм властиві ті самі недоліки, що були зазначені вище для величини (П-К).

Стосовно показника виду (Ц-С)/Ц, то він не характеризує економічну ефективність, оскільки в ньому порушено умову співвідношення результатів і витрат. Це вказує на вторинність і похідність показників і критеріїв «змішаної ефективності» відносно до «кінцевої ефективності» і певною мірою – до «проміжної ефективності».

Стадія реалізації гірничорудними підприємствами рудної сировини для металургійних підприємств охоплює послідовно формування двох видів економічного ефекту: проміжного і кінцевого (або якщо бути точнішим: проміжного, умовно-кінцевого і кінцевого). Проміжний економічний ефект є першим за часом формування, характеризує ринкову вартість «продукту» (ринкову вартість рудної продукції) і внаслідок його продажу на металургійному ринку товарів конкретизується в показнику виручки від реалізації рудної продукції. Кінцевий економічний ефект (або просто економічний ефект) характеризується тільки частиною ринкової вартості «продукту», а саме чистим прибутком, і формується у результаті відрахування з виручки від реалізації рудної продукції гірничорудних підприємств поточних витрат на її виробництво та реалізацію і податків. Умовно-кінцевий економічний ефект представлений загальним прибутком гірничорудного підприємства.

Розглянута вище сутність трьох видів економічного ефекту (проміжного, умовно-кінцевого і кінцевого), у єдності з відповідними витратами (поточними і одноразовими), є методологічною основою формування економічної ефективності гірничорудного підприємства за видами, показниками і критеріями (табл. 1). Потрібно констатувати, що прибуток, з одного боку, є достатньою умовою формування і конкретним втіленням проміжної ефективності (величина Ц – результат виробництва у вигляді виручки від реалізації продукції, а величина С – витрати виробництва у вигляді собівартості продукції), а, з іншого, – необхідною умовою ефективного розвитку і формування кінцевої ефективності (бо без нього існування економічної ефективності згідно з наведеною класифікацією взагалі неможливе).

Шляхом зіставлення проміжного економічного ефекту (проміжного результату) з поточними витратами формується проміжна ефективність і її критерій Ц-С>0, а поділом кінцевого економічного ефекту (кінцевого результату) на застосовані ресурси визначається кінцева ефективність гірничорудного підприємства і її критерій П/К>0.

Вираз Ц/С>1 як однаковий за класифікаційною ознакою з критерієм Ц-С>0, на відміну від останнього (обидва є модифікаціями критерію Ц>С), не має такого зв'язку з кінцевою економічною ефективністю, що вказує на їх особливість у розкритті сутності і оцінці цієї економічної категорії.

Пріоритетність кінцевої економічної ефективності у вигляді її сутності, критеріїв і показників визначається таким:

1. Власника (власників) підприємства цікавить віддача (прибуток) насамперед на весь вкладений ним у «справу» капітал (тобто «формула» проста: повернути (окупити) за певний час весь авансований капітал і отримати додатковий дохід);
2. Поточні витрати є похідними від витрат у вигляді застосованих ресурсів;

Рис. 3. Класифікація видів економічного розвитку та схема формування показників ефекту і ефективності на гірничорудних підприємствах

3. Прибуток відображає корінні інтереси власника (власників) засобів виробництва і мету підприємницької діяльності, і як кінцевий результат найбільш інтегровано, ніж інші результати, втілює в собі прямо або опосередковано всі зміни, що відбуваються на підприємстві в процесі його багатогранної діяльності;
4. Проміжна ефективність не дозволяє обґрунтовано вирішити завдання оптимального розвитку підприємства через відсутність відповідних критеріїв.

Термінологію, взаємозв'язок видів економічного ефекту і видів економічного розвитку гірничорудних підприємств за ознакою ефективності наведено на рис. 3.

Схема, зображена на рисунку 3, характеризує специфічні особливості всіх видів ефективності в діяльності гірничорудних підприємств, у тому числі – кінцеву економічну ефективність. Наприклад, вона чітко визначає зміст термінів «неефективний розвиток» і «менш ефективний розвиток». Останнє поняття існує в межах «ефективного розвитку» гірничорудного підприємства. Методологічно визначені в схемі і такі широко використовувані на практиці і в теорії економічні показники, як показники збитковості (Пзб), беззбитковості (Пб) і прибутковості (П). Вважаємо за більш правильне, за наявності збитку (Зб) у гірничорудного підприємства в певному періоді часу, розраховувати і говорити про показник збитковості, ніж про від'ємну (негативну) рентабельність і від'ємну прибутковість. Зрозуміло, що «від'ємність» і «прибутковість» – це несумісні між собою поняття в сенсі того економічного змісту, який закладено в термін «прибутковість» (або «рентабельність»), бо від'ємного прибутку взагалі в природі не існує, він тільки позитивна величина [5; 6; 7; 8; 9].

Для «проміжної ефективності» критерії 1 і 3 мають важливий економічний зміст, чого не скажеш про них стосовно «кінцевої» і «змішаної» економічної ефективності. Роль критеріїв 1 і 3, що характеризують проміжну економічну ефективність, в оцінці кінцевої ефективності допоміжна. Далі, якщо показники і критерії кінцевої ефективності, які визначені на основі ділення результатів і витрат (П/К – норма прибутку, К/П – термін окупності авансованої вартості) мають ключове значення при оцінці економічної ефективності, то показники і критерії, що базуються на різниці величин П і К, навпаки, не мають ні конкретного практичного смислу, ні критеріальної визначеності, і пов'язано це саме з методом вимірювання ефективності (статичною оцінкою економічної ефективності). Наприклад, величина (П-К) не може бути використана як основа критерію ефективності, оскільки теоретично допустимі такі варіанти її значення: (П-К)>0, (П-К)=0, (П-К)<0. Але ситуація різко міняється, якщо оцінювати економічну ефективність у динаміці, тобто з урахуванням чинника часу, тоді величина (П-К) набуває основоположного значення.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, за способом змістовної інтерпретації слід розрізняти три види економічної ефективності: проміжну, кінцеву і змішану, а також від'ємну, нульову і позитивну. Кожна з них має свою область застосування, але центральне місце займає «кінцева ефективність» (або просто «економічна ефективність»). Розрахунки «кінцевої економічної ефективності» при статичному і динамічному методах відрізняються, що пов'язано з процесом приведенням майбутньої вартості грошей до теперішньої (дисконтування).

Список літератури

1. Макконел, К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / Макконел Кембел Р., Брю Стэнли Л. ; пер. с англ.- М. : Республика, 1992.- Т.2.- 400 с.

2. Сазерленд, Дж. Ведение бизнеса. Ключевые понятия / Джонатан Сазерленд, Дайан Кэнуэлл. Пер. с англ.; Под ред. С. А. Засухиной. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 432 с.
3. Фелпс, Б. Умные бизнес-показатели: Система измерений эффективности как важный элемент менеджмента / Боб Фелпс. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2004. – 312 с.
4. Радєва, М. М. Механізм формування диверсифікації політики підприємства в умовах трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / М. М. Радєва. – Дніпропетровськ, 2005. – 22 с
5. Нусінов, В. Я. Аналіз точки беззбитковості виробничої діяльності / В. Я. Нусінов, А. А. Турило // Майбутнє – аудит: Всеукраїнська науково-практична конференція, 7 грудня 2007 р.: матеріали конференції.- Кривий Ріг:КТУ, 2007.- С.18-19.
6. Турило, А. М. До визначення економічних термінів при оцінці ефективності у наукових дослідженнях та навчальному процесі/ А. М. Турило, А. А. Турило // Держава та регіони. Науково –виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво.- Запоріжжя, 2002.- №3.- С. 216-217.
7. Турило, А. М. Анализ и систематизация статистических критериев оценки эффективного развития предприятия/ А. М. Турило, А. А. Турило // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – №6. – С. 41-43.
8. Турило, А. М. Економічний розвиток і класифікація його видів у підприємництві/ А. М. Турило, А. А. Турило // Наукові праці Донецького державного технічного університету. Серія: Економічна.- Донецьк: ДДТУ, 2001.- Вип. 37.- С. 136-139.
9. Турило, А. М. Методические подходы к определению сущности прибыли предприятия/ А. М. Турило, А. А. Турило // Вісник КТУ. – 2003. – №2. – С. 169-171.

References

1. Makkonel, K. R. & Stenly, B. L. (1992). *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika*. Moscow : Respublika.
2. Sazerlend, Dzh. & Kenuell, D. (2005). *Vedenye byznesa. Klyuchevye ponyatiya*. Dnepropetrovsk: Balans Byznes Buks.
3. Felps, B. (2004). *Umnye biznes-pokazateli: Sistema izmereniy effektivnosti kak vazhnyy element menedzhmenta*. Dnepropetrovsk: Balans Byznes Buks.
4. Radyeva, M. M. (2005). *Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiyi ekonomiky*. Dnipropetrovs'k.
5. Nusinov, V. Ya. & Turylo, A. A. (2007). *Analiz tochky bezzbytkovosti vyrobnychoyi diyal'nosti*. Maybutnye – audyt. Kryvyy Rih: KTU.
6. Turylo, A. M. & Turylo, A. A. (2002). Do vyznachennya ekonomichnykh terminiv pry otsintsi efektyvnosti u naukovykh doslidzhennyakh ta navchal'nomu protsesi. *Derzhava ta rehiony*, 3, 216-217.
7. Turylo, A. M. & Turylo, A. A. (2002). Analiz i sistematizatsiya statisticheskikh kriteriev otsenki effektivnoho razvitiya predpriyatiya. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 6, 41-43.
8. Turylo, A. M. & Turylo, A. A. (2001). Ekonomichnyy rozvytok i klasyfikatsiya yoho vydiv u pidpryyemnytstvi. *Naukovi pratsi Donets'koho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*, 37, 136-139.
9. Turylo, A. M. & Turylo, A. A. (2003). Metodicheskie podkhody k opredeleniyu sushchnosti pribyli predpriyatiya. *Visnyk KTU*, 2, 169-171.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2016 р.

УДК 330

В. П. УДОВИЧЕНКО

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту та державного управління,
Чернігівський національний технологічний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Удовиченко, В. П. Зарубіжний досвід венчурного інвестування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрної економіки [Текст] / В. П. Удовиченко // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 115-123. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Розглянуто інвестиційний ринок як складну інтегровану систему господарюючих суб'єктів і посередників із різноманіттям фінансових дій, розмірами інформації, безперервно зростаючою кількістю взаємозв'язків між учасниками ринку. Запропоновано модель становлення інвестиційної діяльності, яка базується на венчурному бізнесі як одиничному вигляді підприємництва, для застосування в Україні. Визначено передумови переходу на інвестиційну модель становлення венчурного фінансування. Окреслено критерії відбору підприємства для інвестування.

Ключові слова: *венчурний фонд; інвестування; інвестиційна модель.*

V. P. UDOVYCHENKO

Doctor of Sciences (Economics),
Professor,
Department of Management and Public Administration,
Chernihiv National University of Technology

FOREIGN EXPERIENCE OF VENTURE CAPITAL INVESTMENT OF INVESTMENT AND INNOVATIVE MODEL OF AGRARIAN ECONOMY DEVELOPMENT

Abstract

Investment market is considered as a complex integrated system of economic entities and intermediaries with a variety of financial actions, size of information, and continuously growing number of relationships between market participants. The model of formation of investment activity is proposed in this research. It is based on the business venture as a business unit of entrepreneurship. It has been worked out for application in Ukraine. Preconditions of transition to the investment model of formation of venture financing are determined. The criteria for selection businesses for investment are outlined.

Keywords: *venture capital fund; investment; investment model.*

JEL classification: G24

© В. П. Удовиченко, 2016

Інвестиційний ринок – це сукупність фінансових взаємин, які складаються між торговцями інвестиційних продуктів і послуг та їх можливими клієнтами. Питання залучення інвестицій задля гарантованого отримання вигод вид швидкого зростання завжди знаходяться в центрі уваги вчених, бізнесменів та влади, оскільки раціональне фінансування перспективного бізнесу призводить до економічного зростання країни у вигляді збільшення кількості працюючих та податкових надходжень. Постійне технологічне оновлення, інновації – особливо в умовах сучасного світу – вимагають наявності на ринку достатнього числа фахівців, що володіють компетенціями з розвитку інноваційних проектів, а також відповідної пропозиції капіталу для безперервного їх фінансування.

Інвестиційний ринок потрібно розглядати як складну інтегровану систему господарюючих суб'єктів і посередників із різноманіттям фінансових дій, розмірами інформації, безперервно зростаючою кількістю взаємозв'язків між учасниками ринку. Його головними системними якостями вважається структурованість і динамізм.

Необхідно звернути увагу на те, що суб’єкти інвестиційного ринку, діючи в системі зі значною ентропією, значною мірою наражаються на ризик, тобто існує імовірність виникнення непередбачених фінансових втрат (наприклад у вигляді зниження або цілковитої втрати очікуваних доходів, втрати капіталу тощо) у випадку неправильної оцінки умов інвестиційної діяльності.

Характерною рисою сучасного економічного простору України є утворення багатоступінчастої моделі інвестиційної діяльності. Її структуризація та інституціоналізація з розмежуванням функцій, завдань між різними суб’єктами господарювання дає змогу відобразити ставлення різних типів людей до ризику і діяльності, пов’язаної з ним. Побудова цієї моделі та її застосування в системі державного управління є актуальним та важливим завданням сьогодення.

Проблеми врахування інвестиційних ризиків різного типу знайшли висвітлення у наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, можна назвати роботи В. Бондаренка, І. Борщука, О. Бугрова, М. Бутка, В. Варені, В. Головатюка, І. Гришової, А. Дагаева, І. Дворака, О. Краснoруцького, О. Наумова, О. Зальотова, В. Замлинського, О. Іваницької, М. Клапківа, В. Мартиненка, А. Пересади, С. Стоянової-Коваль, О. Чечелюка, С. Шкарлета, Б. Язлюка [1-10].

Дослідження свідчать, що після Другої світової війни можна було спостерігати перші ознаки венчурного бізнесу. Подібним до венчурних фірм було фінансове партнерство «Дж. Х. Уітні енд Компані» у Силіконовій долині, де у 1957 р. Артур Рок знайшов альтернативну можливість фінансування виробництва нового кремнієвого транзистора. Саме він вперше вжив термін «венчурний капітал». Так була заснована «Fairchild Semiconductors» – перша компанія з виробництва напівпровідників [3]. Венчурний капітал з’явився в кінці 70-х років.

Сутність венчурного фінансування зводиться до наступного: сприяти підйому певного бізнесу через надання конкретних засобів в обмін на пакет акцій фірми. Венчурний бізнес вважається посередником між інвесторами і бізнесменами, він ніяк не вносить особисті засоби до акцій фірм. Це є принциповою особливістю цього типу інвестування. Метою венчурного капіталу є одержання високого доходу від інвестицій, незважаючи на ризики.

Підйом грошових коштів у 10 разів за 5-7 років – звично прогнозований підсумок європейського або американського венчурного фонду. За західними еталонами венчурне інвестування (або інвестування ризикових грошових коштів) вважається різновидом прямих вкладень, а венчурні фонди, які вважаються джерелом для

венчурних грошових коштів, у традиційному осмисленні фінансуються з пенсійних і страхових фондів.

По суті це залучення капіталу на кілька років у компанії, що мають шанси швидкого зростання, як правило, у малі та середні підприємства. З цього випливає і головне призначення венчурного інвестування – надання обігових коштів для невеликих рентабельних фірм. Дослідження демонструють, що фірми з венчурною допомогою найбільш підготовлені до засвоєння інновацій, швидше розвиваються і створюють більш робочих місць, ніж величезні фірми.

Модель становлення інвестиційної діяльності, яка базується на венчурному бізнесі як одиничному вигляді підприємництва, вважається потрібною для вдалого становлення економіки України. Законодавче регулювання венчурного направлення, наявність конкретної чисельності інвесторів, з необхідним розміром грошових коштів, які можуть бути суб'єктами венчурної діяльності.

Поняття «венчурний бізнес» внесено до Законів і актів України, а, саме – в Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 8 січня 2002 р. № 8 та 9, у постанову Верховної Ради «Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні» від 16 червня 2006 р., проте досі не дано визначення суті, функцій, принципів діяльності саме венчурних фондів і венчурних фірм.

Законом про ІСІ ще передбачається, що розкриті інвестиційні фонди інвестиційних фірм, які були зроблені в узгодженні з Указом Президента України «Про інвестиційні фонди і інвестиційні компанії», змушені усуватися або змінити власну діяльність відповідно до вимог законодавства протягом 2-х років і нараховувати не більше десятка працюючих на ньому компаній.

Для України південноамериканська система венчурного бізнесу вважається більш застосовною. Для неї визначальним вважається високий ступінь ризиків, який відрізняє її від найбільш популярних механізмів підтримки бізнес-планів, таких, як інвестування в банківські кредити.

Якщо план провалиться, інвестор має можливість вимагати частину активів наданої компанії, пропорційну його частці в зареєстрованому статутному фонді. Інвестор венчурних грошових коштів поділяє усю відповідальність спільно з бізнесменом.

Потреба в здобутті кредитів такого роду часто з'являється у молодих або дрібних бізнесменів, винахідників, експертів і інженерів, які пробують без допомоги інших утілити новітні унікальні і багатообіцяючі дослідження.

Шлях у комерційний банк неможливий через такі чинники:

- немало проектів починають приносити дивіденди через 3-5 років, проте в цьому випадку вони погіршують баланс банку;
- банки мають високий рівень грошового ризику;
- банки неодмінно вимагають гарантій.

Функціональна роль інвесторів полягає в управлінні фінансуванням планів на всіх кроках, починаючи з експертизи ідей бізнесменів і завершуючи постачанням ліквідності акцій створеної компанії.

Венчурні фонди готові вкладати засоби в наукоємні дослідження, у тому числі і тоді, коли є високий рівень невизначеності. Оскільки конкретно тут прихований більший можливий запас здобуття вигоди.

Зрозуміло, що інвестори йдуть назустріч бізнесменам, виходячи ніяк не з альтруїстичних думок. Інтерес інвестора міститься якраз в тому, щоб отримати від власних фінансових вкладень прибуток, який стане значно більшим, ніж при

розташуванні вільних грошових коштів на банківських депозитах або при їх вкладенні в муніципальні папери із зафіксованим прибутком.

Беручи до уваги те, що український уряд переходить на інвестиційну модель становлення, зараз набуває особливого значення державна регуляція інвестиційного процесу в Україні, що виражається у формуванні передумов:

- уведення відповідної законодавчої бази, контролю за дотриманням законодавства;
- стимулювання розвитку венчурного бізнесу та ІСІ;
- забезпечення прозорої, чесної конкуренції на виробництві, у сфері послуг і банківському секторі, що унеможливить отримання суперприбутків, використовуючи екстенсивні чинники ведення бізнесу;
- ведення єдиної бухгалтерської звітності замість двох чи трьох: для податкової, акціонерів і для себе;
- підготовка спеціалістів – професіоналів, які зможуть іти на виправданий ризик;
- проведення пенсійної реформи.

Основними суб'єктами державної системи у сфері венчурного бізнесу є Державна комісія регуляції ринку грошових послуг спільно з Державною комісією регуляції фондового ринку. До складу управління координаційної ради, утвореної з метою координації діяльності муніципальних органів згідно з питанням функціонування ринку цінних паперів, потрібно залучити Голову ДКФП.

Викликають значний інтерес і вимагають пильного контролю питання патентування і гарантування прав інтелектуальної власності, що є важливим елементом інвестиційної сфери.

Створення і постачання реалізації політики щодо інвесторів, залучення капіталів для інвестицій та інновацій, формування і функціонування ринку цінних паперів і їх похідних, обіг акцій на вторинному ринку паперів, сприяння до інтернаціональних еталонів вважається тією рушійною силою, яка здатна воскресити інвестиційний ринок у країні.

Перспективним у цьому напрямку досліджень є визначення державної політики щодо формування необхідних передумов для венчурного фінансування, зокрема у сфері податкової політики, митного законодавства.

Характерною рисою сучасного економічного простору України є утворення багатосходинкової моделі інвестиційної діяльності. Її структуризація та інституціоналізація з розмежуванням функцій, завдань між різними суб'єктами господарювання дає змогу відобразити ставлення різних типів людей до ризику і діяльності, пов'язаної з ним. Побудова цієї моделі та її застосування в системі державного управління є актуальним та важливим завданням сьогодення.

В Україні працюють представники як формального, так і неформального секторів, однак повноцінний ринок венчурних інвестицій ще не сформовано. Враховуючи актуальність та новизну використання венчурного капіталу для вітчизняних переробних підприємств, з метою формування такого ринку вважаємо доцільним більш глибоко дослідити наявні у світі механізми венчурного інвестування і шляхи їх ефективного використання на практиці.

Сьогодні можемо впевнено стверджувати, що в Україні поступово відбувається становлення нового професійного фінансового сектора – венчурних фондів, основною метою яких виступають проекти й компанії на ранніх стадіях їхнього розвитку. Формується пул професійних венчурних інвесторів. Поки їх не так багато. У майбутньому ринок венчурних інвестицій серйозно виросте за рахунок як перетікання капіталу з банківського, страхового й пенсійного секторів, так і створення венчурних фондів великими фінансово-промисловими компаніями.

Підприємство повинно бути лідером у своїй галузі, виробляти конкурентоздатні товари чи послуги, мати сильну управлінську команду.

Критерії, якими керуються при виборі підприємства для інвестування:

- позитивна макроекономічна ситуація в країні;
- компанія, що здійснює діяльність у галузі зі значним потенціалом зростання та прибутковості;
- наявність незадоволеного ринкового попиту;
- сприятливі демографічні та соціально-економічні тенденції;
- доступ до сировинної бази та споживачів**;**
- високопрофесійна управлінська команда, яка має досвід роботи у періоди зростання та спаду;
- компанія повинна вміти визначати найбільш оптимальну стратегію розвитку та потреби в капіталі;
- узгоджені інтереси між усіма акціонерами.

Процес розгляду компанії починається з короткого аналізу, який здійснюється на підставі оцінки галузі та підприємства, зокрема надання компанією загальної інформації про фінансову та операційну діяльність, а також проведення інтерв'ю з топ-менеджментом. Якщо компанія зацікавила інвестора, тоді здійснюється узгодження основних умов угоди стосовно оцінки вартості компанії, засад корпоративного управління і подальших кроків. Далі проводиться аналіз фінансово-господарської діяльності (*due diligence*).

Останній етап процесу – це укладання угоди, під час якого відбувається завершення аналізу юридичної документації, розробка плану дій на перші 100 днів, а також створення ради директорів (бажано з незалежними членами).

Для інвесторів не цікаві безвартісні підприємства. Тому підбираються компанії, які вже чогось досягнули, створили додаткову вартість. Загалом для для створення вартості необхідними кроками є:

- формування довгострокової бізнес-стратегії;
- рекрутинг топ-менеджерів;
- залучення експертів світового класу у відповідних галузях;
- залучення додаткового капіталу, в тому числі від міжнародних фінансових установ;
- підготовка компанії до продажу або IPO (найкращі міжнародні практики в галузі менеджменту та звітності, прозорість, проведення аудитів, корпоративне управління тощо).

Становлення венчурного капіталу збіглося за часом з бурхливим розвитком комп'ютерних технологій і зростанням добробуту середнього класу американців. Сучасні гіганти комп'ютерного бізнесу «DEC», «Apple Computers», «Compaq», «Sun Microsystems», «Microsoft», «Lotus», «Intel» зуміли стати тим, ким вони є тепер, багато в чому завдяки венчурному капіталу. Більше того, бурхливе зростання нових галузей, таких, як персональні комп'ютери й біотехнологія, виявилося можливим здебільшого за участі венчурних інвестицій. Тім Перкинс згадував: «Гроші, які ми робили, насправді були побічним продуктом, ... нами керувало бажання створювати успішні компанії, що розвивають дивні нові технології, яким судилося перевернути світ»

Венчурний бізнес є сьогодні сегментом (і не найбільшим) галузі прямих інвестицій в акціонерний капітал, однак значення його важко переоцінити, тому що ризиковий капітал є практично єдиним джерелом фінансової підтримки малих інноваційних підприємств на ранніх стадіях існування – від ідеї до виходу й закріплення їхньої продукції на ринку. Саме тому венчурний капітал став центром кристалізації для формування в США сучасної потужної індустрії прямих інвестицій.

Як будь-який інший, венчурний бізнес у своєму розвитку переживав злети й падіння, однак загальна позитивна тенденція підтверджує ефективність сполучення, що є його основою, сучасних фінансових і управлінських механізмів, опертя на потенціал високих технологій і енергію підприємництва.

Безсумнівний успіх венчурного бізнесу в 60-і роки XX століття і його динамічний розвиток спричинили значний інтерес фінансових і управлінських кіл та зажадали створення його інфраструктури й удосконалювання взаємозв'язків у галузі прямих інвестицій загалом.

У окремих венчурних фондах розміщені засоби державних програм підтримки бізнесу, звичайно спрямовані на розвиток малих підприємств на етапі становлення. Зокрема, Адміністрацією малого бізнесу США фінансується програма інвестицій у малий бізнес (SBIC), у межах якої венчурні фонди можуть об'єднати власні засоби з державними для збільшення інвестицій у компанію-реципієнта.

Індивідуальний сектор венчурного бізнесу представляють приватні інвестори, т. зв. «бізнеси-ангели». Найбільш важлива роль «бізнес-ангелів» на найбільш ранніх стадіях зародження й формування компаній – стадіях «сіяння» і «старту», тобто коли компанія готується до просування свого продукту на ринок.

Венчурний бізнес США сформувався як галузь підприємництва в період бурхливого розвитку мікроелектроніки й комп'ютерних технологій і дав потужний імпульс для успішного розвитку цих напрямків. Світові лідери комп'ютерної галузі – компанії «Microsoft», «Intel», «Apple Computers», «Compaq» – отримали своє сьогоднішнє становище багато в чому завдяки венчурним інвестиціям на ранніх стадіях свого розвитку.

Тверді позиції в переліку пріоритетів також займають телекомунікаційні технології, біотехнології, медицина й охорона здоров'я, споживчі товари й послуги.

Основні етапи інфраструктурного розвитку європейського венчурного бізнесу багато в чому повторюють американський досвід. Утворення в 1983 р. Європейської асоціації прямого інвестування й венчурного капіталу (EVCA) було спільною ініціативою представників венчурної індустрії і Європейської комісії. Асоціація, що об’єднувала на момент утворення 43 члени, у цей час поєднує більше 500 активних учасників венчурного бізнесу з більш ніж 30 країн і є авторитетним представником європейської галузі прямих інвестицій. Діяльність асоціації спрямована на створення в Європі сприятливих умов для розвитку венчурного бізнесу. Основними стратегічними завданнями, на рішення яких спрямована асоціація, є: залучення інституціональних інвесторів до участі у венчурному інвестуванні, відстоювання інтересів своїх членів та інших учасників венчурної індустрії в європейських структурах, вироблення ефективних і доступних стратегій і механізмів виходу венчурного капіталу.

За участю Європейської асоціації венчурного капіталу була створена Європейська асоціація біржових дилерів (EASD) – об'єднання венчурних капіталістів, біржових дилерів, інвестиційних банків та інших інвестиційних інститутів – для формування механізмів підтримки економічного розвитку й інновацій у Європі. Однією з перших ініціатив EASD стало створення європейської фондової біржі для активно зростаючих молодих компаній – Системи автоматичного котирування Європейської асоціації біржових дилерів (EASDAQ). Її структура й принципи функціонування запозичені в аналогічної американської структури – NASDAQ. Біржа не має торговельної площадки, використовується система електронних торгів, які розпочалися у листопаді 1996 р. У цей час у торгах EASDAQ беруть участь компанії з Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Італії, Люксембургу, Нідерландів,

Німеччини, Португалії, Фінляндії, Франції, Швейцарії. Акції деяких компаній, що торгуються в EASDAQ, також котируються й на американській біржі NASDAQ.

Європейське співтовариство звертає серйозну увагу на підтримку становлення й розвитку венчурного бізнесу в країнах Центральної й Східної Європи (колишні країни «народної демократії»), а також в «нових незалежних державах» (колишніх республіках Радянського Союзу). За участю Європейського банку реконструкції й розвитку (ЕБРР) і EVCA розгорнуто відповідні масштабні програми.

На відміну від структури галузевих переваг у США, європейські венчурні фонди більше диверсифіковані й розміщують інвестиції практично в усі сектори економіки. Останніми роками відбувається переорієнтація європейських венчурних інвестицій у технологічний сектор, що є загальносвітовою тенденцією для промислово розвинених країн.

Участь урядів західних країн у процесі венчурного інвестування має велике значення. З одного боку, воно демонструє бажання й здатність держави поділити ризики з комерційними інвесторами й розуміння державою необхідності збереження національних приватних капіталів на ринку своєї країни, з іншого боку, така участь стимулює залучення в реальний сектор економіки суспільних засобів. Частка суспільних засобів (пенсійних фондів і страхових компаній) у венчурному капіталі Європи становить до 35 % всіх інвестицій. Прикладом такої участі держави у венчурному інвестуванні можуть слугувати фонди, створювані за істотної участі (до 40 %) держави. Найбільш відомі з них: «Sitra» (Фінляндія), «UK High Technology Fund» (Великобританія); фонди, створені за участю KFW (Німеччина).

Одним із способів урядового фінансування є надання засобів приватним венчурним фірмам, які безпосередньо фінансують невеликі компанії. У Фінляндії, наприклад, був використаний саме такий підхід: у 1994 р. був створений повністю належний державі фонд «Suomen Teollisuus-Sijoitus OY». Уряди різних країн також створюють власні венчурні фонди для прямого інвестування в невеликі компанії. Цими фондами, як правило, керують професіонали. У Бельгії інвестиційна компанія Фландрії (GIMV), створена в 1980 р., з'явилася шляхом реалізації концепції керованого незалежним приватним фахівцем фінансованого урядом венчурного фонду. Розроблена цим фондом стратегія придбання пакетів акцій технологічно орієнтованих компаній виявилася настільки привабливою й результативною, що сьогодні й приватний капітал наважився інвестувати в GIMV.

Німеччина в 1995 р. розробила схему під назвою Beteiligungskapital fur Kleine Technologieunternehmen, у межах якої здійснювалося фінансування малих фірм, що роблять інноваційні продукти або послуги, разом з компаніями приватного сектору. Австрія також створює «Інвестиційний інноваційний фонд» із метою збільшення фінансування починаючих фірм, шляхом надання засобів приватним фондам. Європейський інвестиційний фонд, створений в 1994 р. за фінансової підтримки Європейської комісії, інвестує засоби в акції малих і середніх підприємств, що володіють потенціалом високого зростання. Позички, які пропонують уряди, найчастіше недоступні з інших джерел, надаються часто на більш привабливих умовах, ніж приватні кредити. Вони можуть мати більш низькі відсоткові ставки або тривалі періоди повернення. Вони можуть навіть бути безповоротними. Фінансована урядом Vaekstfonden (Програма кредитного фінансування розвитку бізнесу) у Данії, наприклад, передбачає видачу позичок невеликим фірмам для розробок технологічно орієнтованих проектів. При цьому, у випадку невдачі передбачається скасування боргів. У Нідерландах кредитна схема технічного розвитку передбачає видачу десятилітніх кредитів малим компаніям, які можуть не повертатися у випадку

технічного або комерційного провалу. У Швеції уряд є найбільшим акціонером Almi Foretagspartner AB, що надає 6-10-річні позички починаючим компаніям, безвідсоткові протягом перших двох років.

Останнім часом значний розвиток венчурна індустрія одержала не тільки в європейських країнах, але й у Австралії, Ізраїлі, Мексиці, Китаї, Республіці Корея, Сінгапурі, Чилі, Японії. Більше того, венчурний капітал з «посівного капіталу» (seed capital) і «стартового капіталу» (start capital), не зменшуючи своєї ролі «каталізатора» малого бізнесу, перейшов у більше зрілі стадії свого розвитку й почав ставати ще й «капіталом розвитку» (development capital) і «капіталом розширення» (expansion capital).

Список літератури

1. Casey, J. Backgrounder: China's 12th Five-Year Plan, U.S.-China Economic & Security Review Commission, June 2011 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.uscc.gov/researchpapers/2011/12th-iveYearPlan_062811.pdf.
2. National Science, Technology and Innovation Policy, Ministry of Environment, Science And Technology of India [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ghana.gov.gh/documents/stipolicy.pdf.
3. The Global R&D Funding Forecast 2011, Battelle [Electronic resource]. – Access mode : http://www.battelle.org/aboutus/rd/2011.pdf.
4. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети : інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725.
5. Xielin, L., Hongyi, D. China's Innovation System in Transition – BRICS National Innovation Systems [Electronic resource]. – Access mode : http://www.redesist.ie.ufrj.br/nt_count.php?projeto=br_nsi&cod=4.
6. Winters L. A. Dancing with Giants: China, India, and the Global Economy / L. A. Winters, Sh. Yusuf. – Washington : IBRD and the World Bank, 2007. – 272 p.
7. Joseph, K. J. National System of Innovation: India. RedeSist – Economics Institute, Federal University of Rio de Janeiro, Brazil Battelle [Electronic resource]. – Access mode : http://www.redesist.ie.ufrj.br/nt_count.php?projeto=br_nsi&cod=3
8. Ministry of Statistics and Programme Implementation [Electronic resource]. – Access mode : http://mospi.nic.in/Mospi_New/site/home.aspx.
9. Meri T. China passes the EU in High-tech exports // Eurostat Statistic in focus. – 2009. – № 25. – P. 1–7.
10. Васильєва, Н. В. Китай: формування інноваційної системи розвитку держави [Електронний ресурс] / Н. В. Васильєва. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_2/10.pdf.
11. Трофимова, В. В. Міжнародні конкурентні переваги національної економічної моделі Індії [Електронний ресурс] / В. В. Трофимова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_27/18.pdf.
12. The Global R&D Funding Forecast 2011, Battelle [Electronic resource]. – Access mode : http://www.battelle.org/aboutus/rd/2011.pdf.
13. The Global Competitiveness Report 2010–2011, World Economic Forum [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010–11.pdf.

14. Gryshova, I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
15. Gryshova, I. Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets/ І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель// Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3(177) – С. 66-73.

References

1. Casey, J. (2011). *Backgrounder: China"s 12th Five-Year Plan, U.S.-China Economic & Security Review Commission, June 2011*. Retrieved from: http://www.uscc.gov/researchpapers/2011/12th-iveYearPlan_062811.pdf.
2. *National Science, Technology and Innovation Policy, Ministry of Environment, Science And Technology of India*. (n.d.). Retrieved from: http://www.ghana.gov.gh/documents/stipolicy.pdf.
3. *The Global R&D Funding Forecast 2011, Battelle*. (2011). Retrieved from: http://www.battelle.org/aboutus/rd/2011.pdf.
4. *Innovatsiyna polityka zarubizhnykh krayin: kontseptsiyi, stratehiyi, priorytety*. (n.d.). : informatsiyno-analitychni materialy, pidhotovleni Komitetom Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' nauky i osvity ta Ministerstvom zakordonnykh sprav Ukrayiny Retrieved from: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725.
5. Xielin, L., Hongyi, D. (n.d.). *China"s Innovation System in Transition – BRICS National Innovation Systems*. Retrieved from: http://www.redesist.ie.ufrj.br/nt_count.php?projeto=br_nsi&cod=4.
6. Winters, L. A. & Yusuf, Sh. (2007). *Dancing with Giants: China, India, and the Global Economy*. Washington : IBRD and the World Bank.
7. Joseph, K. J. (n.d.). *National System of Innovation: India. RedeSist – Economics Institute, Federal University of Rio de Janeiro, Brazil Battelle*. Retrieved from: http://www.redesist.ie.ufrj.br/nt_count.php?projeto=br_nsi&cod=3.
8. *Ministry of Statistics and Programme Implementation*. (n.d.). Retrieved from: http://mospi.nic.in/Mospi_New/site/home.aspx.
9. Meri, T. (2009). China passes the EU in High-tech exports. *Eurostat Statistic in focus*, 25, 1–7.
10. Vasyl'yeva N. V. (2011). *Kytay: formuvannya innovatsiynoyi systemy rozvytku derzhavy*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_2/10.pdf.
11. Trofymova, V. V. (2009). *Mizhnarodni konkurentni perevahy natsional'noyi ekonomichnoyi modeli Indiyi*. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_27/18.pdf.
12. *The Global R&D Funding Forecast 2011, Battelle*. (2011). Retrieved from: http://www.battelle.org/aboutus/rd/2011.pdf.
13. *The Global Competitiveness Report 2010–2011, World Economic Forum*. (2011). Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010–11.pdf.
14. Gryshova, I. Kryukova, I., Mityay, O. (2015). Ukraine"s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. Ekonomichnyy chasopys-XXI, 5-6, 24–27.
15. Gryshova, I., Mytyay, O. V., Kuzhel', V. V. (2016). Competitive position stability of agricultural sector of Ukraine at internal and external markets. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 3(177), 66-73.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2016 р.

УДК 330.341:658

І. М. ЧЕРНЯВСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра економіки та організації виробництва,
Дніпродзержинський державний технічний університет
E-mail: terminal12@rambler.ru

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ АКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИХ НОВАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

Чернявська, І. М. Концептуальний підхід до аналізу активності організаційно-управлінських новацій підприємства [Текст] / І. М. Чернявська// Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 124-131. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Різні методологічні підходи до стимулювання розвитку та активізації інноваційної діяльності промислових підприємств знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних вчених. Проте проблема єдності в методологічних підходах щодо визначення, вимірювання та оцінки інноваційної активності підприємства в частині організаційно-управлінської діяльності зберігає свою актуальність.*

Мета. *Метою дослідження є визначення окремих концептуальних положень щодо процесу активізації та побудова структурно-логічної схеми аналізу рівня активізації інноваційних процесів на промислових підприємствах у частині організаційно-управлінської її підсистеми.*

Результати. *У запропонованому концептуальному підході систематизовано й узагальнено зміст і елементи механізму активізації інноваційних процесів на промислових підприємствах з виокремленням організаційно-управлінської підсистеми. Визначено алгоритм процесу реалізації концептуального підходу, який дозволяє реально сформувати систему показників оцінки інноваційної активності підприємства в частині організаційно-управлінської підсистеми та інноваційної активності підприємства загалом. Побудовано структурно-логічну схему аналізу та оцінки рівня активізації інноваційних процесів, яка є «маршрутною» технологією для розробки інноваційної стратегії підприємства у частині організаційно-управлінської його підсистеми.*

Запропонований концептуальний підхід щодо аналізу інноваційної активності підприємства може бути використаний фахівцями для прийняття обґрунтованих рішень щодо вибору напрямків подальшої активізації інноваційної діяльності підприємства.

Ключові слова: *інноваційна діяльність; інноваційна активність; бар'єри впровадження новацій; організаційно-управлінські інновації; механізм активізації інноваційних процесів.*

© І. М. Чернявська, 2016

I. M. CHERNYAVS'KA

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department Economy and Organization of Production,
Dneiprodzerzhynsk State Technical University
E-mail: terminal12@rambler.ru

CONCEPTUAL APPROACH TO ANALYSIS OF ACTIVITY OF ORGANIZATIONAL AND ADMINISTRATIVE INNOVATIONS OF ENTERPRISE

Abstract

Different methodological approaches in order to stimulate the development and activation of innovative activity of industrial enterprises are investigated in scientific works of many local scientists. However, there is still a problem of unity in methodological approaches to the definition, measurement and estimation of innovative activity of enterprise in term of organizational and administrative activity. Therefore, the purpose of research is to define some conceptual provisions to the process of activation and construction of structural and logical scheme of analysis of innovative processes activation level on industrial enterprise in term of its organizational and administrative subsystem.

We have systematized and generalized content and elements of activation mechanism of innovative processes on the industrial enterprises in the proposed conceptual approach. This process has been accompamied by the singling out of organizational and administrative system. It has been determined the algorithm of process of realization of conceptual approach that allows to form the system of indicators for the estimation of innovative activity of the enterprise as a whole. It has been built a structural and logical scheme of analysis and estimation of the level of activation of innovative processes, which is a''route'' technology in terms of its organizational and administrative subsystem.

It has been proposed a conceptual approach to the analysis of innovative activity of the enterprise. This approach can be used by specialists to make reasonable decisions as for the choice of directions of further activization of innovative activity of the enterprise.

Keywords: *innovation; innovative activity; barriers for implementation of innovations; organizational and administrative innovations; mechanism of activation of innovative processes.*

JEL classification: D29, M29, O31

Вступ

Однією з проблем, які стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, є ігнорування ролі та значення організаційно-управлінських інновацій. Інноваційний процес не обмежується сферою технологій, він також містить організаційні та управлінські інновації, які слугують певним важелем адаптації.

Аналіз наукових праць підтверджує актуальність і важливість дослідження цієї проблеми. На пошук шляхів її розв'язання звернули увагу широке коло вітчизняних вчених. Зокрема, теоретичні питання, присвячені дослідженню сутності організаційних інновацій, розглядаються в працях Боровикової Н., Воронкова Д., Кизим Н., Чухрай Н. [1-4]. Роль управлінських інновацій на промислових підприємствах, а також бар'єри, які заважають їх упровадженню, відображені в роботах Прокопишина Л., Прохорової В., Шацької З. [5-7]. Питаннями підвищення інноваційної активності промислових

підприємств та впливу організаційно-управлінських інновацій займалися Гаврилко П., Кузьмін О., Метеленко Н. [8-10].

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень з питань організаційно-управлінських інновацій, відсутня єдність у методологічних підходах щодо визначення, вимірювання та оцінки інноваційної активності підприємства в частині організаційно-управлінської діяльності.

Мета статті

Метою роботи є визначення окремих концептуальних положень щодо процесу активізації та побудова структурно-логічної схеми аналізу рівня активізації інноваційних процесів на промислових підприємствах у частині організаційно-управлінської її підсистеми.

Виклад основного матеріалу дослідження

Основою концептуального підходу щодо аналізу та оцінки інноваційної активності промислових підприємств слугує його змістовний опис з виділенням наступних елементів: цілі, спрямовані на організаційно-управлінське забезпечення процесу здійснення інноваційної діяльності підприємства і задачі щодо забезпечення реалізації зазначених цілей; функції, які він повинен виконувати, та сукупність принципів, на основі яких він повинен будуватися. Систематизовані й узагальнені нами зміст і елементи механізму активізації інноваційних процесів на промислових підприємствах з виокремленням організаційно-управлінської підсистеми наведемо на рис. 1.

Генеральною метою зазначеного механізму є реалізація всіх цілей і задач підприємства, що насамкінець дозволить підприємству підвищити ефективність функціонування та досягнути конкурентних переваг. Система наведених цілей із часом не залишається незмінною зі зміною впливу зовнішнього середовища. Деякі цілі втрачають свою актуальність і з'являються нові, раніше відсутні. Тобто, з огляду на динамізм цілей інноваційного розвитку підприємства, неможливо сформулювати перелік постійно діючих цілей. Для досягнення поставленої мети необхідно забезпечити вирішення низки задач, серед яких головною є удосконалення механізму управління процесом активізації інноваційної діяльності підприємства в частині організаційно-управлінської її підсистеми.

Функції, які механізм повинен виконувати, наступні: забезпечення децентралізації та автономії; дотримання переваги горизонтальних потоків інформації; створення умов для самопланування; дотримання демократичного стилю керування.

Сукупність принципів, на основі яких він повинен будуватися, розглянемо детальніше: системність передбачає формування на підприємстві системи, яка забезпечує інноваційний пошук і впровадження інновацій; рівновага – компенсаторне поєднання елементів механізму інноваційного розвитку між собою, а також відносно зовнішнього середовища підприємства; адаптивність – забезпечення відповідності підприємства тим вимогам, які відповідають сучасному середовищу господарювання [6; 7]. Незважаючи на те, що назва принципів загальновідома, зміст і механізм їхньої дії в системі змінюється в результаті специфіки самої системи, її елементів й зовнішнього середовища, в умовах якого вона існує. Використання цих принципів сприяє науковому обґрунтуванню формування системи аналізу та оцінювання рівня активізації інноваційних процесів на промислових підприємствах у частині організаційно-управлінської її підсистеми.

Рис. 1. Організаційно-управлінське забезпечення механізму активізації інноваційних процесів на промисловому підприємстві

Процес активізації інноваційної діяльності підприємства забезпечується низкою методів, показники яких також слугують проміжними показниками інноваційної діяльності. У організаційно-управлінській сфері це можуть бути організаційне проектування; бенчмаркінг; реінжиніринг бізнес-процесів; реструктуризація.

Стосовно аналізу інноваційної активності підприємства з урахуванням впливу організаційно-управлінської підсистеми, пропонуємо процес реалізації концептуального підходу, який у загальному вигляді може бути поданий як перелік етапів (рис. 2).

На першому етапі відбувається ідентифікація ситуації щодо інноваційної діяльності підприємства на основі виявлення та обґрунтування бар'єрів впровадження новацій в організаційно-управлінській сфері діяльності підприємства.

Метою другого етапу є виявлення, аналіз та обґрунтування наслідків дії бар'єрів. За результатами проведеного аналізу на наступному етапі формується множина

альтернативних інноваційних стратегій та створюється «банк» інноваційних управлінських стратегій.

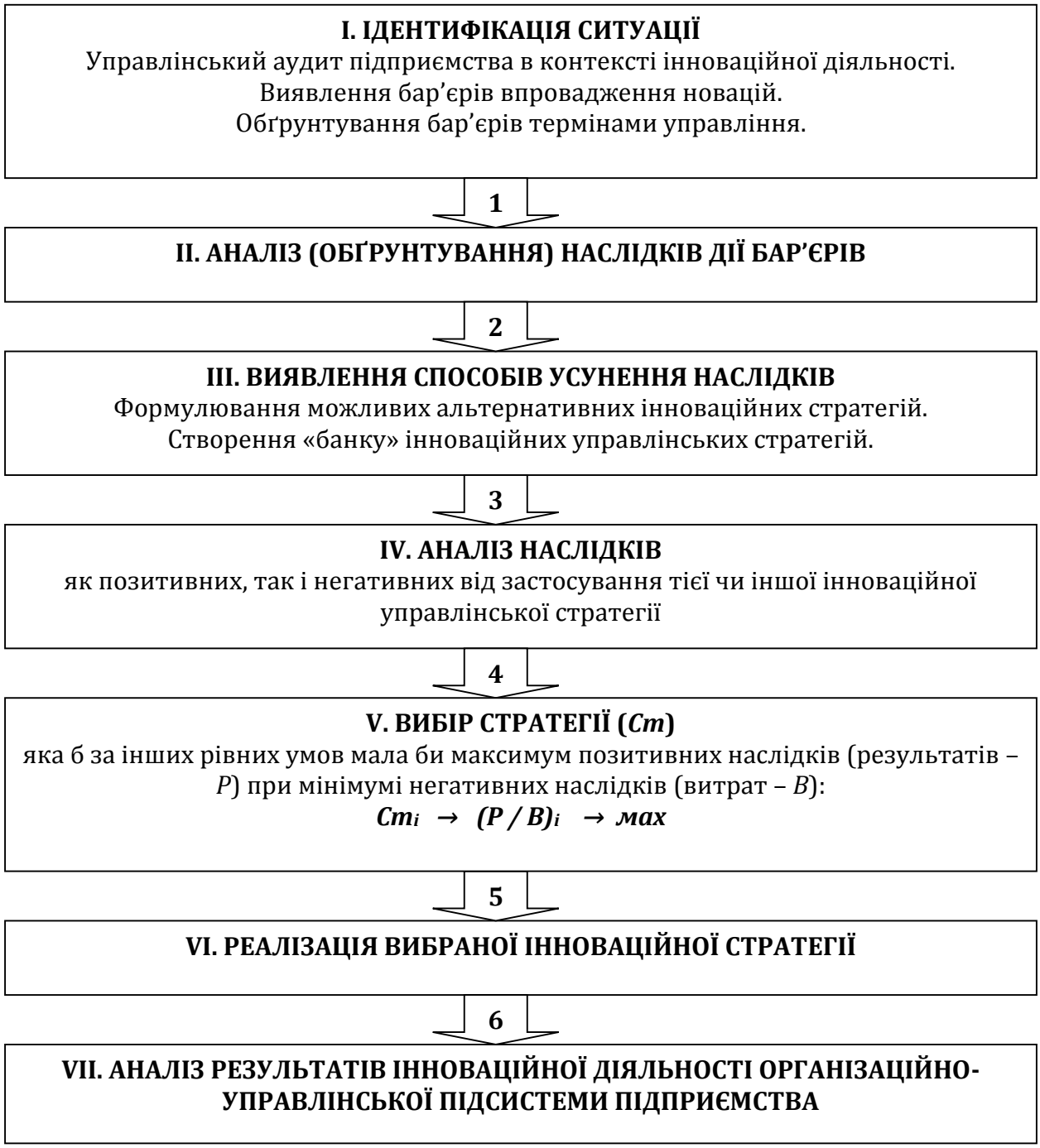

Рис. 2. Процес реалізації концептуального підходу для аналізу інноваційної активності підприємства в організаційно-управлінській сфері (складено автором)

Потім відбувається аналіз можливих позитивних та негативних наслідків від застосування вибраної інноваційної стратегії та вибір стратегії. Далі йдуть етап реалізації вибраної стратегії, тобто практична реалізація інноваційних організаційно-управлінських заходів та етап аналізу результатів інноваційної діяльності організаційно-управлінської підсистеми підприємства.

З урахуванням алгоритму процесу реалізації концептуального підходу для аналізу інноваційної активності підприємства формується система показників оцінки інноваційної активності підприємства, тобто розробляється система показників, застосування яких би дозволило кількісно оцінити рівень інноваційної активності підприємства в частині організаційно-управлінської підсистеми та інноваційної активності підприємства загалом.

Усе вищевикладене дозволяє розробити й репрезентувати структурно-логічну схему аналізу та оцінки рівня активізації інноваційних процесів, яка є «маршрутною» технологією для розробки інноваційної стратегії підприємства у частині організаційно-управлінської його підсистеми, конкретизації та послідовності дій щодо реалізації його цілей (рис. 3).

Висновки та перспективи подальших розвідок

В умовах інтеграції України у світовий економічний простір однією з пріоритетних задач забезпечення стійкого функціонування вітчизняних підприємств є активізація інноваційних процесів. Проведений аналіз теоретико-методичних засад показав, що не існує єдиної думки вчених з приводу того, які саме інновації утворюють систему забезпечення стійкості підприємства. Широке коло вітчизняних вчених розглядає організаційні та управлінські інновації як суттєвий важіль адаптації підприємства. Це дозволяє виявити й обґрунтувати бар'єри впровадження новацій в організаційно-управлінській сфері діяльності підприємства.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що методичні положення, викладені в статті, дозволяють запропонувати організаційно-управлінське забезпечення механізму активізації інноваційних процесів на промисловому підприємстві; розробити конкретні етапи процесу реалізації концептуального підходу для аналізу інноваційної активності підприємства в організаційно-управлінській сфері; подати структурно-логічну схему аналізу та оцінки рівня активізації інноваційних процесів, яка є «маршрутною» технологією для розробки інноваційної стратегії підприємства у частині організаційно-управлінської його підсистеми.

У подальших дослідженнях вивчення потребує розробка інструментарію оцінки рівня активізації інноваційної діяльності підприємства, оцінка впливу її чинників на ефективність його функціонування, розробка матриці щодо вибору напрямків подальшої активізації.

Список літератури

1. Боровикова, Н. Нововведения в организации : предупрежден – значит, защищен / Н. Боровикова // Менеджмент и менеджер : Стратегия менеджмента, организация оргструктуры. – 2008. – № 9/10. – С. 36–41.
2. Воронков, Д. К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства / Д. К. Воронков // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – Т. 3, № 6. – С. 7–11.
3. Кизим, Н. А. Проблемы проведения реструктуризации промышленных предприятий в Украине : монография / Н. А. Кизим, В. В. Жихарцев; НДЦ ІПР НАН України. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2009. – 184 с.
4. Чухрай, Н.І. Організаційно – управлінські інновації в економіці, що спирається на знання / Н. І. Чухрай // Інновації: проблеми науки і практики: монографія. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – С. 121-124.

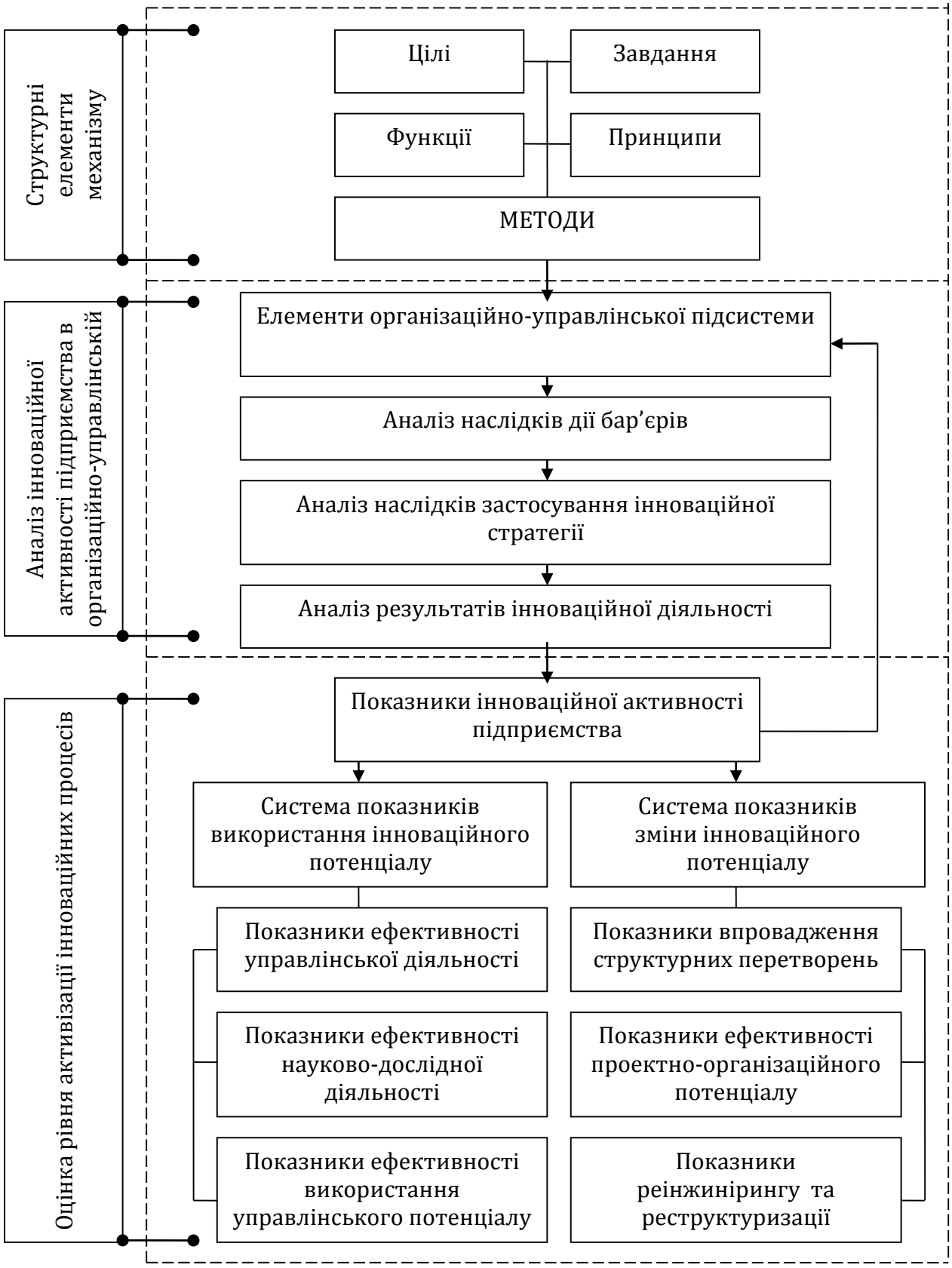

Рис. 3. Структурно-логічна схема аналізу та оцінки активізації інноваційних процесів у частині організаційно-управлінської підсистеми

5. Прокопишин, Л. М. Управлінські інновації та особливості їх використання на підприємствах в сучасних умовах господарювання / Л. М. Прокопишин. – 2014. – № 8. – С. 628-633.
6. Прохорова, В. В. Формування системи управлінських інновацій на промислових підприємствах на основі синергетичного підходу : монографія / В. В. Прохорова, С. А. Мушникова. – Х. : НТМТ, 2013. – 264 с.
7. Шацька, З. Я. Управлінські інновації в системі підприємства / З. Я. Шацька // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 176-182. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_1_23.
8. Гаврилко, П. П. Фактори інноваційного розвитку промисловості [Електронний ресурс] / П. П. Гаврилко. А. В. Колодійчук, В. М. Черторижський. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/21_11/201_Gaw.pdf.
9. Кузьмін, О. Є. Фактори інноваційного розвитку підприємств [Електронний ресурс] / О. Є. Кузьмін, Т. М. Кужда. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/ua/baza/analitic/detail.php?ID=1139.
10. Метеленко, Н. Г. Раціональна організація бізнес-процесів в умовах ефективного функціонування внутрішнього господарського механізму / Н. Г. Метеленко // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 2 (27). – С. 115–125.

References

1. Borovykova, N. (2008). Novovvedenyya v orhanyzatsii : preduprezhden – znachit, zashchyshchen. *Menedzhment i menedzher: Stratehyya menedzhmenta, orhanyzatsyya orhstruktury*, 9/10, 36–41.
2. Voronkov, D. K. (2009). Upravlinnya stratehichnymy zminamy shchodo innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, 3(6), 7-11.
3. Kyzym, N. A., Zhykhartsev V. V. (2009). *Problemy provedeniya restrukturizatsii promyshlennykh predpryyatiy v Ukraine*. Kharkiv : INZhEK.
4. Chukhray, N. I. (2006). Orhanizatsiyno-upravlins'ki innovatsiyi v ekonomitsi, shcho spyrayet'sya na znannya. *Innovatsiyi: problemy nauky i praktyky*, 121-124.
5. Prokopyshyn, L. M. (2014). *Upravlins'ki innovatsiyi ta osoblyvosti yikh vykorystannya na pidpryyemstvakh v suchasnykh umovakh hospodaryuvannya*, 8, 628-633.
6. Prokhorova, V. V. & Mushnykova, S. A. (2013). *Formuvannya systemy upravlins'kykh innovatsiy na promyslovykh pidpryyemstvakh na osnovi synerhetychnoho pidkhodu*. Kharkiv : NTMT.
7. Shats'ka, Z. Ya. (2012). Upravlins'ki innovatsiyi v systemi pidpryyemstva. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 1, 176-182. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_1_23.
8. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Chertoryzhs'kyy, V. M. (2011). *Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti.* Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/21_11/201_Gaw.pdf.
9. Kuz'min, O. Ye. & Kuzhda, T. M. (n.d.). *Faktory innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv*. Retrieved from: http ://www.experts.in.ua/ua/baza/analitic/detail.php?ID=1139.
10. Metelenko, N. H. (2011). Ratsional'na orhanizatsiya biznes-protsesiv v umovakh efektyvnoho funktsionuvannya vnutrishn'oho hospodars'koho mekhanizmu. *Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk,* 2 (27), 115–125.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2016 р.

УДК 338.24:640.41(045)

В. А. ЯЗІНА

аспірантка,
Запорізька державна інженерна академія
E-mail: viktoris_vicitory@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Язіна, В. А. Теоретична сутність організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством [Текст] / В. А. Язіна // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 2. – С. 132-139. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. *Розвиток та формування готельно-ресторанного господарства є актуальною проблемою сучасного етапу розвитку туризму України. Ефективному вирішенню цієї проблеми сприятиме дослідження теоретичної сутності організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством, зокрема визначення економічного змісту таких понять як: господарство, готельне та ресторанне господарство, а також вивчення механізму державного управління готельно-ресторанним господарством у сучасних умовах розвитку економіки. Стимулювання розвитку готельно-ресторанного господарства можливе лише за умов розроблення та реалізації національної політики щодо визначення його як перспективної галузі економіки України та основної складової туристичної галузі. Необхідно зауважити, що готельно-ресторанне господарство має значний вплив на розвиток економіки з позицій ефективності його господарської діяльності, що приховує в собі необмежені і різноманітні можливості і потребує подальшого вивчення та розвитку.*

Метою роботи *є визначення теоретичної сутності організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством.*

Результати *полягають у розробці наукових та практичних підходів до організації правового механізму управління готельно-ресторанним господарством у сучасних умовах ринкової економіки та вирішенні першочергових завдань вітчизняної індустрії гостинності. Висновки і рекомендації можуть бути основою для формування стратегічних напрямів раціонального використання ресурсів (людських, соціальних, економічних факторів та ін.).*

Ключові слова: *організаційно-правовий механізм; внутрішнє управління; зовнішнє управління; господарство; готельно-ресторанне господарство; туризм.*

© В. А. Язіна, 2016

V. A. YAZINA

PhD Student,
Zaporizhzhya State Engineering Academy
E-mail: viktoris_vicitory@mail.ru

THEORETICAL ESSENCE OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM OF MANAGEMENT OF HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY

Abstract

Introduction. *The development and formation of hotel and restaurant economy is an actual problem of the present stage of development of tourism of Ukraine. Effective solution of this problem will contribute to the study of the theoretical entities of the organizational and legal mechanism of management of hotel and restaurant economy. In particular, we should pay attention to the definition of the economic content of such concepts as: economy, hotel and restaurant management, as well as the study of the mechanism of state management of the hotel and restaurant industry in modern conditions of economic development. The increase in the level of development of hotel and restaurant services is only possible through the development and implementation of national policy in regard to the definition of hospitality as a promising sector of Ukraine's economy and a major component of the tourism industry. It should be noted that hotel and restaurant management has a significant impact on the economy from the standpoint of the effectiveness of its business activity which possesses unlimited and diverse opportunities.*

Purpose. *The aim of this work is to define the theoretical essence of organizational and legal mechanism of management of hotel and restaurant industry.*

Results. *Scientific and practical approaches to the legal mechanism of management of the hotel and restaurant industry in modern conditions of market economy are developed. Priorities of the domestic hospitality industry are determined. Conclusions and recommendations can become the basis for the formation of strategic directions of rational use of resources (human, social, economic factors, etc.).*

Keywords: *organizational and legal mechanism; internal management; external management; agriculture; hotel and restaurant management; tourism.*

JEL classification: H10, O10

Вступ

В Україні готельно-ресторанне господарство перебуває в стадії становлення як самостійний сектор економіки та потребує ефективних рішень щодо його управління, адже у розвинених країнах світу останнє є основною соціально-економічною сферою. Проблема ефективного управління організаційно-правовим механізмом готельно-ресторанного господарства стоїть сьогодні надзвичайно гостро. Активний розвиток сприяє розширенню та урізноманітненню національної економіки країни, що забезпечує розвиток туристичної галузі, економіки країни загалом та виступає у вигляді однієї із складових сфери обслуговування. Це має позитивний вплив на зайнятість населення, сприяє наповненню держбюджету, залученню інвестицій та розвитку інфраструктури, саме тому готельно-ресторанне господарство є перспективною галуззю економіки України та основною складовою туристичної галузі нашої держави.

Проблеми управління готельно-ресторанним господарством досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні фахівці, а саме: Браймер Р. А., Бородина В. В.,

Босовська М. В. [11], Дойль П. [9], Зінь Е. А. [7], Литвиненко Я. В. [1], Новікова О. В. [10], Смолій В. А. [5], Тимошенко З. І., Ткач В. О., Ткаченко Т. І., Шкапова О. М. [6], Цибух В. І. [5] та інші.

Розвиток готельно-ресторанного бізнесу в найбільшому ступені залежить від умов ринкового середовища, тому що пов'язаний зі сферою обслуговування споживачів та впливом чинників ринкової економіки. Насамперед це стосується кон'юнктури ринкового середовища, його зміни, стану конкурентоспроможності підприємства [1].

Перш за все необхідно визначитись з поняттям «господарство» (див. табл. 1).

Таблиця 1. Визначення поняття «господарство»

Термін «господарство»	Джерело
– сукупність виробничих відносин того чи іншого суспільного укладу; спосіб виробництва; – все, що складає виробництво, служить виробництву, економіка; – галузь якого-небудь виду виробництва; виробнича одиниця; – обладнання, інвентар, будівлі і т. ін. якого-небудь виробництва або виробничої одиниці; – виробнича, фінансова і технічна сторони побуту;	Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970-1980)[2]
– сукупність господарських дій, об'єднаних в одне ціле, підставами такого об'єднання служать два початки: одне з них проявляється в державному, громадському та приватному, інше – в народному і світовому;	Енциклопедичний словник Брокгауза Ф. А. і Ефрона І. А. [3]
– спосіб виробництва, сукупність природних і зроблених руками людини засобів, використовуваних людьми для створення, підтримки, поліпшення умов існування, життєзабезпечення;	Тлумачний словник Кузнєцова С. А. [4]
– економічна категорія, яка характеризує та визначає певну галузь виробництва з її основними складовими.	Власне тлумачення автора

Аналізуючи застарілі та новітні поняття господарства, можна зауважити, що всі вони характеризують господарство з певним видом виробництва і в результаті якого отримується продукт його діяльності, який потім використовується для задоволення тих чи інших потреб. Тобто, якщо визначати поняття готельного та ресторанного господарства, можна стверджувати, що кінцевим результатом їх діяльності є надання продукту та послуг.

У словниках та іншій літературі дають достатньо різноманітні визначення готельного та ресторанного господарства. Наприклад, Енциклопедичний словник-довідник з туризму зазначає таке: «Готельне господарство – сукупність готелів усіх типів, що використовуються для прийому й обслуговування гостей» [5, с. 96].

Готельне господарство розглядається сьогодні не тільки у туристичному контексті, а і як один з головних секторів національної економіки. На разі законодавчо не закріплено поняття готельного господарства і не існує єдиного законодавчого акту, який регламентував би фінансову та господарську діяльність цієї сфери послуг.

О. М. Шкапова подає таке визначення: готельне господарство – це складник сфери послуг, основним видом діяльності якої є приймання, розміщення, надання різноманітних видів послуг, пов'язаних із перебуванням споживачів за межами свого

постійного місця проживання. Готельне господарство представлене цілою низкою підприємств, які належать до таких галузей народного господарства: транспортної, екскурсійної, комунально-побутової та ін. Готелі мають із ними договірні відносини [6, с. 172].

Готельне господарство – частина соціальної інфраструктури регіону, яка створює сприятливі умови для руху, облаштування населення. Без ефективного готельного господарства неможливий розвиток туризму, ділових стосунків, вдосконалення виробничих відносин. Досвід інших країн свідчить, що готельне господарство відіграє значну позитивну роль у забезпеченні населення відповідними послугами. У цій галузі задіяна значна кількість населення, існує прагнення до покрашення роботи в умовах постійно існуючої ринкової конкуренції, забезпечуючи рентабельну їх роботу [7, с. 354].

Аналізуючи терміни готельного господарства, ми сформулювали власне тлумачення: готельне господарство – це вид економічної діяльності, який є невід'ємною частиною індустрії туризму та основною складовою галузі гостинності, основоположною одиницею готельного господарства є готелі та аналогічні засоби розміщення, результатом діяльності яких є надання основних та додаткових послуг.

Відповідно до Державного стандарту України (ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація»), ресторанне господарство – вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надавання послуг відносно задоволення потреб споживачів у харчуванні з організуванням дозвілля або без нього [8].

Як зазначає П. Дойль, ресторанне господарство – вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності, що зумовлює відповідний економічний інтерес суб'єкта господарювання у забезпеченні конкурентоспроможності відповідного закладу [9, с. 112].

Мостова Л. М. та Новікова О. В. визначають: ресторанне господарство – це організація надання послуг, яка забезпечує фізіологічні потреби споживача в спеціально відведених для такого обслуговування приміщеннях та відповідає санітарно-гігієнічним і нормативно-законодавчим вимогам [10, с. 9].

Згідно з вищенаданими визначеннями, запропонуємо власне: ресторанне господарство – це вид економічної діяльності, який є невід'ємною частиною індустрії туризму та основною складовою галузі гостинності, основоположною одиницею ресторанного господарства є заклади (підприємства) ресторанного господарства, результатом діяльності яких є створення продуктів, що надаються споживачеві у вигляді послуг.

Аналізуючи основні поняття та економічну сутність готельно-ресторанного господарства, можна зробити висновок, що готельне і ресторанне господарство складається з великої кількості структурованих та взаємопов'язаних елементів, що в процесі своєї економічної діяльності створюють продукти та послуги, які задовольняють певний спектр споживачів.

Управління готельно-ресторанним господарством здійснюється зовнішнім та внутрішнім шляхами. Сутність організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством зображено на рис. 1.

Рис.1. Організаційно-правовий механізм управління готельно-ресторанним господарством*

**Систематизовано та створено автором*

Аналізуючи сучасний стан готельно-ресторанного господарства, слід зазначити, що сьогодні Україна займає одне з останніх місць у списку європейських країн за рівнем розвитку. Готельно-ресторанне господарство розвивається повільними темпами через вплив низки негативних факторів, до яких належать: нерозробленість відповідної нормативно-правової бази; відсутність легітимної стратегії розвитку

готельної та ресторанної галузі; економічна та політична нестабільність супроводжується міждержавним конфліктом Росії з Україною; обмеженість інвестицій; непрозорість процедур відведення землі під будівництво об'єкта; недосконала маркетингова стратегія. Проблем та невирішених питань у готельно-ресторанному бізнесі України є велика кількість, і одним із основних можливих джерел їх вирішення є державне регулювання.

Державне регулювання здійснюється застосуванням різноманітних засобів і механізмів регулювання господарської діяльності. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів готельно-ресторанного господарювання є:

- державне замовлення, державне завдання;
- ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація й стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій.

Державне регулювання господарської діяльності здійснюється вищими органами загальнодержавного управління всіма суб'єктами господарювання. Формування і функціонування таких органів управління є об'єктивно необхідним й доцільним, оскільки зумовлюються наявністю широкого кола управлінських рішень, прийняття та практична реалізація яких перебувають поза можливостями та компетенцією самих підприємств і організацій.

Відповідно до пропозицій СОТ, викладених у Генеральній угоді по торгівлі та послугах (GATS), досвіду роботи Міжнародного туристичного альянсу, Міжнародної асоціації готелів, Всесвітньої туристичної організації, Міжнародної асоціації працівників готельного господарства, Міжнародного туристичного союзу, Німецького інституту стандартизації, на базі якого працює технічний комітет «Послуги у сфері туризму», стандартизація у сфері послуг повинна розвиватись за напрямами:

- розроблення національних стандартів на конкретні види послуг, у т.ч. готельних, стандартизація термінології, єдиних вимог до якості та безпеки певного виду послуги, стандартизованих мінімальних кількісних та якісних вимог до всіх категорій готельних підприємств;
- розроблення стандартизованих правил та процедур сертифікації послуг та атестація готельних підприємств за міжнародними стандартами;
- розроблення стандартів на системи якості у сфері послуг, що забезпечить якість процесу надання послуг;
- розроблення стандартів підприємств, які регламентують взаємодію споживача з виробником послуг [11].

Якщо розглядати процес управління готельно-ресторанним господарством на внутрішньому безпосередньо прямому управлінні, то воно містить набір інструментів менеджменту, що координують працю обслуговуючого персоналу та цілого комплексу готельного і ресторанного підприємства. Основу управління підприємствами готельно-ресторанного господарства складають: принципи і методи управління діяльністю підприємства; організаційні структури управління підприємством; функції управління підприємством.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Удосконалення організаційно-правового механізму управління готельно-ресторанним господарством забезпечить: створення сприятливих економічних умов

для функціонування готельного та ресторанного господарства, зокрема галузі туризму; розвиток франчайзингу, управління за контрактами; перерозгляд та редагування нормативно-правових актів, яке сприятиме захисту прав та інтересів споживачів та підвищенню рівня якості готельних і ресторанних послуг; узгодженість законодавства країни щодо розвитку туризму відповідно до світових вимог та стандартів, усунення міжнародних бар'єрів у відносинах з іншими країнами; зростання попиту та пропозиції на готельні та ресторанні послуги на вітчизняному та міжнародному ринках; формування іміджу України як туристично привабливої країни з високим соціально-економічним рівнем; запобігання недобросовісній конкуренції; активізація інвестиційного процесу в готельно-ресторанному господарстві; збалансування процесів управління та впровадження систем якості на відповідному рівні підприємств готельно-ресторанного господарства.

Список літератури

1. Литвиненко, Я. В. Ціна на послуги підприємств готельно-ресторанного бізнесу як чинник підвищення їх конкурентоспроможності [Текст] / Я. В. Литвиненко, Т. Є. Литвиненко // Матеріали ІІІ міжнародної науково-практичної конференції. Індустрія гостинності в країнах Європи. Сімферополь: ВіТроПринт, 2009. – 176 с.
2. Словник української мови Академічний тлумачний словник (Одинадцятитомний Словник української мови (або СУМ-11). – Режим доступу до сайту: http://sum.in.ua.
3. Брокгауз, Ф. А. Енциклопедичний словник / Ф. А. Брокгауз І. А. Єфрон. – Петербург, 1890–1907.
4. Кузнєцов, С. А. Великий тлумачний словник російської мови / С. А. Кузнєцов // СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.
5. Смолій, В. А. Енциклопедичний словник-довідник з туризму [Текст] / В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – Київ: Видавничий Дім Слово, 2006. – 372 с.
6. Шкапова, О. М. Маркетинг послуг [Текст] / О. М. Шкапова. – Київ: Кондор, 2004. – 304 с., с.172
7. Зінь, Е. А. Регіональна економіка [Текст] / Е. А. Зінь. – Київ: ВД Професіонал, 2007. – 528 с., с. 354.
8. Державний стандарт України ДСТУ 4281:2004. Заклади ресторанного господарства. Класифікація.
9. Дойль, П. Маркетинг-менеджмент и стратегии [Текст] / П. Дойль // под ред. Ю. Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
10. Мостова, Л. М. Організація обслуговування на підприємствах ресторанного господарства [Текст] / Л. М. Мостова, О. В. Новікова. – Київ: Ліра-К, 2010. – 388 с.
11. Босовська, М. В. Удосконалення організаційно-правового механізму управління якістю послуг у готельному господарстві [Текст] / М. В. Босовська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Випуск 1. – 2010.

References

1. Lytvynenko, Ya. V. & Lytvynenko, T. Ye. (2009). *Tsina na posluhy pidpryyemstv hotel'no-restorannoho biznesu yak chynnyk pidvyshchennya yikh konkurentospromozhnosti*. Simferopol': ViTroPrynt.
2. *Slovnyk ukrayins'koyi movy Akademichnyy tlumachnyy slovnyk.* (n.d.). Retrieved from: http://sum.in.ua.
3. Brok·hauz, F. A. (11907). *Entsyklopedychnyy slovnyk*. Peterburh, 1890–1907.
4. Kuznyetsov, S. A. (2000). *Velykyy tlumachnyy slovnyk rosiys'koyi movy*. SPb.: Norynt.

5. Smoliy, V. A., Fedorchenko, V. K., Tsybukh, V. I. (2006). *Entsyklopedychnyy slovnyk-dovidnyk z turyzmu.* Kyyiv: Vydavnychyy Dim Slovo.
6. Shkapova, O. M. (2004). *Marketynh posluh*. Kyyiv: Kondor.
7. Zin', E. A. (2007). *Rehional'na ekonomika*. Kyyiv: Profesional.
8. *Derzhavnyy standart Ukrayiny DSTU 4281:2004. Zaklady restorannoho hospodarstva. Klasyfikatsiya*. (2004).
9. Doyl', P. (2003). *Marketynh-menedzhment y stratehyy*. SPb.: Pyter.
10. Mostova, L. M. & Novikova, O. V. (2010). O*rhanizatsiya obsluhovuvannya na pidpryyemstvakh restorannoho hospodarstva.* Kyiv: Lira-K.
11. Bosovs'ka, M. V. (2010). Udoskonalennya orhanizatsiyno-pravovoho mekhanizmu upravlinnya yakistyu posluh u hotel'nomu hospodarstvi. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu*, 1.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2016 р.

Наукове періодичне видання

Український журнал прикладної економіки

Ukrainian Journal of Applied Economics

науковий журнал

Том 1
№ 2
2016 рік

Редактор-коректор *М. І. Руденко*

Адреса редакції: вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон 380 (352) 47-50-66*12292.
E-mail: mail.ujae@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 21919-11819Р від 22.01.2016 року

Підписано до друку 22.06.2016 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria і Times. Друк офсетний. Зам. № Р 008-02-16
Умовно-друк. арк. 17,5. Обл.-вид. арк. 9,0.
Тираж 300. Ціна договірна.

Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка»
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020,
телефон/факс 380 (352) 47-58-72.
E-mail: edition@tneu.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.